

OR.0007.31.2023

**UCHWAŁA NR LXI/475/23
RADY MIEJSKIEJ W PRZEDBORZU
z dnia 20 kwietnia 2023 roku**

**w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przedbórz
na lata 2023 -2026**

Na podstawie art.18 ust. 2 pkt. 5 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r., poz. 40) oraz art.87 ust. 3, 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz.840), po uzyskaniu pozytywnej opinii Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, uchwała się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Przedbórz na lata 2023 -2026, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Przedborza.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Łódzkiego.

**PRZEWODNICZĄCY
RADY MIEJSKIEJ W PRZEDBORZU**

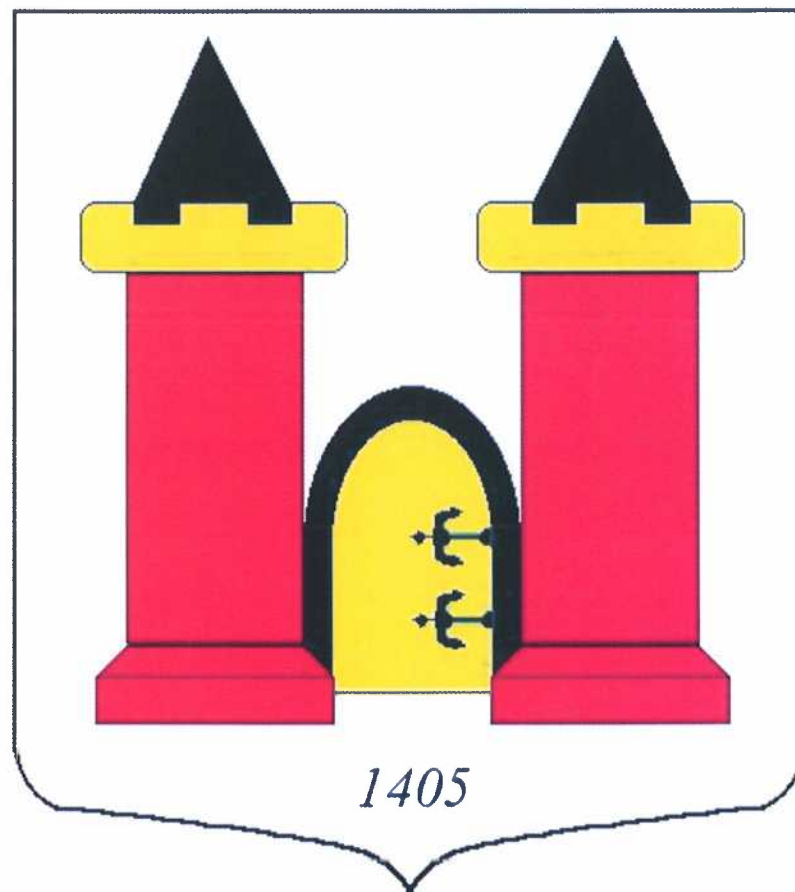
Krzysztof Zawisza

Załącznik do uchwały Nr LXI/475/23

Rady Miejskiej w Przedborzu

z dnia 20 kwietnia 2023 r.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY PRZEDBÓRZ
NA LATA 2023 – 2026**

Opracowanie:

ARCHFOTO TECHNOLOGY Bogusław Okupny

Spis treści

1. Wstęp	2
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	2
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	3
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	26
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	29
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa	35
4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu	41
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	43
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	43
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	47
5.2.1 Charakterystyka geograficzna gminy Przedbórz	47
5.2.2 Zarys dziejów obszaru gminy	51
5.2.3 Dziedzictwo niematerialne	60
5.2.4 Instytucje kultury	62
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	65
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	72
5.4.1. Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków	74
5.4.2. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków	79
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	85
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	88
7. Założenia programowe	92
7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki	92
7.2. Kierunki działań programu opieki oraz działania programu	92
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	98
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	99
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	100
11. Bibliografia	104

1. WSTĘP

Przedmiotem opracowania „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Przedbórz na lata 2023-2026 jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy, zaś jego celem jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze gminy na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami znajdującymi się w granicach gminy. Najpełniejszą definicję dziedzictwa kulturowego wypracował Jan Pruszyński (J. Pruszyński, Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna, t. 1, Kraków 2001, s. 50), stwierdzając, że jest to: *„zasób rzeczy nieruchomości i ruchomych wraz ze związanymi z nimi wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi uznawany za godny ochrony prawnej dla dobra społeczeństwa i jego rozwoju oraz przekazania następnym pokoleniom z uwagi na zrozumiałe i akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej”*.

Celem Programu jest stworzenie kompleksowej, wieloletniej strategii opieki nad zabytkami na terenie gminy Przedbórz. Program opieki nad zabytkami gminy Przedbórz jest narzędziem zarządzania lokalnym dziedzictwem i powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem, jakim jest dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania mają za cel poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację. Niezwykle istotne jest, aby w działania na rzecz realizacji zadań nakreślonych w programie włączyli się mieszkańcy, poprzez różne formy swojej aktywności zawodowej oraz poza zawodowej. Poprzez działania edukacyjne program powinien też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej i znaczenia lokalnych wartości i przede wszystkim budzić poczucie dumy i identyfikację z tak zwaną małą ojczyzną. Program jest dokumentem uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania gminnego.

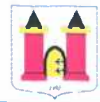
Niniejszy program został opracowany zgodnie z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa realizując wymóg art. 87 **Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.) oraz dokumentami programowymi o zasięgu ogólnokrajowym oraz wojewódzkim, powiatowym, gminnym.

Wiele elementów budujących Program zaczerpnięto z odpowiednich polityk, programów i planów sektorowych o randze krajowej, wojewódzkiej i powiatowej. Zaproponowane w programie opieki nad zabytkami działania mają pomóc w poprawie substancji zabytkowej, jej rewaloryzacji oraz w upowszechnianiu i promowaniu dziedzictwa kulturowego zaś proponowane rozwiązania odpowiadają ustawowym regulacjom z zakresu ochrony zabytków.

Gminny program opieki nad zabytkami opracowywany jest w cyklach 4 letnich a z jego realizacji wójt co 2 lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2022 poz. 840), w którym: *Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.*

Główne cele wykonania programu opieki nad zabytkami określone zostały w art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i są nimi:

- 1) *(uchylony)*
- 2) *uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;*
- 3) *zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;*
- 4) *wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;*
- 5) *podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;*
- 6) *określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;*
- 7) *podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.*

Sposób procedowania z programami opieki nad zabytkami oraz obowiązek sporządzania sprawozdań wynikają z art. 87 ust. 3-5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

3. *Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.*
4. *Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.*
5. *Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.*

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

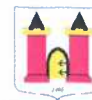
Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

(Dz. U. nr 78 poz. 483, oraz z 2006 r. nr 200 poz. 1471 oraz z 2009 r. nr 114 poz. 946)

W preambule Konstytucji RP znajduje się zobowiązanie aby przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne z ponad tysiącletniego dorobku. W świetle art. 5 i 6 ust. 1 Konstytucji RP do podstawowych obowiązków państwa działającego za pośrednictwem swych organów należy ochrona dziedzictwa kultury, a w szczególności jego podstawowych materialnych składników, jakimi są zabytki.

Art. 5

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 8 października 2007 (K 20/07, OTK-A 2007, nr 9, poz. 102) dokonał wykładni artykułu 5 w części dotyczącej dziedzictwa narodowego, przyjmując w konkluzji, że państwo, realizując zadanie strzeżenia dziedzictwa narodowego musi uwzględniać ograniczenia wynikające z gwarantowanych konstytucyjnie praw obywateli.

Ochrona powinna być rozumiana jako ochrona dla przyszłych pokoleń ale zabytki powinny być współcześnie wykorzystywane w taki sposób (np. badania naukowe), aby nie stanowiło to dla nich zagrożenia i aby nie prowadziło do ich degradacji, uszkodzenia i zniszczenia. W Konstytucji RP wyrażony został obowiązek stwarzania przez państwo jak najlepszych warunków równego dostępu do dóbr kultury, z poszanowaniem prawa własności.

Art. 6

1. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

Przyjmuje się, że dobrami kultury są elementy stanowiące materialny przejaw kulturowej działalności człowieka, a także niematerialny dorobek ludzkości.

Przepisy artykułu 73 Konstytucji kształtują obowiązki państwa w zakresie kultury i stanowią katalog konstytucyjnych praw i wolności kulturalnych.

Art. 73.

Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury.

Przepisy artykułu 86 Konstytucji nakładają na każdego obywatela obowiązek dbałości o stan środowiska, którego jednym z elementów jest środowisko kulturowe z jego składową, jaką jest dziedzictwo kulturowe.

Art. 86

Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

I. Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1893 ze zm.)

W ramach podziału kompetencji między ministrami, dokonanego w ustawie z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (Dz. U. z 2019 r. poz. 945, ze zm.), wiodącym organem odpowiedzialnym za zadanie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków.

II. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.)

Podstawowym aktem prawodawczym w dziedzinie ochrony i opieki nad dziedzictwem narodowym jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2022 poz. 840) - dalej w tekście u.o.z.o.z, która w art.1 określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zasady tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauracyjnych i robót budowlanych przy zabytkach a także organizację organów ochrony zabytków.

W art. 3 u.o.z.o.z. zawarty został zbiór definicji prawnych, wiążących na gruncie wykładni i stosowania prawa. Zawarty w tym artykule słownik definiuje podstawowe pojęcia stosowane dalej w ustawie, które poniżej przytaczamy:

- 1) **zabytek** — *nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;*
- 2) **zabytek nieruchomy** — *nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;*
- 3) **zabytek ruchomy** — *rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;*
- 4) **zabytek archeologiczny** — *zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;*
- 5) **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** — *instytucją kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;*
- 6) **prace konserwatorskie** — *działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;*
- 7) **prace restauratorskie** — *działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań*
- 8) **roboty budowlane** — *roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;*
- 9) **badania konserwatorskie** — *działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;*
- 10) **badania architektoniczne** — *działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;*
- 11) **badania archeologiczne** — *działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;*
- 12) **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** — *przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;*
- 13) **historyczny zespół budowlany** — *powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;*
- 14) **krajobraz kulturowy** — *postrzegana przez ludzi przestrzeń zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;*
- 15) **otoczenie** — *teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.*

Wymieniona w art. 3 pkt 5 u.o.z.o.z. **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** – w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. 2020 poz. 194), to podmioty, których celem statutowym i istotą działania jest sprawowanie aktywnej opieki nad zabytkami, Wymienione w art. 3 pkt 6 **prace konserwatorskie** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Zgodnie z postanowieniami art. 49 ust. 2 u.o.z.o.z. wykonanie decyzji nakazującej przeprowadzenie prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia w przypadkach określonych przepisami ustawy z 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. 2021 poz. 2351 ze zm.).

Wymienione w art. 3 pkt 7 u.o.z.o.z. **prace restauratorskie** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Wymienione w art. 3 pkt 8 u.o.z.o.z. **roboty budowlane** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 2 wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku wpisanego do rejestru zabytków wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Ustawodawca w art. 36 ust. 8 u.o.z.o.z. zwraca uwagę, że uzyskanie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podjęcie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami prawa budowlanego. Podobnie, zgodnie z treścią art. 49 ust. 2 u.o.z.o.z. wykonanie decyzji nakazującej przeprowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami

prawa budowlanego. Wymienione w art. 3 pkt 9 u.o.z.o.z. **badania konserwatorskie** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 3 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Wymienione w art. 3 pkt 10 u.o.z.o.z. **badania architektoniczne** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 4 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Wymienione w art. 3 pkt 11 u.o.z.o.z. **badania archeologiczne** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 5 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

W art. 4 i art. 5 u.o.z.o.z. ustawodawca wprowadził rozróżnienie na ochronę i opiekę nad zabytkami, precyzując na czym polega ochrona zabytków w działaniach podejmowanych przez organy administracji publicznej (art. 4) oraz na czym polega opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza.

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;*

- 2) *zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;*
- 3) *udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;*
- 4) *przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;*
- 5) *kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;*
- 6) *uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.*

Tak więc ochrona zabytków to działania podejmowane przez organy administracji publicznej, włączając w to działania władcze, polegające na stosowaniu prawa, których efektem jest wydawanie decyzji administracyjnych. Opieka nad zabytkami to działania faktyczne właścicieli lub posiadaczy oraz także jest to pożądany stan zabytku, który powinien być zagwarantowany przez właściciela lub posiadacza zabytku poprzez zapewnienie określonych w ustawie warunków.

W art. 6 u.o.z.o.z. ustawodawca podał zagregowaną definicję zabytku, która stanowi uszczegółowienie definicji w art. 3 oraz określił, że ochronie i opiece podlegają zabytki bez względu na ich stan zachowania.

Art. 6.

1. *Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:*
  - 1) *zabytki nieruchome będące, w szczególności:*
    - a) *krajobrazami kulturowymi,*
    - b) *układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,*
    - c) *dzielami architektury i budownictwa,*
    - d) *dzielami budownictwa obronnego,*
    - e) *obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,*
    - f) *cmentarzami,*
    - g) *parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,*
    - h) *miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;*
  - 2) *zabytki ruchome będące, w szczególności:*
    - a) *dzielami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,*
    - b) *kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,*
    - c) *numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,*
    - d) *wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,*
    - e) *materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479),*
    - f) *instrumentami muzycznymi,*
    - g) *wytworami sztuki ludowej i rękodziela oraz innymi obiektami etnograficznymi,*
    - h) *przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;*
  - 3) *zabytki archeologiczne będące, w szczególności:*
    - a) *pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,*

- b) cmentarzyskami,*
  - c) kurhanami,*
  - d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.*
2. *Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.*

W art. 7 u.o.z.o.z. ustawa wymienia formy i sposoby ochrony zabytków. Rejestr zabytków jest historycznie najstarszą formą ochrony zabytków utworzoną w 1928 roku. Obecnie rejestr zabytków prowadzony jest na podstawie rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t. j. Dz.U. 2021 poz. 56). Zgodnie z przepisami art. 10 i 11 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jedynym organem mającym kompetencje dokonywania wpisów do rejestru jest właściwy terytorialnie wojewódzki konserwator zabytków. Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o wpis może wystąpić właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek. Także wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania o wpis zabytku nieruchomego do rejestru zabytków. Przepisy ustawy nakazują informowanie obywateli o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku do rejestru, m. in. na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego, na obszarze którego zabytek się znajduje. Starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o ochronie obiektu. Wzór i wymiary znaku określa rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Należy podkreślić, że choć umieszczenie znaku jest fakultatywne to stanowi on ważną formę budowania świadomości społecznej i zasadne jest oznakowanie wszystkich obiektów będących w rejestrze zabytków. Bardzo istotny jest zakaz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych a także podejmowanie innych działań, które mogłyby doprowadzić do zniszczenia zabytku, wobec którego wszczęte jest postępowanie o wpisaniu do rejestru zabytków. Zakaz ten dotyczy również robót budowlanych, co do których zostało już wydane pozwolenie na budowę oraz innych działań określonych w decyzjach pozwalających na ich prowadzenie. Działania te mają na celu udzielenie tymczasowej ochrony zabytkom nieruchomym przed uprawomocnieniem się decyzji o wpisaniu do rejestru.

Zabytek wpisany do rejestru w razie spełnienia określonych przesłanek może zostać z tego rejestru skreślony, co jest równoznaczne z pozbawieniem go ochrony konserwatorskiej. Podstawy skreślenia zabytku z rejestru określone są w art. 13 u.o.z.o.z. i należą do nich: zniszczenie zabytku w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej, zakwestionowanie wartości będącej podstawą wpisu do rejestru zabytków w nowych ustaleniach naukowych oraz wpisanie zabytku na Listę Skarbów Dziedzictwa, wpisanie zabytku do inwentarza muzeum bądź jego wejście w skład narodowego zasobu bibliotecznego

Wszelkie prace i badania prowadzone przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków wymagają pozwoleń, mających charakter decyzji administracyjnej, wydawane są na podstawie art. 36 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Ustawa z 10 lipca 2015 r. o zmianie u.o.z.o.z. (Dz. U. 2016 r. poz. 1330) wprowadziła nową formę ochrony zabytków jaką jest wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa, na której znajdują się zabytki ruchome o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego.

Najbardziej prestiżową formą ochrony zabytków jest uznanie za pomnik historii, zgodnie bowiem z art. 15 ust. 1 u.o.z.o.z. Prezydent RP, na wniosek ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, który po zasięgnięciu obligatoryjnie opinii Rady Ochrony Zabytków, w drodze rozporządzenia uznaje za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Zabytki uznane za pomniki historii mogą być zgłaszane do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego (art. 15 ust. 4 u.o.z.o.z.).

Park kulturowy jest jedyną formą wskazującą na ochronę krajobrazu kulturowego – jego utworzenie należy do kompetencji rady gminy, po zasięgnięciu opinii właściwego konserwatora zabytków. W intencji ustawodawców celem parku kulturowego powinno być zachowanie i kultywowanie regionalnych tradycji kulturowych, w tym regionalnego budownictwa. Dla społeczności lokalnych może to mieć olbrzymie znaczenie, chociażby dla rozwoju tzw. turystyki kulturowej. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na których terenie ma być utworzony.

Należy podkreślić, że rada gminy powinna w uchwale o ustanowieniu parku kulturowego dokładnie określić jego granice. Jak wskazuje wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 7 lipca 2007 (II OSK 1487/07) ograniczenie się do pokaźnej grubości kreski wyznaczającej granice przy relatywnie małej skali planu jest prawnie wadliwe. Z kolei wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie z 18 grudnia 2007 r (III SA/Kr 569/07) wskazuje na konieczność należytego uzasadnienia, to jest wskazywać na elementy kulturowe w obejmowanym ochroną krajobrazie. Skutkiem ustanowienia parku kulturowego jest obowiązek sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz planu ochrony parku kulturowego dla danego obszaru. Plan ochrony sporządza wójt w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków a następnie jest on zatwierdzany przez radę gminy.

Zgodnie z art. 7 u.o.z.o.z. jedną z form ochrony jest ustalenie ochronne w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, co w art. 18 u.o.z.o.z. zostało przełożone na ogólne zobowiązanie do ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, do uwzględnienia m. in. przy sporządzaniu i aktualizacji miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Z kolei w art. 19 u.o.z.o.z. doprecyzowuje, że w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego powinno się uwzględniać w szczególności ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia oraz potrzeby innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków i parków kulturowych. O ustaleniu ochrony w miejscowym planie zagospodarowania jako odrębnej formy ochrony zabytków możemy mówić wyłącznie w odniesieniu do stref ochrony konserwatorskiej, które wymienia art. 19 ust. 3 u.o.z.o.z. W strefie ochrony konserwatorskiej obowiązują określone ograniczenia, nakazy i zakazy wniesione ustaleniami planu i strefa nie musi pokrywać się z obszarami wpisanymi do rejestru zabytków.

W piśmiennictwie prawniczym, w związku z zapisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami funkcjonuje termin „nienazwanych form ochrony zabytków”, który pojawił się np. w odniesieniu do gminnej ewidencji zabytków, w związku z przypisanymi tej ewidencji skutkami prawnymi. Pomimo nieujęcia gminnej ewidencji zabytków w art. 7 u.o.z.o.z. to może być ona kwalifikowana jako forma ochrony zabytków. Drugim przykładem „nienazwanej formy ochrony zabytków” mogą być umowy, o których mowa w art. 26

u.o.z.o.z., albowiem w treści umów sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku. W takim przypadku źródłem obowiązków nie są prawa powszechne ale umowa cywilno-prawna zawierana pomiędzy Skarbem Państwa bądź jednostką samorządu terytorialnego a nabywcą.

Art. 7. Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;*
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;*
- 2) uznanie za pomnik historii;*
- 3) utworzenie parku kulturowego;*
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.*

Z wpisaniem zabytku na Listę Skarbów Dziedzictwa wiążą się dla właściciela określone obowiązki: będzie on zobowiązany powiadomić ministra w przypadku uszkodzenia, zniszczenia, zaginięcia lub kradzieży, zagrożenia dla zabytku, zmiany miejsca przechowywania zabytku (art. 28 ust. 2 u.o.z.o.z.), a szczegółowe wymagania co do standardów ochrony zabytku zostaną określone w rozporządzeniu.

Dysponent zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa będzie mógł ubiegać się o przyznanie dotacji celowej na dofinansowanie prac konserwatorskich czy restauratorskich, dotację celową na zabezpieczenie pomieszczenia, gdzie przechowywany jest zabytek, a także do wnioskowania do ministra o przechowanie zabytku w pomieszczeniu należącym do państwowej instytucji kultury (art. 37 i ust. 4).

Jednostkom samorządu terytorialnego powierzono troskę o zachowanie krajobrazów kulturowych. W art. 16 gminy uzyskały kompetencje wprowadzenia właściwej formy ochrony, czyli tworzenia parków kulturowych. Park kulturowy służy ochronie przestrzeni o wartości kulturowej jako całości, co nie wymusza aby znajdowały się na nim obiekty zabytkowe. Przeniesienie punktu ciężkości ochrony krajobrazu kulturowego poprzez powoływanie parków kulturowych na poziom gmin było przedsięwzięciem ryzykownym. Głównym czynnikiem hamującym powoływanie przez gminy parków była i jest obawa samorządów przed wprowadzaniem jakichkolwiek form ochrony ograniczających swobodę inwestowania. Wydaje się, że organy administracji państwowej powinny podjąć szeroko zorganizowaną i przemyślaną edukację oraz akcję propagandową skierowaną do władz samorządowych ale także przejęcie ciężaru finansowania sfery organizacyjnej (np. sporządzenie planu ochrony) parków kulturowych. Przy sporządzaniu planu ochrony dopomóc mogą zarządy parków krajobrazowych, których celem jest także ochrona krajobrazu kulturowego.

Art. 16

- 1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.*

Zgodnie z art. 17 u.o.z.o.z. na chronionym terenie parku kulturowego lub na jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia.

Art. 17.

1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- 3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;
- 4) składowania lub magazynowania odpadów.

W art. 18 i 19 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje na obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz zapisów zawartych w gminnych programach opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Art. 18

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego
2. W strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:
  - 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
  - 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
  - 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:
  - 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
  - 3) parków kulturowych.
- 1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:
- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
  - 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.
- 1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:
- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
  - 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
  - 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.
2. W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.
3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

W art. 20 u.o.z.o.z. wskazuje się na konieczność uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków projektów i zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Art.20.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

W art. 21 i 22 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje na rangę ewidencji zabytków jako źródła sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami. Ewidencje zabytków są podstawą działań ochronnych, niezależnie od rejestru zabytków, który kwalifikuje do ochrony prawnej. Zgodnie z obowiązującymi przepisami ewidencja stanowi podstawę do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Podstawową rolę odgrywa w tym zakresie gminna ewidencja zabytków, do której prowadzenia zobowiązani są wójtowie, burmistrzowie i prezydenci. Gminna ewidencja zabytków nie jest zbiorem zamkniętym, ustawodawca dał możliwość dopisywania do niej zabytków, po uzgodnieniu z konserwatorem zabytków – inicjatywa należy do wójtów, burmistrzów i prezydentów miast. Włączenie zabytku nieruchomego do ewidencji nie wymaga zgody właściciela tego zabytku.

Należy podkreślić, że włączenie do wojewódzkiej ewidencji zabytków karty ewidencyjnej zabytku ruchomego może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

W art. 21 i 22 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje, że do kompetencji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego należy określenie w drodze rozporządzenia sposobu prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków.

Art. 21.

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22.

- 1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajowa ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.*
- 2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.*
- 3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgoda właściciela tego zabytku.*
- 4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.*
- 5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:
  - 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;*
  - 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;*
  - 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.**
- 6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.*

W artykułach od 25 do 37 u.o.z.o.z. ustawodawca precyzyjnie określa sposób zagospodarowania zabytków, prowadzenie badań przy zabytkach, prowadzenie prac i robót oraz podejmowania innych działań przy zabytkach. Zgodnie z art. 25 u.o.z.o.z. zagospodarowanie zabytku wpisanego do rejestru zabytków na cele użytkowe wymaga posiadania uzgodnionej dokumentacji.

Artykuł 26 u.o.z.o.z. nakłada na właścicieli zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, którymi są Skarb Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego obowiązek zawarcia w umowach sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy obowiązkowego przeprowadzenia prac konserwatorskich przy tym zabytku. Z tego powodu artykuł ten jest często cytowany jako przykład „nienazwanej formy ochrony zabytków”.

Zgodnie z art. 27 u.o.z.o.z. na wniosek właściciela lub posiadacza zabytków wojewódzki konserwator zabytków przedstawia w formie pisemnej zalecenia konserwatorskie. Przepis ten pozostaje w związku z art. 108 u.o.z.o.z., który wprowadza odpowiedzialność karną za zniszczenie lub uszkodzenie zabytku oraz niezabezpieczenie zabytku w należyty sposób przed jego uszkodzeniem lub zniszczeniem (art. 110 u.o.z.o.z.).

Artykuł 28 u.o.z.o.z. nakłada obowiązek informacyjny na właściciela lub posiadacza zabytku wpisanego do rejestru lub wojewódzkiej ewidencji zabytków, z precyzyjnym podaniem ram czasowych w jakich ten obowiązek musi zostać wypełniony, w zależności od występującego zdarzenia. Od dnia 1 stycznia 2018 r. właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków ma obowiązek zawiadomić wojewódzkiego konserwatora zabytków o uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku oraz zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni

od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia. Dotychczas przepis zobowiązywał do niezwłocznego przekazania informacji służbom konserwatorskim, co uniemożliwiało jednoznaczne określenie, w jakim terminie obowiązek ten powinien zostać wykonany.

Zgodnie z art. 32 ust. 1 pkt 3 u.o.z.o.z. wójt przyjmuje zawiadomienie o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem i zgodnie z art. 32 ust. 2 u.o.z.o.z. przyjmujący zawiadomienie wójt ma obowiązek niezwłocznie przekazać zawiadomienie (w terminie nie dłuższym niż 3 dni) właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

Zgodnie z art. 33 ust. 1 u.o.z.o.z. wójt przyjmuje zawiadomienie o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i zgodnie z art. 33 ust. 2 przyjmujący zawiadomienie wójt ma obowiązek niezwłocznie przekazać zawiadomienie (w terminie nie dłuższym niż 3 dni) właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków. Zgodnie z art. 34 osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny, przysługuje nagroda.

Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt. 12 u.o.z.o.z. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, prowadzenie poszukiwań zabytków może się odbywać na podstawie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Dokument ten wydaje się na wniosek osób fizycznych albo jednostek organizacyjnych zamierzających prowadzić poszukiwania (art. 36 ust. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), złożony do wojewódzkiego konserwatora zabytków lub do dyrektora urzędu morskiego właściwego dla miejsca prowadzenia poszukiwań. Wszelkie pozyskane w trakcie poszukiwań zabytki archeologiczne stanowią zgodnie z art. 35 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami własność Skarbu Państwa i muszą zostać niezwłocznie przekazane wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków. Również pozostałe kategorie zabytków, znalezione w takich okolicznościach, że poszukiwanie właściciela byłoby oczywiście bezcelowe, stają się zgodnie z art. 189 *Kodeksu cywilnego* (Dz. U. 2020 r. poz. 1740), zwanego dalej kodeksem cywilnym, własnością Skarbu Państwa, a znalazca obowiązany jest je niezwłocznie wydać właściwemu staroście.

Nielegalne poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych oraz sprzętu do nurkowania będą uznawane za przestępstwa zagrożone karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 (art. 109c wprowadzony nowelizacją ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, obowiązującą od 1 stycznia 2018 r.). Nie należy wydobywać z ziemi żadnych zabytkowych przedmiotów ani odsłaniać archeologicznych obiektów czy otaczających ich nawarstwień. Działania takie niosą za sobą ryzyko zniszczenia cennych kulturowo stanowisk archeologicznych. Kluczowym dla ich ochrony jest zachowanie nawarstwień ziemnych i wzajemnych układów przestrzennych artefaktów i śladów działalności ludzkiej. To właśnie one pozwalają na określenie datowania zabytku, jego powiązań z działalnością człowieka, a także na wskazanie okoliczności, w jakich dany zabytek funkcjonował, czyli właściwe odtworzenie wydarzeń z przeszłości. Poprawna analiza kontekstu archeologicznego jest możliwa wyłącznie podczas profesjonalnie wykonanych badań, prowadzonych przez archeologów.

W art. 36 u.o.z.o.z. wymienia katalog prac i inicjatyw wymagających wydania pozwolenia. Postępowanie administracyjne prowadzone w sprawie wydawanych pozwoleń może być wszczęte wyłącznie na wniosek uprawnionej osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu albo ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego. Za istotną zmianę obowiązującą od 1 stycznia 2018 należy

uznać doprecyzowanie art. 36 ust. 1 pkt 11 u.o.z.o.z., w którym dodano, że pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga usunięcie drzew i krzewów z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków. Wyjątkiem będzie jedynie prowadzenie akcji ratowniczej przez właściwe służby powołane do niesienia pomocy osobom w przypadku zagrożenia życia lub zdrowia. Niezależnie od formy własności terenu, wymagane będzie jedno pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków, zamiast dotychczasowych dwóch, wynikających z odmiennych ustaw. Ochrona zieleni na terenach zabytkowych dotyczyć będzie parków, ogrodów, cmentarzy i innych form zieleni na obszarach wpisanych do rejestru zabytków.

Tryb wydawania pozwoleń, wymagania formalne wniosku zostały uregulowane w rozporządzeniu Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 czerwca 2017 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Liście Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz.U. 2021 poz. 81).

Decyzja administracyjna wywiera skutki prawne z chwilą kiedy staje się ostateczna, a zgodnie z art. 16 kodeksu postępowania administracyjnego decyzje, od których nie służy odwołanie lub wnioski o ponowne rozpatrzenie sprawy, są ostateczne. Odwołanie nie przysługuje:

- Od decyzji wydanej przez organ I instancji, jeżeli upłynął dla strony czternastodniowy termin do wniesienia odwołania;
- Od decyzji wydanej przez organ II instancji.

W przypadku spraw z zakresu ochrony zabytków organem II instancji (czyli odwoławczym) jest Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W tym miejscu należy wspomnieć, że nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jaka weszła w życie 1 stycznia 2018 r. wprowadziła katalog administracyjnych kar pieniężnych i zasad ich wymierzania w zdecydowanej większości przypadków za łamanie postanowień art. 36 u.o.z.o.z. Kary pieniężne będą nakładane na właścicieli lub posiadaczy zabytków m.in. w przypadku:

- niepowiadomienia odpowiednich organów o uszkodzenie, zniszczeniu, zaginięciu, kradzieży zabytku,
- niepowiadomienia o zagrożeniu dla zabytku,
- niepowiadomienia o zmianie miejsca przechowywania zabytku ruchomego,
- niepowiadomienia o zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku,
- utrudniania lub uniemożliwiania dostępu do zabytku organowi ochrony zabytków,
- podjęcia jakichkolwiek działań przy zabytku wymagających pozwolenia konserwatora bez tego pozwolenia (np. poszukiwania za pomocą elektronicznych urządzeń, wydobywania zabytków archeologicznych z ziemi).

Wysokość kar pieniężnych jest różna i waha się w granicach od 500 zł, do 500 000 zł. Przy wymierzaniu kar administracyjnych zastosowanie będą miały zasady określone w kodeksie postępowania administracyjnego, które weszły w życie w czerwcu 2017 r. Pobierane kary będą zasilają powołaną ustawą Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

Zgodnie z art. 49 i 50 u.o.z.o.z. Wojewódzki konserwator zabytków w konkretnych sytuacjach może wydać decyzję nakazującą przeprowadzenie prac konserwatorskich lub robót budowlanych oraz określa sposób wyceny i egzekucji w przypadku wykonania zastępczych prac konserwatorskich lub robót budowlanych.

Zgodnie z art. 71 ust. 1 i ust. 2 u.o.z.o.z. sprawowanie opieki nad zabytkami, co do których tytuł prawny posiada gmina, należy do gminy, włączając w to finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych. Jest to zadanie własne jednostki samorządu terytorialnego.

Zgodnie z art. 73 u.o.z.o.z. gmina będąca właścicielem, posiadaczem bądź posiadającą w trwałym zarządzie zabytek wpisany do rejestru zabytków może ubiegać się o dotację na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub budowlanych przy tym zabytku.

Art. 74 u.o.z.o.z. stanowi, że dotacja może być udzielona przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzkiego konserwatora zabytków. Szczegółowe zasady udzielania dotacji zawarte są w artykułach 75-78 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Artykuł 81 u.o.z.o.z. reguluje możliwość udzielania dotacji na prace restauratorskie, konserwatorskie i budowlane na zasadach określonych w uchwale podjętej przez organ stanowiący gminy. Pozytywną zmianą wprowadzoną 9 września 2017 jest możliwość przyznawania dotacji ze środków publicznych na remonty obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 81). Dotychczas na taką pomoc mogli liczyć tylko właściciele zabytków wpisanych do rejestru, a więc najbardziej wartościowych i objętych większą ochroną niż te z ewidencji. Ewidencja wiązała się dotąd tylko z ograniczeniami. Właściciele ujętych w niej budynków musieli konsultować z konserwatorem planowane przebudowy i rozbudowy, a w zamian nic nie otrzymywali.

Dofinansowanie prac przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków jest zadaniem administracji publicznej (art. 82 u.o.z.o.z.).

W art. 82a u.o.z.o.z. uregulowano udzielanie i rozliczanie dotacji przez ministra do spraw ochrony dziedzictwa narodowego w sytuacji gdy, planowane koszty badań archeologicznych i ich dokumentacji przekraczają określony w ustawie poziom, lub gdy nastąpi niespodziewane odkrycie nieznanego wcześniej zabytku archeologicznego.

Art. 83a u.o.z.o.z. reguluje finansowanie niezbędnych wydatków na pokrycie wyposażenia pomieszczenia i zabezpieczenia technicznego pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Od 1 stycznia 2018 r. dodano art. 83b do ustawy o ochronie zabytków, na podstawie którego został utworzony Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków. Jest to fundusz celowy, a jego środki będą przeznaczane na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, a przy zabytku wpisanym do rejestru również na dofinansowanie robót budowlanych. Przychodem Funduszu mają być kary pieniężne, o których mowa w art. 107a-107e ustawy.

Artykuł 87 u.o.z.o.z. reguluje obowiązki gminy w zakresie sporządzania w cyklach 4 letnich gminnych programów opieki nad zabytkami

Katalog zadań własnych gminy w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego został rozszerzony na mocy art. 93 ust. 4 u. o. z. o. z. i należą do nich:

- 1) utworzenie parku kulturowego (art. 16 ust. 1 i 5 u.o.z.o.z.);
- 2) sporządzenie i zatwierdzenie planu ochrony parku kulturowego (art. 16 ust. 3 u.o.z.o.z.);
- 3) utworzenie jednostki organizacyjnej do zarządzania parkiem kulturowym (art. 16 ust. 4 u.o.z.o.z.);
- 4) prowadzenie gminnej ewidencji zabytków (art. 22 ust. 4 u.o.z.o.z.);
- 5) przekazanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętego zawiadomienia o dokonaniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkrycia

- przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem (art. 32 ust. 2 u.o.z.o.z.);
- 6) przekazanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętego zawiadomienia o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym (art. 33 ust. 2 u.o.z.o.z.);
  - 7) sporządzenie gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1 u.o.z.o.z.).

Art. 89 u.o.z.o.z. stanowi, że organami ochrony zabytków w Polsce są:

Art. 89. Organami ochrony zabytków są:

- 1) *minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;*
- 2) *wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.*

Artykuł 96 u.o.z.o.z. stanowi podstawę aktów współdziałania niezależnych podmiotów w celu wspólnej, efektywnej realizacji zadań administracyjnych w dziedzinie spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, dając możliwość tworzenia porozumień administracyjnych.

Przepis ten pozwala na zlecenie zadań z zakresu ochrony zabytków, które należą do zadań administracji rządowej, do wykonania organom administracji samorządowej. Wyjątkiem są sprawy dotyczące prowadzenia rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz wydawanie decyzji w tym zakresie, które należą do wyłącznej kompetencji wojewódzkich konserwatorów zabytków. Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, będzie mógł powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom, powiatom, związkom gmin, związkom powiatów, związkom powiatowo-gminnym albo związkom metropolitalnym, położonym na terenie województwa. W takim przypadku gmina przyjmując zadanie, będzie miała obowiązek utworzenia w strukturze administracyjnej stanowiska gminnego konserwatora zabytków.

Od 1 stycznia 2018 r. ustawa zastępuje dotychczasowy, oparty o prawo wykroczeń, system ochrony prawnej zabytków, systemem administracyjnych kar pieniężnych. Do ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadzony został nowy rozdział dotyczący administracyjnych kar pieniężnych. Naruszenia przepisów ustawy, w zależności od ich rodzaju, zagrożone będą administracyjnymi karami pieniężnymi od 500 zł do 500 000 zł. I tak art. 107a dotyczy kar za niepowiadomienie o zmianach stanu zachowania zabytku, o których mowa w art. 28 ustawy o ochronie zabytków. Obowiązek informacyjny spoczywa na właścicielu lub posiadaczu zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa albo wpisanego do rejestru, lub innego zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków (a więc również zabytku nieruchomego, ujętego w gminnej ewidencji zabytków). Naruszenie wskazanego obowiązku stanowiło dotychczas wykroczenie, o którym mowa w art. 113 u.o.z.o.z. Z kolei art. 107c u.o.z.o.z. wprowadza kary pieniężne względem osób uniemożliwiających lub utrudniających dostęp do zabytku organowi ochrony zabytków, wykonującemu uprawnienia wynikające z ustawy. Art. 107d u.o.z.o.z. wprowadza kary pieniężne względem właściciela lub zarządcy obiektu, który działał bez zalecenia bądź pozwolenia konserwatorskiego, np. na prowadzenie prac budowlanych czy rozbiórkę, będzie narażony na sankcję administracyjną.

Kary administracyjne nakładane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków będą podlegały miarkowaniu zgodnie z nowymi przepisami kodeksu postępowania administracyjnego. W uzasadnionych przypadkach będzie można od nich odstąpić, a wysokość kary będzie zależała od wartości zabytku czy sytuacji finansowej właściciela. Wpływy z kar pieniężnych zasilają Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

Potrzeba zapewnienia większej skuteczności przepisów z zakresu ochrony zabytków przesądziła o zmianie charakteru czynu określonego dotychczas w art. 111 u.o.z.o.z.. Zgodnie z obowiązującym od 1 stycznia 2018 roku brzmieniem art. 109c u.o.z.o.z. poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, stanowi przestępstwo zagrożone karą grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Dotychczas wykroczenie zostało przekształcone w przestępstwo. Potrzeba zmiany w tym zakresie wynika z narastającego problemu nielegalnych poszukiwań zabytków, w tym zabytków archeologicznych. Zaostrzenie karania za nielegalne poszukiwania zabytków ma zapewnić skuteczną ochronę zabytków archeologicznych.

Akty wykonawcze do ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest uzupełniona o wydane akty wykonawcze, jakimi są na gruncie prawa polskiego rozporządzenia:

- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U. 2004 Nr 30, poz. 259),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz.U. Nr 71, poz. 650),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz.U. Nr 75, poz. 706),
- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz.U. Nr 102, poz. 1066),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz.U. Nr 124, poz. 1302),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz.U. Nr 124, poz. 1304 ze zm.),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. Nr 212, poz. 2153),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 50, poz. 256),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz.U. Nr 89, poz. 510),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. Nr 113, poz. 661 ze zm.) oraz Obwieszczenie Ministra

Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz.U. 2021 poz. 56)

- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. poz. 110),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. poz. 1275),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz. U. 2021 poz. 81).
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. poz. 1674).

III. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2022 poz. 559).

Samorząd gminy ponosi współodpowiedzialność za zachowanie dóbr kultury, co wynika z ustawy samorządowej jak i ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W świetle art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy o samorządzie gminnym: do zadań własnych gminy należą sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a w myśl art. 7 ust. 1 pkt 13: cmentarzy gminnych. Obowiązek opieki nad zabytkami wynika zaś z art. 5 i art. 71 pkt. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminie przysługuje prawo pierwokupu w wypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawo użytkowania wieczystego takiej nieruchomości, co wynika z art. 109 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. 2021 poz. 1899).

IV. Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2022 poz. 503).

Na mocy ustawy planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględnić wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- zgodnie z art. 1 ust. 2 pkt 4 planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględniać wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej;
- w art. 10. ust. 1 pkt 4 ustawa określa, że w studium uwzględnia się uwarunkowania wynikające w szczególności ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej;

- w art. 10 ust. 2 pkt 4 w studium określa się w szczególności obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej;
- artykuł 11 stanowi że studium musi zostać zaopiniowane przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- w art. 15 ust. 2 pkt 3, 3a, 4 – obowiązkowe określenie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu, dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej;
- w art. 15 ust. 3 pkt 6 – określa się granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady.

V. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane

(Dz. U. 2021 poz. 2351 ze zm.).

W myśl art. 2 ust. 2 pkt 3 ustawy prawo budowlane przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

VI. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska

(Dz. U. 2021 poz. 1973 ze zm.).

W dziale IV traktującym o ochronie powierzchni ziemi, w art. 101 ustawa określa, że ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu funkcji kulturowych a w punkcie 2) litera f) stanowi, o zachowaniu zbioru dziedzictwa archeologicznego.

VII. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody

(Dz. U. 2022 poz. 916).

Zgodnie z a art. 19 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody dla parku krajobrazowego sporządza się projekt planu ochrony a zgodnie z tym artykułem ust. 6b projekt uchwały o przyjęciu planu ochrony wymaga zaopiniowania przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Artykuł 23a ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody określa wykaz obiektów o istotnym znaczeniu historycznym i kulturowym;

Zgodnie z ust. 4 art. 23a ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody projekt uchwały, o której mowa w ust. 1, wymaga uzgodnienia z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska i zaopiniowania przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 83a ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków.

W myśl art. 83f ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody przepis ten dotyczy także krzewów, drzew i krzewów owocowych na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

Art. 86 w ust. 1a) ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody stanowi, że nie nalicza się opłat za usunięcie drzew lub krzewów, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

VIII. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji

(Dz. U. 2021 poz. 485).

Rewitalizacja obszarów zdegradowanych w świetle przepisów ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji stanowi fakultatywne zadanie własne gminy, co oznacza, że nie wszystkie gminy muszą uczynić użytek z instrumentów prawnych i finansowych unormowanych w ustawie. Regulacje zawarte w ustawie mają na celu umożliwienie prowadzenia rewitalizacji na obszarach rewitalizacji w sposób zintegrowany i kompleksowy.

Gminny program rewitalizacji jest zasadniczym dokumentem służącym zaplanowaniu i realizacji procesu rewitalizacji. Ma on charakter strategii, w której dokonuje się pogłębionej diagnozy stanu obszaru rewitalizacji oraz planuje i koordynuje działania służące osiągnięciu wizji stanu obszaru po rewitalizacji. Służy również koordynacji działań rewitalizacyjnych z szeregiem innych dokumentów gminnych. Gminny program rewitalizacji nie stanowi aktu prawa miejscowego. Nie wiąże mieszkańców ani przedsiębiorców. Stanowi dokument o charakterze wewnętrznym, wiążący wójta gminy.

Ustawa nie wprowadza bezpośrednio problematyki ochrony zabytków, ale wprowadza m.in. znaczące ułatwienia dla ich właścicieli i narzędzia ochrony historycznych układów urbanistycznych.

IX. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu

(Dz. U. poz. 774 ze zm.).

Jest to tak zwana „ustawa krajobrazowa”, której celem było wprowadzenie mechanizmów umożliwiających powstrzymanie procesu degradacji krajobrazu.

Rada gminy może w formie uchwały określić zasady sytuowania obiektów reklamowych, a także zakaz umieszczania takich obiektów, a w przypadku szyldów uchwała może określić warunki ich sytuowania, wielkość, oraz ich liczbę na nieruchomości. Wójt gminy może nałożyć grzywnę na właściciela nieruchomości oszpecającej krajobraz, a dochód wpłynie do budżetu gminy.

X. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami

(Dz. U. 2021 r. poz. 1899).

Zgodnie z art. 6 ust. 5 i 5a) ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów ustawy z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ochrona

Pomników Zagłady w rozumieniu przepisów o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady oraz miejsc i pomników upamiętniających ofiary terroru komunistycznego są celami publicznymi w rozumieniu ustawy.

Zgodnie z art. 13 ust. 4, 5 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków a także będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W art. 29 ust. 2 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami jest mowa, że jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie.

Art. 96 ust. 1a ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami ustawy o gospodarce nieruchomościami stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Bardzo istotnym, z punktu widzenia gminy, jest art. 109 ust. 1 pkt 4, zgodnie z którym gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości.

XI. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej

(Dz. U. 2020 r. poz. 194 ze zm.).

Art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194 ze zm.) stanowi, że państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami.

XII. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach

(Dz. U. 2022 r. poz. 385).

Zgodnie z art. 1 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów.

Artykuł 5 ust. 3 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach stanowi, że muzeami samorządowymi są muzea utworzone albo przejęte przez jednostki samorządu terytorialnego.

Artykuł 5 ust. 4 tego artykułu stanowi, że podmioty tworzące muzea są obowiązane do zapewnienia środków do utrzymania i rozwoju muzeum, zapewnienia bezpieczeństwa gromadzonym zbiorom i sprawowania nadzoru nad muzeum.

XIII. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach

(Dz. U. 2019 r. poz. 1479).

Ustawa w art. 3 ustawy o z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach stanowi, że biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Zgodnie z art. 19 ust. 1 ustawy o z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach biblioteki publiczne są organizowane w sposób zapewniający mieszkańcom dogodny dostęp do materiałów bibliotecznych i informacji, a w myśl art. 19 ust. 2 tego artykułu gmina organizuje i prowadzi co najmniej jedną gminną bibliotekę publiczną, wraz z odpowiednią liczbą filii i oddziałów oraz punktów bibliotecznych.

XIV. Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych

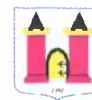
(Dz. U. z 2018 r. poz. 2337).

Zgodnie z art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych, grobami wojennymi w rozumieniu ustawy są groby i miejsca spoczynku:

- 1) poległych w walkach o niepodległość i zjednoczenie Państwa Polskiego;
- 2) osób wojskowych, poległych lub zmarłych z powodu działań wojennych, bez względu na narodowość;
- 3) sióstr miłosierdzia i wszystkich osób, które, wykonując zlecone im czynności przy jakiegokolwiek formacji wojskowej, poległy lub zmarły z powodu działań wojennych;
- 4) jeńców wojennych i osób internowanych;
- 5) uchodźców z 1915 r.;
- 6) osób wojskowych i cywilnych, bez względu na ich narodowość, które straciły życie wskutek represji okupanta niemieckiego albo sowieckiego od dnia 1 września 1939 r.;
- 7) ofiar niemieckich i sowieckich obozów, w tym cmentarzyska ich prochów;
- 8) osób, które straciły życie wskutek walki z narzuconym systemem totalitarnym lub wskutek represji totalitarnych lub czystek etnicznych od dnia 8 listopada 1917 r. do dnia 31 lipca 1990 r.

W artykule 2 u.g.c.w. ustawodawca zaleca, aby groby wojenne bez względu na narodowość i wyznanie osób, w nich pochowanych, oraz formacje, do których osoby te należały, mają być pielęgnowane i otaczane należnym tym miejscom szacunkiem i powagą

Zgodnie z art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych bezpośredni dozór nad stanem grobów i cmentarzy wojennych sprawują gminy, jeżeli czynności dozoru nie poruczono zrzeszeniom i organizacjom społecznym a w razie uszkodzenia grobu lub jakiegokolwiek urządzeń na cmentarzu wojennym wójt (burmistrz, prezydent miasta) lub inny podmiot sprawujący opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jest obowiązany zawiadomić o tym wojewodę (art. 7 ust. 2 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych).

Na terenie gminy w Przedborzu na cmentarzu ewangelickim znajdują się nieczytelne obecnie groby z I wojny światowej, w których są pochowani żołnierze niemieccy i austriaccy, polegli w walkach o Przedbórz w 1914 r.

XV. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie

(Dz. U. 2022 r. poz. 1327).

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w art. 4 ust. 1 pkt 16 określa, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m. in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

W art. 19b ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie zawarte są regulacje, które określają prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 tej ustawy. Zgodnie z art. 19d ustawy organ wykonawczy jednostki samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

XVI. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych

(Dz. U. 2022 r. poz. 1452).

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce: podsumowanie

Dziedzictwo kulturowe stanowi szczególnie zasób wspólnot lokalnych. Samorząd gminy, jako podstawowa jednostka samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej ma bardzo szerokie kompetencje w dziedzinie ochrony zabytków i dziedzictwa narodowego:

- wyłącznie od gminy zależy należyte zagospodarowanie otoczenia wokół zabytku, gdyż właściwą formą tej ochrony jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – art. 19 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282 ze zm.); planowanie przestrzenne jest również podstawowym narzędziem kształtowania i ochrony krajobrazu;
- jednostki samorządu terytorialnego powinny uchwalić programy opieki nad zabytkami (art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282 ze zm.), realizując cele wytyczone na szczeblu centralnym w krajowym programie ochrony zabytków i opiece nad zabytkami (art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami);
- gmina jest organem egzekucyjnym decyzji wydawanych przez miejskich konserwatorów zabytków, a więc odpowiada za skuteczność m.in. decyzji nakazujących i zakazujących określonego działania, stanowiącego zagrożenie dla zabytku nieruchomego i wartości w nim zapisanych (art. 19 § 2 oraz art. 20 § 1 pkt 2 ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji);

- rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, jest właściwa rzeczowo w zakresie ustanowienia parku kulturowego oraz ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (art. 16–20 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami);
- zabytki są istotnym elementem rozwoju regionalnego i z tego względu problemy dotyczące ich ochrony powinny być uwzględniane w dokumentach strategicznych (szczególnie ważnych na poziomie województwa);
- zgodnie z art. 81 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami organy stanowiące gminy, powiatu i województwa mogą udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale; zgodnie z art. 81 ust. 2 dotacja, w zakresie określonym w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków;
- gmina jest zobowiązana do prowadzenia ewidencji zabytków, która powinna stanowić kompletne i podstawowe źródło wiedzy na temat zasobu zabytkowego Polski (art. 22 ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami);
- jednostki samorządowe są zobowiązane do sporządzenia wojewódzkiego, powiatowego i gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami);
- gminy i powiaty, a także ich związki, mogą na podstawie stosownych porozumień wykonywać część kompetencji władczych wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 96 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami);
- starosta jest upoważniony, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, do umieszczania na zabytku nieruchomym – wpisanym do rejestru zabytków – znaku informacyjnego o tym, że zabytek ten podlega ochronie (art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami);
- gminie przysługuje prawo pierwokupu w wypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości (art. 109 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997r. o gospodarce nieruchomościami);
- jednostki samorządu terytorialnego mają wiodącą rolę w przyjmowaniu funduszy strukturalnych przez sektor kultury;
- burmistrzowie i wójtowie mają obowiązek przekazywania wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętych zawiadomień o odkryciu przedmiotu o cechach zabytku lub znalezieniu zabytku archeologicznego (art. 32 ust.2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Jak wynika z powyższego, rola samorządu terytorialnego w ochronie dziedzictwa kulturowego jest współcześnie bardzo ważna, choć nie zawsze należycie zidentyfikowana. Efektywne wykonywanie wskazanych zadań własnych ma nie tylko znaczenie dla zachowania zasobu zabytkowego, ale również, jeżeli zostanie właściwie rozpoznane, korzystnie wpływa na rozwój lokalny, pobudzając wzrost ruchu turystycznego, a w konsekwencji rozwój gospodarczy i tworzenie nowych miejsc pracy. Trzeba jednak pamiętać, że jednostki samorządu terytorialnego są również, zgodnie ze statystykami prowadzonymi przez Narodowy Instytut

Dziedzictwa, właścicielem ok. 20% zabytków nieruchomych i w związku z tym są zobowiązane do ich zachowania w należytych stanie. Obowiązek opieki obciążający właścicieli to: naukowe badanie i dokumentowanie zabytków, prowadzenie wymaganych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, zabezpieczenie i utrzymanie zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystanie z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury (art. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Zadania własne poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego, odnoszące się do zachowania dziedzictwa kulturowego, należy więc postrzegać niezmiernie szeroko, a więc również z perspektywy gminy, powiatu i województwa jako właścicieli zabytków.

Do obowiązków organów samorządowych wszystkich szczebli należy ponadto uwzględnienie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji (art. 18 ust.1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami):

- koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- strategii rozwoju województw;
- planów zagospodarowania przestrzennego województw; planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej;
- analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu;
- strategii rozwoju gmin;
- studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin;
- miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Wśród najistotniejszych ustaleń międzynarodowych, przyjętych w Polsce należy wymienić:

Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 16 listopada 1972 r. przyjęta na sesji w Paryżu (Dz. U. z 1976 r., nr 32, poz. 190).

Międzynarodowa umowa zobowiązująca państwa sygnatariuszy do identyfikacji, ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i przekazania przyszłym pokoleniom dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Ustanawia ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego o wyjątkowej powszechnej wartości, m.in. przez nadawanie międzynarodowego statusu ochrony i poprzez wpisanie na listę światowego dziedzictwa UNESCO.

W Art. 1 Konwencja definiuje dziedzictwo kulturowe jako:

- zabytki: dzieła architektury, monumentalnej rzeźby lub malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, groty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;

- zespoły: budowli oddzielnych lub łącznych, które ze względu na swą architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;
- miejsca zabytkowe: dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy oraz stanowiska archeologiczne mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego

W rozumieniu Konwencji (Art.2) za dziedzictwo naturalne uważane są:

- pomniki przyrody utworzone przez formacje fizyczne i biologiczne albo zgrupowania takich formacji przedstawiające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia estetycznego lub naukowego
- formacje geologiczne i fizjograficzne oraz strefy o ściśle oznaczonych granicach, stanowiące siedlisko zagrożonych zagładą gatunków zwierząt i roślin, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki lub ich zachowania
- miejsca lub strefy naturalne o ściśle oznaczonych granicach mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki, zachowania naturalnego piękna.

Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r. (Dz. U. 2012 poz. 210)

Konwencja, która weszła w życie 1 grudnia 1987 r., a Polska ma obowiązek się do niej stosować od 1 marca 2012 r., obejmuje ochroną nie tylko zabytki, czyli wszelkie budowle i obiekty wyróżniające się szczególną wartością historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną, włącznie z ich częściami składowymi i wyposażeniem, ale także takie dobra trwałe jak zespoły budynków czy tereny.

W przypadku zespołów budynków konwencja mówi o jednolitych zespołach zabudowy miejskiej lub wiejskiej, wyróżniających się szczególną wartością historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną, na tyle zwartych, aby tworzyły określoną jednostkę urbanistyczną.

Za dziedzictwo architektoniczne podlegające ochronie konwencja uznaje również tereny jako dzieła stworzone wspólnie przez człowieka i naturę, stanowiące obszary częściowo zabudowane, dostatecznie wyodrębnione i jednolite, aby tworzyły jednostkę urbanistyczną, mającą szczególną wartość historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną.

Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego z 16 stycznia 1992 r., La Valetta (Dz. U. z 1996 r., Nr 120, poz. 564) – popularnie zwana konwencją maltańską

Najważniejszym rezultatem Konwencji Maltańskiej jest zapewnienie, że żadna inwestycja nie będzie niszczyła stanowisk archeologicznych bez przeprowadzenia wcześniejszych wykopalisk ratowniczych. Skutkiem wprowadzenia w życie tej zasady stało się:

- uwzględnianie obecności stanowisk archeologicznych w ocenach oddziaływania inwestycji na środowisko;
- zwiększenie liczby wykopalisk ratowniczych i radykalne zmniejszenie liczby wykopalisk podejmowanych w celach czysto badawczych (na stanowiskach archeologicznych niezagrożonych zniszczeniem);

- zwiększenie zapotrzebowania na instytucje i firmy archeologiczne, które mogą prowadzić wykopaliska ratownicze w trudnych warunkach (np. zimą); to z kolei doprowadziło w wielu krajach do powstania tzw. archeologii komercyjnej lub kontraktowej, czyli pojawienia się licznych prywatnych firm wykopaliskowych

Europejska konwencja krajobrazowa – sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. (Dz.U. z 2006 Nr 14 poz. 98)

Wielostronna umowa przyjęta w ramach Rady Europy 20 października 2000 r. we Florencji, przez Polskę została ratyfikowana w roku 2004.

Głównym celem Konwencji jest promowanie działań na rzecz krajobrazu, jego ochrona, zarządzanie i planowanie oraz organizowanie europejskiej współpracy w tym zakresie (art. 3). Do Konwencji nawiązują polskie polityki krajowe dotyczące zagospodarowania przestrzennego i polityki ekologicznej

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. (Dz.U. z 2007 r., Nr 215, poz. 1585)

Cele konwencji to:

- Ochrona i promowanie różnorodności form wyrazu kulturowego.
- Tworzenie takich warunków dla kultur, by mogły się w pełni rozwijać i oddziaływać na siebie w sposób przynoszący im wzajemne korzyści.
- Zachęcanie do dialogu kultur oraz szerszej wymiany kulturalnej na świecie w oparciu o szacunek i kulturę pokoju.
- Popieranie międzykulturowości, tj. wspólnych form wyrazu kulturowego na drodze dialogu i wzajemnego poszanowania, rozwijania interakcji między kulturami i budowania pomostów między narodami.
- Promowanie poszanowania różnorodności form wyrazu kulturowego i uświadamianie jej wartości na szczeblu lokalnym, krajowym i międzynarodowym.
- Potwierdzenie znaczenia związku między kulturą i rozwojem na całym świecie, a zwłaszcza w krajach rozwijających się, oraz wspieranie krajowych i międzynarodowych działań ukierunkowanych na uznanie prawdziwej wartości tego związku.
- Uznanie szczególnego charakteru działalności, dóbr i usług kulturalnych jako nośników tożsamości, wartości oraz znaczeń.
- Potwierdzenie suwerennego prawa państw do wprowadzania w życie polityk oraz środków chroniących i promujących różnorodność form wyrazu kulturowego.
- Umacnianie współpracy i solidarności międzynarodowej w duchu partnerstwa, ukierunkowanych w szczególności na zwiększenie potencjału krajów rozwijających się w zakresie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego.

Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (przyjęta 8 lutego 2011 r., Dz.U. Nr 179, 2011, poz. 1018)

Konwencja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne UNESCO w październiku 2003 roku. Jest wyrazem zainteresowania kwestią ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jest

pierwszym międzynarodowym traktatem, który stwarza ramy prawne, administracyjne i finansowe, umożliwiające prowadzenie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego i podnoszenia jego rangi. Konwencję ratyfikowało 146 państw. Konwencja weszła w naszym kraju w życie 16 sierpnia 2011.

Główne cele Konwencji

- ochrona niematerialnego dziedzictwa,
- zapewnianie poszanowania dla niematerialnego dziedzictwa wspólnot, grup i jednostek,
- wzrost na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane przez różne grupy,
- zapewnianie międzynarodowej współpracy i pomocy w zakresie realizacji wszystkich wymienionych wyżej celów.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady Europy – INSPIRE, (Ustawa z dnia 4 marca 2010 r. o infrastrukturze informacji przestrzennej Dz. U. 2010 nr 76 poz. 489)

Celem dyrektywy 2007/2/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 marca 2007 r. ustanawiającej infrastrukturę informacji przestrzennej we Wspólnocie Europejskiej (dyrektywy INSPIRE) jest utworzenie europejskiej infrastruktury informacji przestrzennej oraz ułatwienie dostępu do danych przestrzennych. Dyrektywa określa podstawowe zasady funkcjonowania infrastruktury w zakresie: metadanych, zbiorów danych przestrzennych i usług z nimi związanych. Reguluje zasady udostępniania i wspólnego korzystania z zasobów infrastruktury. Ponadto ustala mechanizmy koordynujące, monitorujące i raportujące wdrażanie INSPIRE w Unii Europejskiej.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Przedbórz, w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa prezentowanymi w następujących poniżej dokumentach.

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022.

Ten podstawowy dokument dla systemu ochrony dziedzictwa kulturowego Rzeczypospolitej został przyjęty Uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. Poprzedni Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami uchwalony na lata 2014-2017 i przestał obowiązywać 31 grudnia 2017 r.

W dokumencie określone zostały cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji.

Głównym celem *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań

w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Cel główny będzie realizowany przez trzy cele szczegółowe, którym przypisano kierunki działań.

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego	
1.1	Kierunek działania: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym
	Zadania:
1.1.1	Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami
1.1.2	Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym
1.1.3	Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach
1.1.4	Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.
1.2	Kierunek działania: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym
	Zadania:
1.2.1	Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich.
1.2.2	Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.
1.2.3	Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.
1.2.4	Powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

W ramach realizacji zadania **1.1.1** planuje się, oprócz aktualizacji materiałów szkoleniowych opracowanych dla Programu na lata 2014–2017, przygotowanie dodatkowych materiałów informacyjnych dla samorządów, organizację szkoleń z zarządzania dziedzictwem dla przedstawicieli władz samorządowych. Ostatnim przewidzianym działaniem będą przeprowadzone w 2022 r. badania ewaluacyjne. Niewątpliwie okres pandemii COVID-19 pokrzyżował i przesunął w czasie większość z zadań zaplanowanych na lata 2020-2021.

Zadanie zdefiniowane w pkt **1.1.2** realizowane będzie przez rozbudowę portalu internetowego <http://samorząd.nid.pl>, którego celem jest dostarczenie samorządom gminnym fachowej wiedzy i informacji na temat dziedzictwa, jego ochrony oraz możliwości jego wykorzystania dla dobra gminy z uwzględnieniem problematyki dostępności dziedzictwa dla osób z niepełnosprawnościami.

Zadanie zdefiniowane w pkt **1.1.3** będzie realizowane w ramach czterech kierunków interwencji:

- przez stworzenie centrów kompetencji ds. uwzględniania dziedzictwa kulturowego w procesach rewitalizacyjnych;
- przez pilotaż szkoleń przedstawicieli wybranych gmin prowadzących lub planujących rewitalizację zasobu dziedzictwa kulturowego,
- przez wsparcie gmin tworzących lub aktualizujących gminne programy rewitalizacji,
- przez konkurs „Twój dom – dialog z tradycją”.

W ramach realizacji zadania 1.1.4. planuje się opracowanie założeń, a następnie coroczną organizację konkursu skierowanego do samorządów gminnych. Celem jest promocja i upowszechnianie najlepszych wzorców, przede wszystkim w zakresie opracowywania i wdrażania gminnych programów opieki nad zabytkami, rozumianych jako dokumenty strategiczne w kontekście ochrony i zarządzania dziedzictwem i krajobrazem kulturowym oraz kształtowania ładu przestrzennego przez samorząd lokalny.

W ramach realizacji zadania 1.2.4: *Powołanie Centrum Architektury Drewnianej* planuje się zorganizowanie punktu kontaktowego wspierającego opiekunów architektury i budownictwa drewnianego we właściwej opiece nad tym wymagającym szczególnej troski zasobem zabytkowym.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami	
2.1	Kierunek działania: Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
	Zadania:
2.1.1	Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).
2.2	Kierunek działania: Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego
	Zadania:
2.2.1	Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

W ramach realizacji zadania 2.1.1 planuje się stworzenie i wdrożenie internetowej bazy wiedzy standardów, zaleceń i wytycznych konserwatorskich dotyczących działań i prac przy różnych kategoriach zabytków. Planuje się także opracowywanie materiałów informacyjnych promujących stosowanie wytycznych i standardów postępowania konserwatorskiego wśród właścicieli zabytków, inwestorów i wykonawców prac przy zabytkach.

W ramach realizacji zadania 2.2.1 planuje się:

- szkolenia dla policjantów z zakresu przeciwdziałania przestępstwom przeciwko zabytkom, we współpracy z wyspecjalizowanymi instytucjami kultury zajmującymi się ochroną dziedzictwa kulturowego;
- realizację projektu rejestracji zabytków ruchomych na wypadek kradzieży, przez wykonanie aktualnej dokumentacji fotograficznej, znakowanie przy pomocy dostępnych środków technicznych, a także weryfikację wiedzy o zabytkach znajdującej się w zasobach wojewódzkich konserwatorów zabytków ze stanem realnym w wybranych dwóch powiatach w każdym województwie w ciągu roku.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.	
3.1	Kierunek działania: Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości
	Zadania:
3.1.1	Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.

3.1.2	Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
3.2	Kierunek działania: Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.
Zadania:	
3.2.1	Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

W ramach zadania **3.1.2** planowane jest tworzenie nowych, bardziej zróżnicowanych materiałów edukacyjnych dla szkół oraz prowadzenie warsztatów edukacyjnych dla młodzieży.

W ramach zadania **3.2.1.** program dotacyjny będzie wspierać proces identyfikacji, dokumentacji i szerokiego upowszechniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także sprzyjać społecznemu zaangażowaniu w proces ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym, w tym nad zabytkami.

Na realizację działań Programu na lata 2019-2022 przewiduje się finansowanie z budżetu państwa w kwocie 25 mln 617 tys. zł, co wydaje się być kwotą niezwykle niską. Podmiotem wiodącym realizację programu jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

4.1.3. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności” została przyjęta Uchwałą Nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności jest dokumentem o charakterze analitycznym i rekomendacyjnym, powstałym na bazie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju z dnia 6 grudnia 2006r. Określa on główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego Polski, a także kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju, z uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju. Stanowi opis nowego projektu cywilizacyjnego, zorientowanego na przyszłość, w perspektywie do 2030 roku. Głównym celem dokumentu **Polska2030** jest poprawa jakości życia Polaków mierzona wskaźnikami jakościowymi, a także wartością oraz tempem wzrostu polskiego PKB.

4.1.4. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r. została przyjęta Uchwałą Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Dokument ten jest aktualizacją średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju 2020. i jest obowiązującym, kluczowym dokumentem państwa polskiego w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej. Strategia stanowi podstawę dla zmian w systemie zarządzania rozwojem, w tym obowiązujących dokumentów strategicznych: strategii, polityk, programów. Głównym celem Strategii Odpowiedzialnego Rozwoju jest „Tworzenie warunków dla wzrostu dochodów

mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym”.

W poniższym opisie głównych obszarów koncentracji działań oraz obszarów wpływających na osiągnięcie Strategii odniesiono się jedynie do tych, które są związane z ochroną zabytków i dziedzictwa narodowego.

W celu szczegółowym III – skuteczne państwo wymieniono „Obszar E-państwo” i projektem strategicznym realizowanym w jego ramach jest digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej. Służyć temu ma kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

Wśród obszarów wpływającym na osiągnięcie celów Strategii wymieniono „Kapitał ludzki i społeczny” i czwartym z kierunków interwencji w tym obszarze wymieniono: wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. W działaniach do 2030 r. ma to się przejawiać w:

- ochronie i promocji dziedzictwa narodowego poprzez
  - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty;
  - inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez:
  - uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym),
  - likwidację „białych plam” w dostępie do kultury.

4.1.5. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Dokument został przyjęty uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. i stanowi kontynuację oraz aktualizację Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego, przyjętej 26 marca 2013 r. i jest instrumentem realizacji Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r.

W części Strategii poświęconej diagnozie obszaru „kultura” wskazano na:

- zły stan zabytków,
- niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych,
- niewystarczający poziom ochrony zbiorów chodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego,
- brak spójnej i aktualnej krajowej koncepcji rozwoju cyfrowych zasobyów kultury
- deficyt kompetencji kulturowych,

ale wskazano także na rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego.

Jak główny cel Strategii przyjęto wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. W części poświęconej celom, kierunkom interwencji oraz narzędziom realizacji celu przyjęto trzy cele szczególne:

- Cel szczegółowy 1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne,

- Cel szczegółowy 2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich,
- Cel szczegółowy 3. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

W strategii podkreślono, iż podstawą budowania silnego kapitału społecznego jest wzmacnianie prospołecznych postaw i tożsamości opartych na wspólnym dorobku kulturowym, co osiąga się poprzez szacunek do tradycji oraz poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii. Istotnym elementem Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego będą działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. Wśród zadań realizowanych w ramach celu szczegółowego 2 wyróżniono następujące priorytety:

- tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
- ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury poprzez:
  - dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków,
  - wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii, między innymi poprzez projekt strategiczny „Rozwój Turystyki Kulturowej” obejmujący działania na rzecz zabytków uznanych za Pomniki Historii na tych szlakach,
  - kontynuację projektu „Krajobraz mojego miasta”, którego celem jest zapobieżenie chaosowi reklamowemu i zrównoważonemu planowaniu przestrzeni miejskiej,
  - rozbudowywanie kolekcji dzieł sztuki współczesnej,
  - poszukiwanie i odzyskiwanie zrabowanych podczas II wojny światowej dzieł sztuki,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury poprzez między innymi realizację projektu strategicznego „Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej”, w ramach którego zostaną podjęte następujące zadania:
  - kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach,
  - systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji,
  - inwentaryzacja cyfrowych zasobów kultury, obejmująca instytucje kultury, archiwa i inne jednostki, w tym naukowe, prowadzące lub zlecające digitalizację i przechowujące cyfrowe zbiory,
  - podnoszenie kompetencji cyfrowych,
  - nowelizacja przepisów regulujących całość polskiej przestrzeni internetowej,
- umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, między innymi poprzez:
  - realizację do 2022 r. strategicznego projektu „Niepodległa” oraz wykorzystanie instrumentów „polityki pamięci” po 2022 r.
- wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

W Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego wymieniono szereg projektów strategicznych, które przypisano do zakresu interwencji, wśród których należy wymienić:

- Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej,
- Dziedzictwo Buduje Wspólnotę (utworzenie sieci muzeów historycznych, których głównym celem jest opowiadanie o historii Polski z różnych perspektyw)
- Niepodległa (budowa kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100 rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego)
- Program Rozwoju Uniwersytetów Ludowych – których celem jest wzrost poziomu edukacji ustawicznej dorosłych mieszkańców gmin wiejskich i wiejsko miejskich oraz zwiększenie poziomu kapitału społecznego na obszarach wiejskich i w małych miastach.
- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami,
- Rozwój Turystyki Kulturowej.

4.1.6. Ochrona dziedzictwa niematerialnego

16 sierpnia 2010 r. w Polsce weszła w życie Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 15 lutego 2010 roku, zadania wynikające z realizacji zapisów Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, zostały powierzone Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa, co jest realizacją zapisu artykułu 13 Konwencji, pkt. d, iii, w sprawie powołania instytucji dokumentujących niematerialne dziedzictwo kulturowe i umożliwiających dostęp do tego dziedzictwa.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Przedbórz, w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami jest zbieżny ze strategicznymi dokumentami wykonanymi na poziomie województwa, prezentowanymi w następujących poniżej dokumentach.

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030

Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego do roku 2030 przyjęta została w dniu 6 maja 2021 r. uchwałą nr XXXI/414/21 Sejmiku Województwa Łódzkiego. Jest to dokument własny samorządu wojewódzkiego i podstawowy dokument polityki regionalnej określający wizję, cele rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, a także działania służące ich realizacji. Sformułowana w niej wizja rozwoju regionu zmierza do uzyskania w perspektywie roku 2030 celów rozwojowych zapewniających wyższą jakość życia mieszkańców regionu, w oparciu o potencjał nowoczesnej gospodarki.

W części analitycznej Strategii zwrócono uwagę na działalność Kół Gospodyń Wiejskich, które służą kultywowaniu kultury, folkloru i tradycji, integrowaniu lokalnej społeczności,

rozwijaniu przedsiębiorczości kobiet. Województwo łódzkie z prawie 800 Kołami zajmuje 5 miejsce w Polsce. Poza Kołami Gospodyń Wiejskich istotną rolę w kultywowaniu folkloru i tradycji odgrywa Ochotnicza Straż Pożarna, która poza swoją podstawową funkcją, bardzo mocno integruje ze sobą mieszkańców z każdej grupy wiekowej. Dla rozwoju kapitału społecznego istotny wpływ ma poczucie tożsamości regionalnej i lokalnej, na które składają się między innymi tradycja i dziedzictwo historyczne. Cenną inicjatywą angażującą mieszkańców w sprawy lokalnych społeczności jest budżet obywatelski, w jego ramach ostatniej edycji mieszkańcy województwa głosują, wybierając zadania do realizacji finansowane z puli wojewódzkiej.

Kultura i jej instytucje pełnią funkcję kreacyjną w stosunku do kapitału społecznego. Duże znaczenie dla jego budowania ma uczestnictwo w wydarzeniach i inicjatywach o charakterze kulturalnym, bowiem wzmacnia to poczucie wspólnoty i tożsamości. Organizacja wydarzeń kulturalnych może się odbywać m.in. za pośrednictwem bibliotek, domów kultury oraz inne formy aktywności kulturalnej, związane m.in. z rozwojem technologii cyfrowych, ułatwiających korzystanie z zasobów kultury on-line. W środowiskach lokalnych coraz większą rolę odgrywają działania grup rekonstruktorów historycznych, spotkania grup osiedlowych czy kół gospodyń wiejskich. Mieszkańcy chętnie uczestniczą w festynach (dożynki, święta miast i gmin) czy koncertach plenerowych.

W historycznych jednostkach osadniczych występują problemy z ochroną zachowanej spuścizny, następuje sukcesywny zanik czytelności ich cech specyficznych, także tych będących świadectwem historycznej obecności mniejszości narodowych oraz wyznaniowych. Dzieje się tak za sprawą chaotycznego rozprzestrzeniania się zabudowy i braku harmonii w sposobie jej komponowania, prowadząc do stopniowego zaniku lokalnych form architektonicznych, tradycyjnych form zagospodarowania, tradycyjnego budownictwa wiejskiego.

Gmina Przedbórz, wraz z 17 gminami województwa łódzkiego została uznana za krajowy obszar problemowy, zagrożony trwałą marginalizacją, charakteryzujący się kumulacją problemów społecznych, gospodarczych oraz charakteryzujących się słabszą dostępnością transportową, niską atrakcyjnością osadniczą, problemami demograficznymi, brakami w infrastrukturze komunalnej, bezrobociem, obniżonym poziomem zamożności mieszkańców.

W Strategii sformułowano wizję rozwoju, czyli pożądaną stan województwa w perspektywie 2030 r.: „Harmonijnie rozwijające się województwo w centrum Polski, przyjazne rodzinom, mieszkańcom miast i obszarów wiejskich. Region, w którym nowoczesna gospodarka idzie w parze z ochroną walorów kulturowych i przyrodniczych. misję województwa, którą jest: „Pomorze Zachodnie – lider niebieskiego i zielonego wzrostu zapewniającego wysoką jakość życia mieszkańców”. Dla osiągnięcia pożądanej wizji wyznaczono 3 cele strategiczne: w sferze gospodarczej, społecznej oraz przestrzennej i cele operacyjne wraz z towarzyszącymi im kierunkami działań. Cele związane z ochroną dziedzictwa kulturowego znalazły się w sferze przestrzennej: cel operacyjny 3.2 Ochrona i kształtowanie krajobrazu:

Kierunki działania

- Ochrona wartości i kształtowanie dziedzictwa kulturowego
- Ochrona i wykorzystanie walorów przyrodniczych i krajobrazowych
- Rewaloryzowanie, poszerzanie i wzbogacanie przestrzeni o atrakcyjnie zaaranżowane tereny zieleni.

4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego

Obowiązujący obecnie plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego oraz plan zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Łodzi został przyjęty Uchwałą nr LV/679/18 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 28 sierpnia 2018 r. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa nie jest aktem prawnym, a jest aktem kierownictwa wewnętrznego i zobowiązuje władze województwa oraz inne podmioty administracji publicznej w zakresie przestrzegania priorytetów rozwojowych i prowadzenia polityki przestrzennej zgodnie z ustalonymi kierunkami. Ustanawia podstawę do konstruowania programów operacyjnych rozwoju województwa. Plan jest też podstawą do formułowania wniosków do studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i ich oceny, pod kątem realizacji celów regionalnych. Samorządom lokalnym i inwestorom Plan dostarcza ponadto informacji, jakie dobre praktyki powinni stosować w gospodarowaniu przestrzenią. Plan uwzględnia między innymi założenia koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju oraz strategię rozwoju województwa, jest dokumentem o charakterze regionalnym. Stanowi jeden z elementów planowania strategicznego w kontekście koordynacji działań polityki przestrzennej na terenie województwa. Określa między innymi uwarunkowania i kierunki rozwoju województwa w zakresie organizacji struktury przestrzennej, infrastruktury technicznej i społecznej, ochrony środowiska czy lokalizacji inwestycji celu publicznego.

W części poświęconej omówieniu atrakcji turystyczno-krajobrazowych terenu województwa zwrócono uwagę na obszar Wyżyny Przedborskiej (północne skraje pasma Przedborsko-Małogoskiego i Wzgórz Łopuszańskich) wraz z doliną Pilicy w okolicach Przedborza, zróżnicowany geomorfologicznie i przyrodniczo. Teren ten należy do istotnych krajobrazów przyrodniczych oraz przyrodniczo-kulturowych województwa, o największym nagromadzeniu form wizualnych i związanych z ochroną przyrody, jednocześnie cechujących się walorami kulturowymi i widokowo-kompozycyjnymi. Z kolei sam Przedbórz został podany jako przykład krajobrazu kulturowego o szczególnych wartościach, jako krajobraz małomiasteczkowy, reprezentowany przez miejscowości o dobrze zachowanych średniowiecznych układach przestrzennych i pozostałościach XIX -wiecznej zabudowy.

W obowiązującym Planie zagospodarowania przestrzennego województwa gmina Przedbórz została zaliczona do Turystycznego Obszaru Funkcjonalnego Doliny Pilicy, którego największymi atutami są:

- dolina Pilicy, z warunkami dla kajakarstwa, turystyki pieszej, rowerowej, turystyki jeździeckiej z Łódzkim Szlakiem Konnym, turystyki wypoczynkowej oraz turystyki kulturowej (w oparciu o cenne obiekty zabytkowe i szlaki kulturowe);
- rozległe kompleksy leśne dawnej Puszczy Pilickiej i specyficzny mikroklimat. Znaczna część obszaru objęta jest formami ochrony przyrody: parki krajobrazowe Spalski, Sulejowski, Przedborski, rezerваты przyrody, obszary Natura 2000, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu

W planie zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego nakreślono optymalną docelową wizję rozwoju województwa, którą przytoczono za Strategią Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020 (dokument zastąpiony w 2021 r. Strategią Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030): „Region spójny terytorialnie i wizerunkowo, kreatywny i konkurencyjny w skali kraju i Europy, o najlepszej dostępności komunikacyjnej, wyróżniający się atrakcyjnością inwestycyjną i wysoką jakością życia”. Do priorytetowych kierunków działań w najbliższych latach należy rewitalizacja obszarów zdegradowanych w miastach, ze szczególnym uwzględnieniem

historycznych struktur przestrzennych. W planie wskazano również kształtowanie stref rozwojowych, składających się z obszarów funkcjonalnych. Wśród obszarów wymieniono Obszary Turystyczne Dolin Rzecznych Pilicy, Warty i Bzury, dysponujące znacznym potencjałem środowiska przyrodniczego, dziedzictwa kulturowego i krajobrazu do rozwoju i kształtowania funkcji turystycznych i rekreacyjnych, charakteryzujące się przeplatającymi się formami zagospodarowania charakterystycznymi dla strefy rolnej i rolno-leśnej.

W planie wskazano także kierunku rozwoju przestrzennego oraz zasady zagospodarowania i kształtowania przestrzeni województwa i wśród nakreślonych celów szczegółowych wymieniono zachowanie dziedzictwa kulturowego, a kierunki działań powinny koncentrować się na zachowaniu materialnych jak i nie materialnych zasobów dziedzictwa kulturowego.

4.2.3. Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2020–2023

Wojewódzki program opieki nad zabytkami na lata 2020-2023 został przyjęty Uchwałą Nr XXI/352/20 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 27 października 2020 r. Obowiązująca obecnie edycja programu została opracowana przez Zespół Środowiska i Krajobrazu w Biurze Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi.

Obowiązek sprawowania ochrony zabytków spoczywa na organach administracji publicznej, a jej zasadniczym celem jest zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla trwałego zachowania zabytków, poprzez odpowiednie utrzymanie i zagospodarowanie, ponadto uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska, a także zapobieganie zagrożeniom. Samorząd Województwa Łódzkiego realizuje zadania z zakresu ochrony zabytków występując w podwójnej roli: po pierwsze jako właściciel obiektów zabytkowych oraz jako jednostka samorządu terytorialnego poziomu regionalnego odpowiedzialna za wykonywanie zadań o charakterze wojewódzkim w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami na poziomie regionu. Do zadań wynikających z zapisów ustawowych należą przede wszystkim sprawowanie opieki nad zabytkami, do których samorząd województwa posiada tytuł prawny (art. 5 i art. 71 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w związku z art. 6 ust 1 p. 2 ustawy o samorządzie województwa). Podstawowym celem Programu jest ochrona dziedzictwa kulturowego i włączenie go w nurt życia społeczeństwa, poprzez utrzymanie walorów krajobrazu kulturowego i zabytków na terenie województwa, działania służące utrzymaniu zasobu i poprawie stanu materialnej substancji zabytków oraz zagospodarowaniu ich w sposób odpowiadający wartościom zabytkowym oraz potrzebom społecznym - obecnych i przyszłych generacji. Polityka państwa, uwzględniając europejskie trendy, zakłada koncentrowanie narzędzi ochrony i opieki nad zabytkami w regionach, uznając je za obszary najbardziej efektywne, jako docelowe miejsca oddziaływania wdrażanych zasad i regulacji. Realizacja projektów kulturalnych, w tym związanych z dziedzictwem kulturowym, finansowanych z funduszy Unii Europejskiej ma wpłynąć korzystnie na wzrost konkurencyjności regionów, wspierając ich rozwój, zwłaszcza poprzez podnoszenie atrakcyjności, a także tworzenie miejsc pracy. Podstawowym zadaniem Programu jest wytyczenie celów strategicznych i operacyjnych oraz określenie zadań w perspektywie obowiązywania programu, to jest czterech lat. Celem strategicznym programu jest „**zachowanie dla przyszłych pokoleń dziedzictwa kulturowego regionu jako istotnej części spuścizny dziejowej**”.

W programie zdefiniowano cele operacyjne, do których przypisano działania oraz zadania do wykonania.

Cele operacyjne	Działania	Zadania	
1. ATRAKCYJNOŚĆ KRAJOBRAZU KULTUROWEGO	1.1. Tworzenie uwarunkowań dla skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego	Zadanie 1.1.1. Tworzenie uwarunkowań prawnych i programowych	
		1.1.2. Tworzenie uwarunkowań finansowych	
	1.2. Poprawa stanu zachowania zabytków	1.2.1. Prowadzenie badań i opracowanie dokumentacji wartości dziedzictwa kulturowego	
		1.2.2. Rewaloryzacja i właściwe zagospodarowanie zabytków z uwzględnieniem ich wartości i kontekstu krajobrazowego	
2. ZINTEGROWANY SYSTEM ZARZĄDZANIA DZIEDZICTWEM KULTUROWYM	2.1. Tworzenie i udostępnianie cyfrowych baz danych oraz zasobów	2.1.1. Weryfikacja i digitalizacja zasobu wojewódzkiej ewidencji zabytków i gminnych ewidencji zabytków	
		2.1.2. Stworzenie kompleksowego Systemu Informacji Przestrzennej	
		2.1.3. Cyfryzacja muzealiów oraz rozwój form udostępniania zabytków ruchomych w muzeach	
	2.2. Wzmacnianie instytucji działających na rzecz dziedzictwa kulturowego	2.2.1. Wspieranie działalności instytucji i organizacji sektora kultury oraz jednostek administracji w zakresie ochrony dziedzictwa	
		2.2.2. Sieciowanie współpracy instytucji i organizacji sektora kultury	
	2.3. Poprawa bezpieczeństwa i dostępności zabytków ruchomych	2.3.1. Remonty i modernizacja budynków będących siedzibami muzeów	
		2.3.2. Instalacje sygnalizacji alarmowej pożaru i włamania w muzeach i obiektach sakralnych	
	3. TOŻSAMOŚĆ WIELOKULTUROWA REGIONU	3.1. Kreowanie marki Łódzkie poprzez produkty związane z dziedzictwem kulturowym	3.1.1. Tworzenie, znakowanie i promocja szlaków kulturowych
			3.1.2. Identyfikacja, promocja unikatowych i specyficznych form tradycji
3.1.3. Aktywizacja lokalnych społeczności na rzecz opieki nad zabytkami i zwiększania atrakcyjności zabytków			
3.2. Edukacja kulturalna i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym		3.2.1. Publikacja wydawnictw promujących dziedzictwo kulturowe regionu	
		3.2.2. Organizacja i udział w wydarzeniach promujących materialne i niematerialne walory województwa łódzkiego	
		3.2.3. Wykorzystanie ICT do promocji dziedzictwa kulturowego	

W części analitycznej programu Przedbórz jest wymieniany z uwagi na bardzo rzadkie, cenne pozostałości architektury obronnej o genezie średniowiecznej z założeniem o metryce gotyckiej, należąc do grupy tak zwanych zamków kazimierzowskich odmiany nizinnej. Samo miasto Przedbórz wymieniane jest wśród wartościowych zespołów architektoniczno-budowlanych i został w programie wskazany jako jeden z 49 ośrodków o randze lokalnej

tworzących sieć ośrodków historycznych o zróżnicowanej randze i potrzebach działań rewaloryzacyjnych w ich historycznych przestrzeniach i zabytkowych zespołach zabudowy. W załączniku nr 7 do programu wszystkim tym ośrodkom dedykowano zadania ośrodkom o randze lokalnej i dla Przedborza są to (zadania cytowane w pełnym brzmieniu programu) :

Zadania wskazane do realizacji w ośrodku Przedbórz w programie opieki nad zabytkami w województwie łódzkim w okresie 2020 – 2023	
Cel operacyjny 1	ATRAKCYJNOŚĆ KRAJOBRAZU KULTUROWEGO
Działanie 1.1.	Tworzenie uwarunkowań dla skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego
	Zadanie 1.1.1 Tworzenie uwarunkowań prawnych i programowych
Działania:	<ul style="list-style-type: none"> • Opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami, • Opracowanie gminnego programu rewitalizacji, • Opracowanie i aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych
	Zadanie 1.1.2 Tworzenie uwarunkowań finansowych
Działania:	<ul style="list-style-type: none"> • Przyznawanie dotacji na poziomie gminy na prace przy zabytkach
Działanie 1.2.	Poprawa stanu zachowania zabytków
	Zadanie 1.2.1 Prowadzenie badań i opracowanie dokumentacji wartości dziedzictwa kulturowego
Działania:	<ul style="list-style-type: none"> • Opracowanie studium historyczno-konserwatorskiego układu urbanistycznego Przedborza
	Zadanie 1.2.2 Rewaloryzacja i właściwe zagospodarowanie zabytków z uwzględnieniem ich wartości i kontekstu krajobrazowego
Działania:	<ul style="list-style-type: none"> • Prowadzenie działań konserwatorskich w obiektach z listy zabytków reprezentatywnych: kontynuacja rewaloryzacji kościoła parafialnego św. Aleksego, z uwzględnieniem ochrony jego ekspozycji • Rewaloryzacja układu urbanistycznego miejscowości (z uwzględnieniem historycznej zabudowy i potrzeb zachowania panoramy miasta) • Kontynuacja rewaloryzacji zakomponowanej zieleni
	Zadanie 1.2.3 Poprawa jakości przestrzeni publicznych historycznych założeń przestrzennych miejskich i wiejskich
Działania:	<ul style="list-style-type: none"> • Uzupełnianie struktury budowlanej układu przestrzennego z uwzględnieniem specyfiki miejsca, poprzez nawiązanie do lokalnych form architektonicznych • Poprawa jakości przestrzeni publicznych w aspekcie estetycznym i użytkowym • Zwiększenie udziału zieleni w przestrzeni miasta, zwłaszcza w obszarze priorytetowym
Cel operacyjny 2	ZINTEGROWANY SYSTEM ZARZĄDZANIA DZIEDZICTWEM KULTUROWYM
Działanie 2.1.	Tworzenie i udostępnianie cyfrowych baz danych oraz zasobów
	Zadanie 2.1.1 Weryfikacja i digitalizacja zasobu wojewódzkiej ewidencji zabytków i gminnych ewidencji zabytków
Działania:	<ul style="list-style-type: none"> • Aktualizacja zasobu gminnej ewidencji zabytków
	Zadanie 2.1.2 Stworzenie kompleksowego Systemu Informacji Przestrzennej (SIP)
Działania:	<ul style="list-style-type: none"> • Uzupełnienie i bieżąca aktualizacja SIP w zakresie danych o zasobach dziedzictwa kulturowego
	Zadanie 2.1.3 Cyfryzacja muzealiów oraz rozwój form udostępniania zabytków ruchomych w muzeach
Działania:	<ul style="list-style-type: none"> • Digitalizacja zabytków ruchomych w Muzeum Ludowym Ziemi Przedborskiej w Przedborzu • Wprowadzenie w Muzeum Ludowym Ziemi Przedborskiej w Przedborzu multimedialnych środków przekazu, z uwzględnieniem potrzeb m.in. osób obcojęzycznych i z niepełnosprawnościami

Działanie 2.2.		Wzmacnianie instytucji działających na rzecz dziedzictwa kulturowego
Zadanie 2.2.1		Sieciowanie współpracy instytucji i organizacji sektora kultury
Działania:	<ul style="list-style-type: none"> • Podejmowanie współpracy w podregionie z innymi instytucjami kultury (zwłaszcza niepublicznymi) 	
Działanie 2.3.		Poprawa bezpieczeństwa i dostępności zabytków ruchomych
Zadanie 2.3.1		Remonty i modernizacja budynków będących siedzibami muzeów
Działania:	<ul style="list-style-type: none"> • Przeprowadzenie prac remontowych i modernizacyjnych z uwzględnieniem dostępu dla osób z niepełnosprawnościami 	
Zadanie 2.3.2		Instalacje sygnalizacji alarmowej pożaru i włamania w muzeach i obiektach sakralnych
Działania:	<ul style="list-style-type: none"> • Wykonanie instalacji sygnalizacji alarmowej pożaru i włamania w Muzeum Ludowym Ziemi Przedborskiej w Przedborzu i w kościele parafialnym 	
Cel operacyjny 3		TOŻSAMOŚĆ WIELOKULTUROWA REGIONU
Działanie 3.1.		Kreowanie marki Łódzkie poprzez produkty związane z dziedzictwem kulturowym
Zadanie 3.1.1		Identyfikacja, promocja unikatowych i specyficznych form tradycji
Działania:	<ul style="list-style-type: none"> • Zachowanie i promocja relikwów wielokulturowości (dziedzictwo mniejszości) • Włączenie się w ideę tworzenia Listy Produktów Tradycyjnych, poprzez zgłaszanie rekomendacji • Włączenie się w ideę tworzenia Regionalnej Listy Niematerialnego Dziedzictwa, poprzez zgłaszanie rekomendacji specyficznych dla podregionu przejawów tradycji 	
Zadanie 3.1.2		Aktywizacja lokalnych społeczności na rzecz opieki nad zabytkami i zwiększania atrakcyjności zabytków
Działania:	<ul style="list-style-type: none"> • Aktywizacja twórców ludowych oraz objęcie ich merytorycznym wsparciem przez instytucje kultury • Komercjalizacja wytworów ludowego rzemiosła • Organizacja punktów dystrybucji pamiątek regionalnych 	
Działanie 3.2.		Edukacja kulturowa i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym
Zadanie 3.2.1		Organizacja i udział w wydarzeniach promujących materialne i niematerialne walory województwa łódzkiego
Działania:	<ul style="list-style-type: none"> • Udział w Europejskich Dniach Dziedzictwa i/lub Nocy Muzeów 	
Zadanie 3.2.2		Wykorzystanie ICT do promocji dziedzictwa kulturowego
Działania:	<ul style="list-style-type: none"> • Prowadzenie strony internetowej promującej dziedzictwo kulturowe • Prowadzenie tematycznych profili na portalach społecznościowych 	

4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

4.3.1. Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Radomszczańskiego na lata 2022-2025

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Radomszczańskiego na lata 2022-2025 przyjęty został Uchwałą nr LIII/371/2022 Rady Powiatu Radomszczańskiego z dnia 28 września 2022 r.

Zgodnie z danymi zawartymi w Programie w gminie Przedbórz jest największa liczba zabytków nieruchomych w całym powiecie.

W programie opieki nad zabytkami powiatu radomszczańskiego na lata 2022-2025 za cel główny postawiono „Ochronę dziedzictwa kulturowego Powiatu Radomszczańskiego, jego weryfikację, ochronę i poprawa atrakcyjności”. Dla realizacji wyznaczono dwa priorytety, którym przypisano kierunki działań oraz działania (nie przytaczane poniżej):

Priorytet 1: „Rewaloryzacja elementów dziedzictwa kulturowego i kształtowanie krajobrazu kulturowego powiatu”

Kierunki działania:

- zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego,
- poprawa atrakcyjności zabytków,
- ochrona krajobrazu kulturowego.

Priorytet 2: „Budowanie tożsamości kulturowej mieszkańców powiatu i promocja zasobów dziedzictwa kulturowego”

Kierunki działania:

- wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w tworzeniu oferty turystycznej powiatu,
- popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym powiatu,
- poprawa dostępności do informacji o zabytkach znajdujących się na terenie powiatu.

W programie wskazano na możliwe źródła finansowania

4.3.2. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych Powiatu radomszczańskiego.

Powiat Radomsko posiada aktualny Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych. Dokument nie jest on dostępny na stronach internetowych powiatu chełmskiego prezentowane poniżej uwagi dotyczą modelowego planu ochrony zabytków.

Ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na wykonywaniu następujących przedsięwzięć:

- prace przygotowawcze w okresie poprzedzającym wystąpienie konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej,
- prace w okresie podwyższonej gotowości, to jest w okresie narastania bezpośredniego zagrożenia,
- reagowanie w czasie wystąpienia i trwania konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej,
- zabezpieczenie i dokumentowanie po zakończeniu konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej.

4.3.3. Inicjatywy Lokalne o charakterze regionalnym

Stowarzyszenie „Dolina Pilicy”

Stowarzyszenie Dolina Pilicy jest Lokalną Grupą Działania posiadającą status prawny stowarzyszenia „specjalnego”, działającego na podstawie ustawy z dnia 7.03.2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem EFRROW, utrzymanego przepisami ustawy z dn. 20.02.2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności.

Stowarzyszenie „Dolina Pilicy” realizuje obecnie Lokalną Strategię Rozwoju na lata 2014-2020, zaktualizowaną w czerwcu 2021 r. Nadrzędną misją Strategii jest poprawa poziomu życia mieszkańców, wykorzystując do tego celu lokalne zasoby i potencjał: surowce, miejscową infrastrukturę, lokalizację, regionalne i historyczne dziedzictwo, społeczny kapitał. Założony cel misji ma zostać osiągnięty za pomocą dwóch celów ogólnych:

Cel ogólny 1:

„Obszar Dolina Pilicy rozwinięty pod względem turystycznym poprzez wykorzystanie zasobów przyrodniczo-krajobrazowych oraz dziedzictwa kulturowego jako podstawy poprawy jakości życia mieszkańców”

Cele szczegółowe:

- Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej;
- Wspieranie dziedzictwa historyczno-kulturowego oraz twórczości artystycznej;
- Promocja obszaru, w tym produktów i usług lokalnych.

Cel ogólny 2:

„Zintegrowane, aktywne lokalne społeczności w tym poprzez włączenie społeczne, ograniczenie ubóstwa i rozwój gospodarczy z uwzględnieniem zasad ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatu”

Cele szczegółowe:

- Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, w tym z wykorzystaniem rozwiązań innowacyjnych;
- Aktywizacja i włączenie w życie społeczne.

Obowiązując obecnie strategia została zastąpiona nową Strategią, co zapewne wynika z wchodzącej w 2021 nowej perspektywy finansowania na lata 2021-2027 i nowych priorytetów, jakie będą w niej obowiązywały – z zapowiedzi dotyczących nowego Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich wynika, że mają pozostać zmniejszone środki na inwestycje.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Przedbórz zgodny jest z następującymi dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.

5.1.1. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Przedbórz

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego stanowią akt prawa miejscowego i podstawę planowania przestrzennego w gminie stanowiąc powszechnie obowiązujące przepisy na terenie gminy, określający przeznaczenie, warunki zagospodarowania, zabudowy terenu a także rozmieszczenia inwestycji celu publicznego. Na terenie Gminy Przedbórz obowiązuje 9 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które w sumie pokrywają mniej niż 0,2% powierzchni gminy. W prezentowanym poniżej zestawieniu ujęto wszystkie obowiązujące plany zagospodarowania przestrzennego na terenie Gminy Przedbórz, z informacją dotyczącą zapisów ochrony dóbr kultury oraz poniżej tabeli z przytoczeniem zapisów ochronnych w planach, w których takie zapisy się pojawiły.

	Nr Uchwały	nazwa planu	Uwagi dotyczące zapisów z zakresu ochrony dóbr kultury
1	Uchwała Nr XXX(147)97 z dnia 20.03.1993 r.	w sprawie zmiany fragmentu miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Przedborza	Brak zapisów
2	Uchwała Nr XXVI(166)2000 z dnia	w sprawie zmiany fragmentu miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy	Brak zapisów

	27.11.2000 r.	Przedbórz	
3	Uchwała Nr XXVI(167)2000 z dnia 27.11.2000 r.	w sprawie zmiany fragmentu miejscowego planu szczegółowego zagospodarowania terenów rekreacyjnych położonych nad zalewem w Przedborzu z jednoczesną zmianą fragmentu miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Przedborza	Brak zapisów
4	Uchwała Nr XXIX/205/2001 z dnia 30.03.2001 r.	W sprawie zmiany fragmentu miejscowego, szczegółowego planu zagospodarowania budownictwa jednorodzinnego "Majowa Góra" w przedborzu	Brak zapisów
5	Uchwała Nr XXIX/206/2001 z dnia 30.03.2001 r.	w sprawie zmiany w miejscowym ogólnym planie zagospodarowania przestrzennego miasta Przedborza	Brak zapisów
6	Uchwała Nr XXXI/221/01 z dnia 27.06.2001 r.	w sprawie zmiany fragmentu miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Przedborza	Brak zapisów
7	Uchwała Nr XXXIII/247/01 z dnia 24.10.2001 r.	w sprawie zmiany fragmentów miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Przedbórz	Brak zapisów
8	Uchwała Nr XXXIX/283/02 z dnia 24.04.2002 r.	w sprawie zmiany fragmentu miejscowego, ogólnego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Przedborza	Brak zapisów
9	Uchwała Nr XI/75/11 z dnia 31.08.2011 r.	w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego fragmentu terenu położonego pomiędzy ulicą Słoneczną, Nową, Radomszczańską do zachodniej granicy miasta	Na terenie obowiązywania nie występują tereny i obiekty chronione, obowiązują przepisy ogólne
10	Uchwała Nr XIX/129/12 z dnia 23.02.2012 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Stara Wieś, gm. Przedbórz	Brak zapisów
11	Uchwała Nr XXVIII/213/16 z dnia 29.12.2016 r.	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Przedborza dla terenu położonego przy ul. Koneckiej	W treści planu zapisy ochronne dotyczące wpisanego do rejestru zabytków układu urbanistycznego Podborza

Poniżej przytoczono w pełnym brzmieniu te fragmenty tekstów Uchwał, które odnoszą się do ochrony dóbr kultury.

5.1.1.1. Uchwała Nr XI/75/11 z dnia 31.08.2011 r Rady Miejskiej w Przedborzu: w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego fragmentu terenu miasta Przedborza położonego pomiędzy ulicą Słoneczną, Nową, Radomszczańską do zachodniej granicy miasta.

Rozdział 3

Przepisy obowiązujące w granicach terenu objętego planem 2. Ustalenia w zakresie ochrony środowiska..

§ 10. Zasady dziedzictwa kulturowego:

- 1) w granicach obszaru objętego planem nie występują tereny i obiekty chronione na mocy przepisów o ochronie dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej,
- 2) jeżeli w trakcie prowadzenia robót ziemnych zostanie odkryty przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, należy wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, zabezpieczając go oraz miejsce jego odkrycia, niezwłocznie należy zawiadomić służby konserwatorskie.

5.1.1.2. Uchwała Nr XXVIII/213/16 z dnia 29.12.2016 r. Rady Miejskiej w Przedborzu: w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Przedborza dla terenu położonego przy ul. Koneckiej.

Rozdział 2

Ustalenia dla całego obszaru planu

§ 8. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- 1) teren inwestycji znajduje się w obszarze podlegającym ochronie konserwatorskiej – dotyczy zabytkowego układu urbanistycznego miasta Przedborza i zespołu budowlanego wraz z podziemną, archeologiczną warstwą kulturową, wpisanego do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Piotrkowie Trybunalskim nr KI.IV-5340/25/88 z dnia 2.06.1989 r. Wymagane prowadzenie prac inwestycyjnych zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- 2) ustala się, obowiązek wykonania wyprzedzających badań wykopaliskowych metodami archeologicznymi na obszarze prac ziemnych związanych z przedmiotową inwestycją, z uwagi na występowanie na tym terenie pozostałości nawarstwień kulturowych;
- 3) na terenie planu wymagane jest uzyskania odrębnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na realizację prac ziemnych pod nadzorem archeologicznym. b) przeprowadzenie archeologicznych badań ratunkowych na terenie w granicach strefy, wyprzedzających rozpoczęcie prac ziemnych związanych z realizacją zamierzenia, na zasadach określonych przepisami szczególnymi dotyczącymi ochrony zabytków;

5.1.2. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Przedbórz

Aktualnie obowiązujące studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kowala przyjęto Uchwałą Nr X/59/07 Rady Miejskiej w Przedborzu z dnia 16 maja 2007 r.

Studium nie stanowi aktu prawa miejscowego. Jest dokumentem określającym politykę przestrzenną gminy, w którym zostają określone zasady zagospodarowania przestrzennego, w tym wytyczne dotyczące użytkowania terenów, obszarów zabudowań czy proponowane rozwiązania w zakresie rozwoju infrastruktury komunikacyjnej, technicznej i społecznej. Studium musi uwzględniać zasady określone w koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, planach zagospodarowania przestrzennego województwa oraz strategii rozwoju gminy. Studium sporządza się dla obszaru w granicach administracyjnych gminy. Ustalenia studium są wiążące dla organów gminy przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

W części Studium poświęconej uwarunkowaniom środowiska kulturowego przedstawiono trafną analizę stanu zachowania substancji zabytkowej rynku w Przedborzu, który zachował do dziś jedynie pierzeję wschodnią i jeden podcieniowy dom w pierzei północnej. „Rynek zatracił w związku z tym charakter wnętrza urbanistycznego. Nowe inwestycje budowlane w tym rejonie zamiast wnieść ład kompozycyjny doprowadziły do zatarcia historycznego układu z wielką szkodą dla jej walorów przestrzennych. Mimo wszystkich negatywnych zmian Rynek Przedborski, jako jedyny w województwie zachował brukowaną posadzkę. Zachował się także układ dróg promieniście zbiegających się ku mostowi. Zespół nowej 4-5 kondygnacyjnej zabudowy mieszkaniowej oraz pawilonów usługowych, powstały na wschód od historycznego centrum stanowi kolejny dysonans przestrzenny tak w układzie rozplanowania, jak i sylwecie zespołu. Zabudowa zabytkowa zachowana w pierzejach ulic, częściowo w rynku poza nielicznymi wyjątkami w złym i bardzo złym stanie”.

W Studium jako wartości kulturowe mające wpływ na kształtowanie polityki przestrzennej miasta Przedborza uznano:

- układ przestrzenny i część zabudowy miasta
- sylweta akcentowana dominantą kościoła
- obiekty świadczące o charakterze miasta
- budynki
- zespoły zieleni
- obiekty przemysłowe

- cmentarze
- stanowiska archeologiczne.

Zagrożeniem dla historycznego układu Przedborza są współczesne i projektowane osiedla mieszkaniowe, stanowiące konkurencję dla historycznego układu przestrzennego. Wśród zaleceń do realizacji w przyszły planach zagospodarowania przestrzennego wymieniono:

- dekompozycja rynku - uczytelnienie zachowanych relikwów zamku i zabezpieczenie w formie ruiny. Należy zapobiec realizacji nowych inwestycji konkurującej z sylwetą miasta historycznego;
- rejon starego miasta wymaga działań w zakresie rewitalizacji i restrukturyzacji zespołów starej zabudowy, uzupełnienie nową zabudową musi odpowiadać skali i charakterowi miasta, realizowana nowa zabudowa powinna wykorzystywać lokalny budulec stosowany w budynkach zabytkowych;
- jako wartości kulturowe mające wpływ na kształtowanie polityki przestrzennej uznano:
  - układy przestrzenne wsi: Gaj – Policzko, Stara Wieś, Żeleźnica
  - zespoły sakralne
  - zespół podworski w Reczkowie Starym
  - zabytki techniki
  - stanowiska archeologiczne
  - budynki wpisane do rejestru zabytków.

Jako konkluzję z zaleceń dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego należy przytoczyć za Studium: „na etapie „Studium...” uznano za konieczne opracowanie specjalistycznej dokumentacji konserwatorskiej tj. „Studium historyczno-urbanistyczne miasta i gminy Przedbórz” posiadającej rangę wytycznych konserwatorskich, rozstrzygającej takie problemy jak: obszary ochrony konserwatorskiej bezpośredniej, pośredniej, widokowej i archeologicznej z ustaleniami dotyczącymi wymogów przy planowaniu nowej zabudowy i zakres prac konserwatorskich”.

5.1.3. Strategia Rozwoju Gminy Przedbórz na lata 2015-2023

Strategia Rozwoju Gminy Przedbórz jest dokumentem, który ujmuje główne cele i priorytety w kilkuletnim horyzoncie a jej konstruowanie jak i realizacja odbywa się przy czynnym uczestnictwie społeczeństwa lokalnego. Dokument ten stanowi spójną koncepcję działań na rzecz długotrwałego rozwoju Gminy, w sposób kompleksowy określając jej kierunki i cele rozwoju w zadanej perspektywie. Strategia rozwoju gminy jest najbardziej istotnym dokumentem samorządu gminnego – ogólnym programem działań podejmowanych w gminie, przy wykorzystaniu posiadanych zasobów zmierzających do osiągnięcia założonych celów.

W Strategii Rozwoju Gminy Przedbórz na lata 2015-2023 określono, iż wizją Gminy Przedbórz jest: *„Przedbórz nowoczesną i otwartą gminą z dynamicznie rozwijającą się gospodarką turystyczną, opartą na walorach krajobrazowych i przyrodniczych, wykorzystującą potencjał kultury materialnej i niematerialnej wsi, wzmacniającą konkurencyjność regionu i województwa”* zaś misją *„wzmocnienie rozwoju Przedborza, zapewnienie konkurencyjnej i innowacyjnej turystyki, jako czynnika rozwoju regionalnego i lokalnego, zwiększającego spójność społeczną i gospodarczą oraz poprawę jakości życia mieszkańców poprzez wspieranie przedsiębiorstw, organizacji i instytucji z poszanowaniem zasad zrównoważonego rozwoju”*.

Na podstawie przeprowadzonej diagnozy w kluczowych dziedzinach gospodarczych i społecznych, stwierdzono, że kluczowym elementem rozwoju gminy powinna się stać turystyka wiejska, będąca podstawowym czynnikiem wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich oraz czynnikiem poprawy jakości życia mieszkańców. Należy dążyć, aby turystyka na terenie Przedborza rozwijała się dynamicznie jako obszar aktywności samodzielnych ekonomicznie podmiotów, o wysokim potencjale organizacyjnym i finansowym, wprowadzających na rynek konkurencyjne i unikatowe produkty turystyczne, wykorzystujące potencjał kultury materialnej rolnictwa, w tym przetwórstwa żywności oraz kultury niematerialnej wsi. W dokumencie zdefiniowano cztery główne wyzwania oraz cele dla ich osiągnięcia:

Wyzwanie I: Wsparcie rozwoju atrakcyjności, konkurencyjności, jakości usług i produktów turystycznych, jako czynnika stymulującego rozwój;

Cel strategiczny: Zwiększenie ruchu turystycznego poprzez skuteczne wykorzystanie lokalnego potencjału

Wyzwanie II: Zagospodarowanie i modernizacja przestrzeni dla rozwoju infrastruktury, w tym turystycznej, przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju i przepisów ochrony środowiska;

Cel strategiczny: Zadowolająca infrastruktura techniczna w gminie

Wyzwanie III: Promocja priorytetowych obszarów rozwoju gminy oraz specjalizacji gospodarczych opartych m.in. na turystyce i ekologicznym rolnictwie;

Cel strategiczny: Rozszerzenie i uatrakcyjnienie lokalnej oferty rekreacyjnej, sportowej, wsparci dla rozwoju innowacyjnego rolnictwa

Wyzwanie IV: Wzmocnienie aktywności społecznej i przedsiębiorczości oraz zwiększenie kompetencji kadr, zwiększenie zadowolenia jakości życia mieszkańców.

Cel strategiczny: Atrakcyjna i przedsiębiorcza gmina, dysponująca silnym kapitałem ludzkim, tworząca zintegrowaną społeczność

W Strategii wskazano na projekty inwestycyjny, poniżej wymienione te, które wiążą się z zachowaniem dziedzictwa kulturowego Gminy Przedbórz:

- Rewitalizacja parku miejskiego w Przedborzu
- Budowa ścieżek rowerowych, ciągów pieszo-rowerowych na terenie gminy
- Wyznaczenie szlaków turystycznych wraz z niezbędną infrastrukturą
- Rozwój infrastruktury na Pilicy oraz nad zalewem w Przedborzu, budowa obiektów sportowo-rekreacyjnych
- Promocja lokalnych, ekologicznych produktów
- Stworzenie kompleksowej oferty turystycznej i systemu informacji turystycznej
- Kreacja i promocja marki Przedbórz turystyczny – imprezy cykliczne – kulturalne, sportowe
- Promocja sektora turystyki
- Wsparcie turystyki wiejskiej na terenie miasta i gminy

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Charakterystyka geograficzno-przyrodnicza gminy Przedbórz

Gmina Przedbórz jest gminą miejsko-wiejską położoną w południowo-wschodniej części województwa łódzkiego, w powiecie radomszczańskim, u podnóża Gór Świętokrzyskich w

Dolinie Pilicy, której koryto stanowi naturalną, zachodnią granicę gminy. Gmina Przedbórz graniczy z następującymi gminami: Wielgomłyny, Masłowice w powiecie radomszczańskim, Ręčno w powiecie piotrkowskim, Żarnów w powiecie opoczyńskim, Aleksandrów w powiecie piotrkowskim oraz gminami województwa świętokrzyskiego: Fałków i Słupia Konecka w powiecie koneckim oraz gminami Krasocin Kluczewsko w powiecie włoszczowskim.

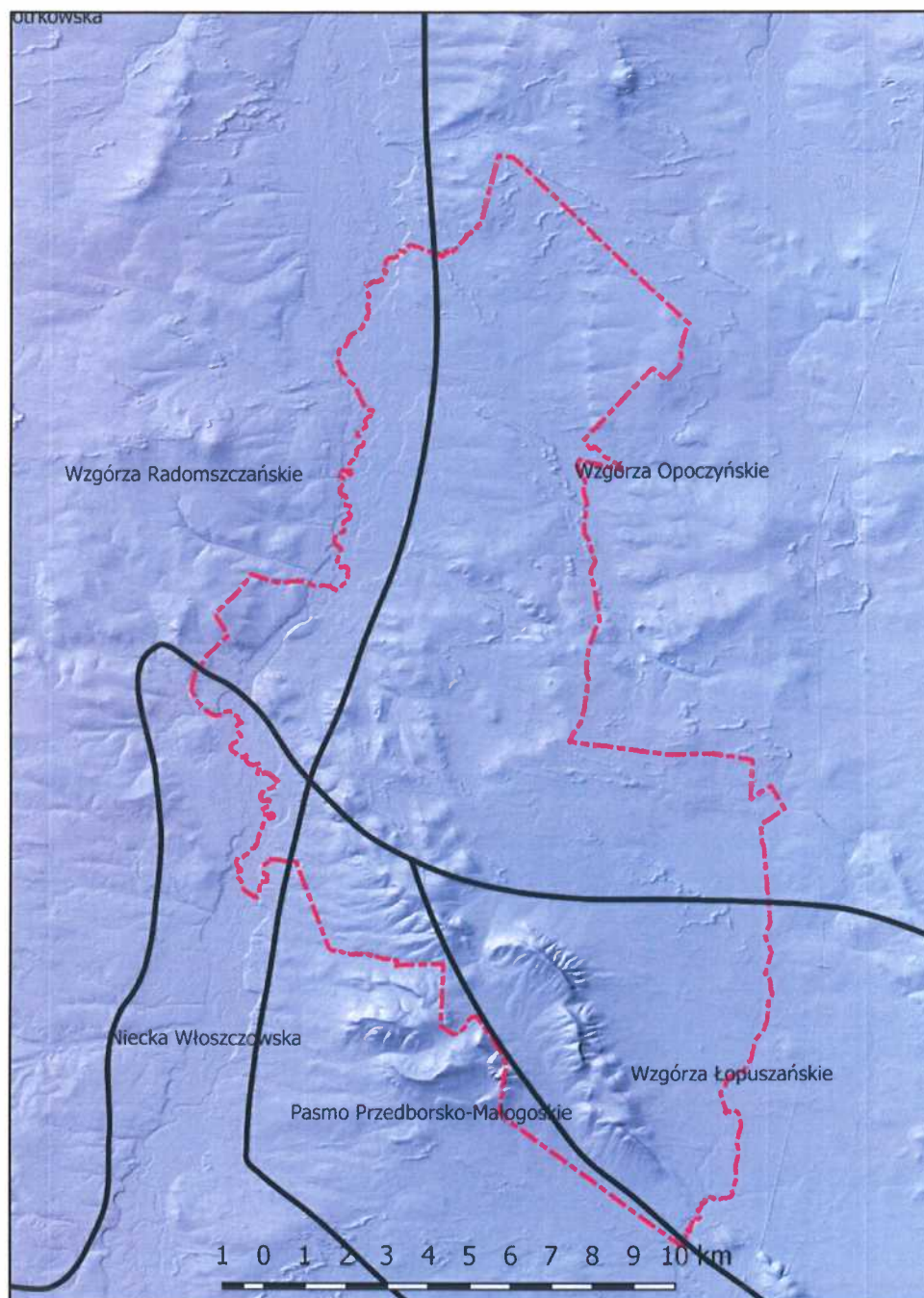
Pod względem fizycznogeograficznym (w podziale według J. Kondrackiego) gmina położona jest w całości w prowincji Wyżyn Polskich, podprowincji Wyżyna Małopolska, w makroregionie Wyżyna Przedborska, w mezoregionach: Wzgórz Radomszczańskie, Wzgórz Opoczyńskie, Pasma Przedborsko-Małoskoskie, Wzgórz Łopuszańskie, oraz Niecka Włoszczowska. Z uwagi na położenie na pograniczu pasa wyżyn i nizin tereny gminy charakteryzują się dużą mozaiką przyrodniczą struktur wyżynnych i nizinnych, wyróżniają się dużymi deniwelacjami terenu przekraczającymi 60 m ale także płaskimi powierzchniami, zbudowanymi z utworów polodowcowych.

Leżący w dorzeczu górnej Pilicy makroregion Wyżyny Przedborskiej stanowi geologiczne przedłużenie Niecki Nidziańskiej i otaczających ją pasm wzniesień. Budują ją trzeciorzędowe skały pochodzenia kredowego i jurajskiego, obniżenia terenowe wypełnione są utworami zlodowacenia środkowopolskiego ze wzgórzami wapiennymi i piaskowcowymi. Gmina Przedbórz zajmuje pięć mezoregionów Wyżyny Przedborskiej:

- Wzgórz Radomszczańskie - Wzgórz są przedłużeniem struktur mezozoicznych obrzeżenia Gór Świętokrzyskich na zachód od Pilicy w postaci wzniesień zbudowanych z piaskowców kredowych i wapieni jurajskich. Pokryte są w znacznej części piaskami i glinami czwartorzędowymi. W obniżeniach występują zabagnienia, piaski i wydmy, przeplatające się z masywnymi wzniesieniami, w których płytko występuje starsze podłoże.

- Wzgórza Opoczyńskie - stanowią północno-zachodnią otoczkę Gór Świętokrzyskich, położone na wschód od łuku Pilicy. Wzgórza zbudowane są ze skał jurajskich, które tworzą tu dwie antykliny. Rozdziela je kredowa synklina. Na formy te nałożone są wzniesienia ostańcowe zbudowane ze żwiru. Utwory te pochodzą ze zlodowacenia środkowopolskiego. W wapieniach jurajskich rozwijają się zjawiska krasowe. Powodują one powstawanie zapadlisk na powierzchni (kras zakryty)

- Pasma Przedborsko-Małogoskie – zbudowane z wapieni górnourajskich oraz piaskowców kredowych, na terenie Pasma znajduje się najwyższy położony punkt gminy Fajna Ryba (347 m npm)
- Wzgórza Łopuszańskie - zbudowane są ze skał jurajskich oraz górnotriasowych. Miejscami występują tu wydmy śródlądowe.

- Niecka Włoszczowska - ukształtowanie Niecki przypomina misę z płaskim dnem i wzniesionymi brzegami. Podłoże zbudowane jest ze skał kredowych. Pokrywają je czwartorzędowe piaski, przewiane w wydmy. Pomiedzy nimi występują bagna i torfowiska - spotykane najczęściej w dziale wód Pilicy i Warty.

Obszar całej gminy położony jest w zlewni Pilicy, główne rzeki odwadniające gminę to Pilica i jej dopływ Czarna. Pod względem klimatycznym gmina leży na pograniczu wpływu klimatu nizin i wyżyn – Gór Świętokrzyskich, z przewagą wiatrów zachodnich i południowo zachodnich, okres wegetacyjny trwa około 213 dni, przy średniej krajowej wynoszącej około 200 dni. zwarte kompleksy leśne charakteryzujące się swoistymi warunkami klimatycznymi, niewielkimi wahaniami temperatury, znaczną zaciszą, podwyższoną wilgotnością – wpływają dodatnio na klimat terenów przyległych, podnosząc ich walory krajobrazowe i zdrowotne.

Warunki glebowe, rzeźba terenu, stosunki wodne oraz warunki klimatyczne sprawiają, że pod względem waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej tereny gminy klasyfikowane są jako wyjątkowo niekorzystne. Ponad 82% gleb to gleby nisko urodzajne a udział procentowy gleb dobrych jest marginalny.

Prawie cała powierzchnia Gminy Przedbórz objęta jest obszarami prawnie chronionej przyrody, które sprawiają, że tereny Gminy są niezwykle atrakcyjne turystycznie. :

Przedborski Park Krajobrazowy – utworzony został 27 maja 1988. Jego środowisko przyrodnicze uznawane jest za jedno z najcenniejszych w Polsce Środkowej, a niektóre fragmenty należą do unikatowych w skali kraju; występują tu m.in. pozostałości Puszczy Pilickiej, malownicze wypiętrzenia utworów jurajskich i kredowych, formy glacyfluwialne (kemy) oraz wydmy z towarzyszącymi im terenami bagienno-torfowiskowymi. Teren parku w dolinie Pilicy w okolicy Przedborza leży na wysokości 191,8 m n.p.m., a najwyższy punkt 347 m n.p.m. osiąga góra Fajna Ryba, która jest najwyższym naturalnym wzniesieniem województwa łódzkiego. Na terenie Przedborskiego Parku Krajobrazowego oraz jego otuliny znajduje się 6 rezerwatów (z czego 4 na obszarze Nadleśnictwa Przedbórz:

- Diabla Góra,
- Bukowa Góra,
- Piskorzeniec,
- Czarna Różga,
- Murawy Dobromierskie.

O atrakcyjności PPK decydują jego malowniczość i różnorodność krajobrazu z licznymi punktami widokowymi, korzystne warunki bioklimatyczne dzięki obfitości lasów z bogatą fauną i florą, oraz czystych wód powierzchniowych.

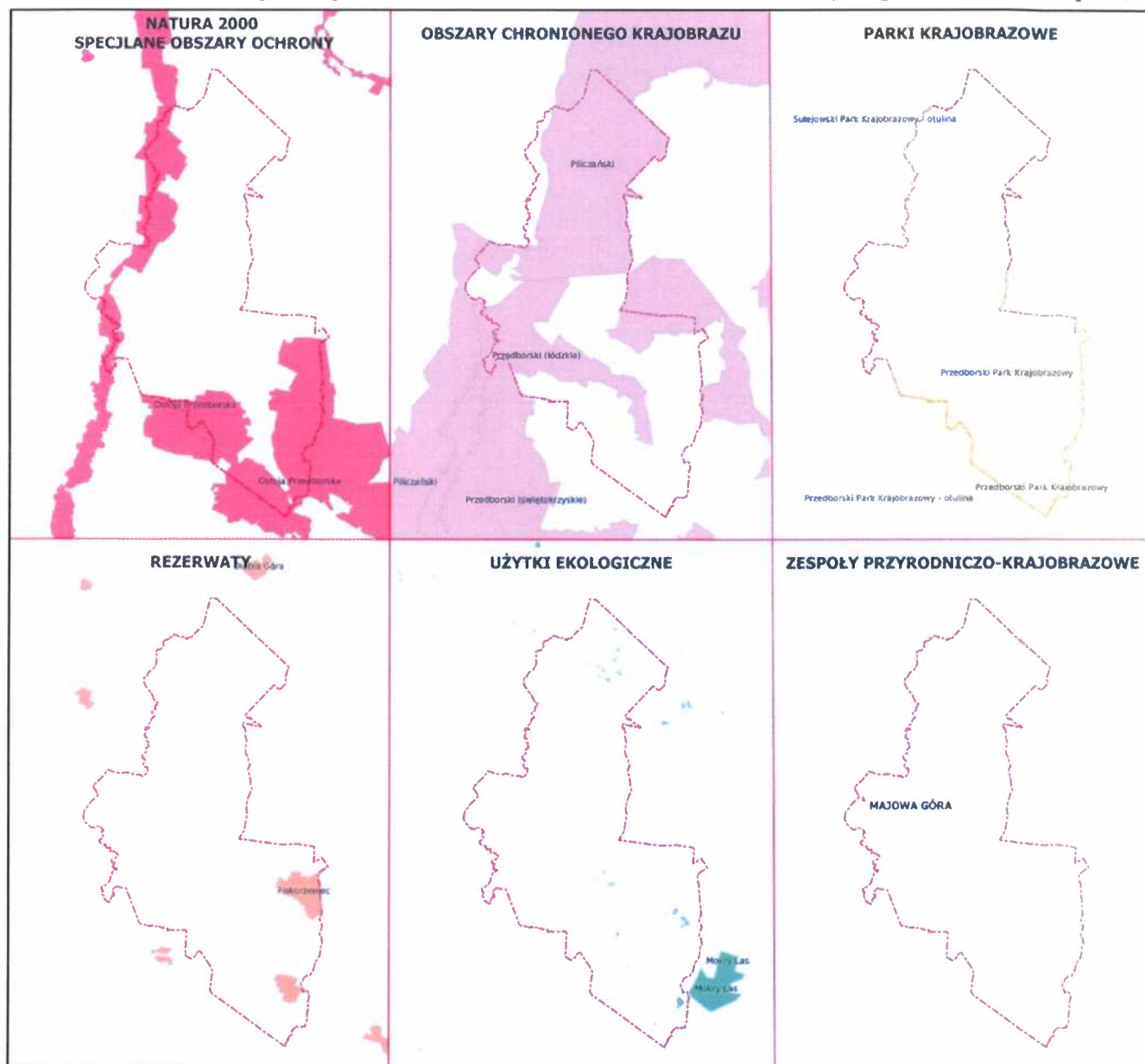
Sulejowski Park Krajobrazowy - utworzony 21 maja 1994 r. Północne krańce gminy leżą w obrębie otuliny Sulejowskiego Parku Krajobrazowego. Został on utworzony w celu ochrony szczególnych wartości przyrodniczych, krajobrazowych i historyczno-kulturowych środkowego odcinka Pilicy. W Parku znajduje się fragment najlepiej zachowanego koryta Pilicy charakteryzujący licznymi, naturalnymi i malowniczymi meandrami. Tereny Parku są refugiami faunistycznymi - ptasimi oraz florystycznymi.

Piliczański Obszar Chronionego Krajobrazu – utworzony 24 marca 2009 r. Obszar obejmuje: „tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem, a także pełnioną funkcję korytarzy ekologicznych”. Na terenie Piliczańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu leżą rezerваты „Dębowiec” i „Diabla Góra”.

Przedborski Obszar Chronionego Krajobrazu – utworzony 9 lipca 2002 r. Na obszar składają się dwa niepołączone ze sobą fragmenty. Większy obejmuje znajdujący się w woj. łódzkim fragment doliny Pilicy na odcinku od Przedborza do Sudzinka wciśnięty między Piliczański Obszar Chronionego Krajobrazu a województwo świętokrzyskie oraz nieobjętą Przedborskim PK część Pasma Przedborsko-Małogoskiego. Obszar ten ma pełnić rolę ochronną wobec Przedborskiego Parku Krajobrazowego, jako że powstał z jego otuliny. Znajdują się tu fragmenty Wzniesień Opoczyńskich i Łopuszańskich oraz doliny Pilicy i Czarnej Włoszczowskiej.

Specjalny Obszar Ochrony Natura 2000 Ostoja Przedborska – wyznaczony dyrektywą siedliskową Komisji Europejskiej 13 lutego 2009 r. Ostoja Przedborska leży w dużej części na terenie Przedborskiego Parku Krajobrazowego, a jej zachodnią część obszaru stanowi wał Pasma Przedborsko-Małogoskiego. Wzniesienia na terenie obszaru dochodzą do prawie 350 m. n.p.m.,

zbudowane są z jurajskich wapieni i kredowych piaskowców. Pozostałą równinną część obszaru zajmuje rozległy kompleks wilgotnych i podmokłych łąk oraz największy w tej części Polski płat lasów jesionowo-olszowych. Równie bogata jest sieć rzeczna – stanowią ją liczne dopływy rzeki

Czarnej Włoszczowskiej. Różnorodny geologicznie i morfologicznie charakter Ostoi stanowi o jej wyjątkowości. Na terenie obszaru stwierdzono występowanie aż 13 rodzajów siedlisk z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej. Należą do nich zarówno grądy, łągi, jak i kwaśne buczyny oraz ciepłolubne dąbrowy, których zachowały się duże fragmenty naturalnych drzewostanów. Lasy Ostoi Przedborskiej zamieszkiwane są głównie przez duże ssaki, zaobserwować można także liczne cenne dla Europy ptaki. Bogaty jest także świat owadów.

Specjalny Obszar Ochrony Natura 2000 Dolina Środkowej Pilicy – wyznaczony dyrektywą siedliskową Komisji Europejskiej 15 stycznia 2008 r., w Polsce wyznaczony 1 czerwca 2018 r. Ostoja obejmuje odcinek Pilicy o długości 40 km od Przedbórza na południu do Sulejowa na północy. O jego wyjątkowych walorach przyrodniczych świadczy naturalny charakter nieuregulowanej Pilicy i naturalna roślinność. Cechuje go także różnorodność siedlisk – brzegi rzeki porastają lasy łąkowe i zarośla wierzbowe, w zagłębieniach terenu występują płyty torfowisk, trzcinowisk i turzycowisk, a im dalej od koryta, tym większą część powierzchni pokrywają łąki kośne i pastwiska. Wiosną część obszaru doliny jest regularnie zalewana. W Dolinie Środkowej Pilicy stwierdzono występowanie licznych gatunków zwierząt cennych dla europejskiej przyrody. Szczególne znaczenie ma obecność 4 gatunki ryb (koza, minóg strumieniowy, minóg ukraiński i głowacz białopłetwy) oraz wydry, bobra i płazów. Ostoja jest również miejscem bytowania i żerowania 19 gatunków ptaków z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej. Znaczna część ostoi leży w granicach Sulejowskiego Parku Krajobrazowego. Ponadto na terenie gminy znajduje się 59 kompleksów stanowiących użytki ekologiczne, są to bagna i torfowiska śródleśne.

5.2.2. Zarys dziejów obszaru gminy

Osadnictwo w Gminie Przedbórz od pradziejów do średniowiecza

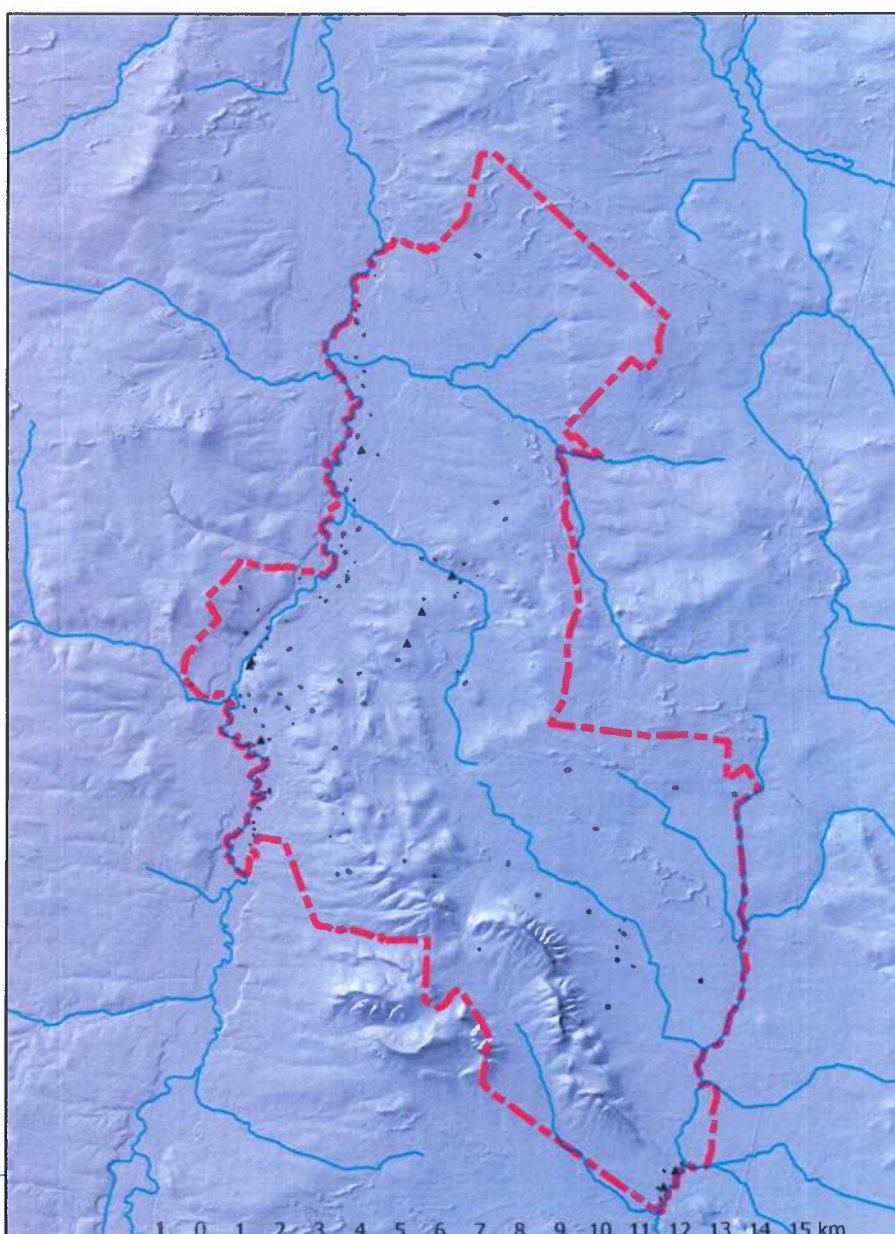
Tereny gminy Przedbórz dzięki urozmaiconej rzeźbie terenu, sprzyjającym warunkom klimatycznym, a także w miarę odpowiednim warunkom glebowym, były atrakcyjne dla osadnictwa grup ludzkich od pradziejów do czasów nam współczesnych. Potwierdzeniem tego są stanowiska archeologiczne odkryte podczas badań powierzchniowych, przeprowadzonych w latach 1988, 1989, 1990, 1992, 1993, 1996 w ramach projektu Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP) a także badań wcześniejszych, które jako dane archiwalne podlegały weryfikacji w trakcie badań AZP. W ramach I etapu AZP przebadano teren całej gminy, co pozwoliło na ujawnienie 120) stanowisk, w zdecydowanej większości nowo odkrytych.

Nowoodkryte stanowiska archeologiczne datowane są od paleolitu, poprzez mezolit, neolit, epokę brązu, okres halsztacki, okres lateński, okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze, średniowiecze, późne średniowiecze do czasów nowożytnych, poświadczają fakt zasiedlenia terenów Gminy Przedbórz od pradziejów do czasów nam współczesnych. Występujący na stanowiskach archeologicznych materiał zabytkowy (ceramika, narzędzia i półwytwory z krzemienia, narzędzia kamienne) w zdecydowanej większości znalezisk niestety nie został przypisany konkretnym kulturom archeologicznym, poza kilkudziesięcioma znaleziskami pozostałości osadnictwa ludności kultury łużyckiej, przeworskiej i jednego obozowiska ludności kultury świderskiej z okresu paleolitu schyłkowego, niestety na stanowisku archiwalnym, nie potwierdzonym w terenie.

Na wyszczególnionych w tabeli 3, 120 stanowiskach archeologicznych wyróżniono 139 zespoły zabytkowe - na 21i stanowiskach reprezentowane były znaleziska przynależne do więcej niż jednej jednostki chronologicznej. Prezentowane w tabeli rozróżnienie na ślady osadnicze, punkty osadnicze, obozowiska czy też osady związane jest jedynie z frekwencją materiału zabytkowego, i w przypadku większej liczby artefaktów znalezisko określane było jako „osada”, co oczywiście nie zawsze musi odzwierciedlać długotrwałość lub krótkotrwałość zasiedlania danego miejsca.

Najliczniejszą grupę – 88 zespołów - stanowią znaleziska datowane na okresy chronologicznie nam najbliższe, to jest od wczesnego średniowiecza do czasów nam współczesnych, z których na wczesne średniowiecze, czyli wieki VI-XII przypada jedynie 7 zespołów - na żadnym ze stanowisk nie udało się dokładniej wydatować materiału zabytkowego, 14 zespołów zostało datowanych na średniowiecze do późnego średniowiecza, 11 zespołów jako późne średniowiecze - okres nowożytny, oraz 56 zespołów na okres nowożytny (od XVI w.) zespołów. Drugą grupę pod względem liczebności stanowią znaleziska przypisane ludności kultury łużyckiej – 20 zespołów, które są najczęściej dokładnie datowane: 10 stanowisk kultury łużyckiej z okresu epoki brązu, 4 stanowiska datowane na okres epoki brązu – okres halsztacki, 3 stanowiska kultury łużyckiej z okresu halsztackiego. Trzecią najliczniejszą liczebnie grupę stanowią zabytki, pozostałości ludności kultury przeworskiej, z których 1 stanowisko określono

jako pochodzące z wczesnej epoki żelaza, 1 jako pochodzące z okresu lateńskiego a pozostałe 8 przypisano do okresu wpływów rzymskich, na kartach ewidencyjnych określanych jako „Rzym” (obecnie w archeologii obszarów Barbaricum stosuje się określenie „okres wpływów rzymskich”).

Bardzo cenne dla poznania najdawniejszych dziejów terenów dzisiejszej gminy Przedbórz są znaleziska z najdawniejszych okresów pradziejowych – 3 stanowiska datowane na paleolit oraz 2 stanowiska z okresu mezolitu. Bardzo nieliczne, wręcz śladowe są pozostałości po ludności zasiedlającej tereny obecnej gminy w okresie neolitu (1 znalezisko) i wczesnej epoce brązu (1 znalezisko). Być może, że wśród znalezisk określanych jako „epoka kamienia” (4 stanowiska), „epoka kamienia-wczesna epoka brązu” (2 stanowiska), „neolit-wczesna epoka brązu” (2 stanowiska) są znaleziska należące do kultur neolitycznych lub z wczesnej epoki brązu. Na znaleziska te składają się materiały, których nie da się przyporządkować konkretnym okresom pradziejowym. Spowodowane jest to małą liczebnością materiału zabytkowego, z reguły bardzo rozdrobnionego materiału ceramicznego, mało charakterystycznych znalezisk jak np. wytwory i półwytwory krzemienne, które były w użyciu przez cały okres pradziejów, lub fragmentów przedmiotów o niemożliwej do określenia funkcji a tym samym „nieczułych” na ich datowanie.

Z przedstawionej powyżej analizy materiału zabytkowego, odkrytego podczas badań powierzchniowych należy wysnuć wniosek, że tereny gminy Przedbórz były w miarę intensywnie zasiedlone w różnych okresach w pradziejach. Od czasów najdawniejszych osadnictwo grup ludzkich koncentrowało się wzdłuż cieków wodnych użytkując żyzne gleby w ich pobliżu. Dzięki znaleziskom z okresów pradziejowych z terenu gminy Przedbórz, możliwe jest przedstawienie zarysu pradziejów gminy Przedbórz. W próbie tej posiłkować się możemy dodatkowo licznymi znaleziskami zabytków archeologicznych na pozostałych ziemiach Polski, dzięki którym archeolodzy w miarę dobrze rozpoznali i opisali procesy osadnicze zachodzące w pradziejach. Niestety, z powodu nie wydzielenia konkretnych kultur w zebranych z powierzchni materiale zabytkowym opis będzie niezwykle uproszczony

Paleolit i mezolit – starsza i środkowa epoka kamienia (IX tys. pne – 8000 - 4000 pne)

Jak do tej pory na terenach gminy Przedbórz natrafiono na znaleziska związane z pobytom najstarszych łowców i zbieraczy z okresu paleolitu na stanowiskach w Chałupach, w Przedborzu a na stanowisku znanym z danych archiwalnych w Borowej wyróżniono materiały należące do kultury świderskiej. W okresie schyłkowego paleolitu tereny gminy Przedbórz nawiedzane były przez ludność, którą można łączyć z kręgiem kultur ludów koczowniczych trudniących się głównie polowaniem na renifery i drobniejszą zwierzynę oraz zbieractwem. Paleolit schyłkowy obejmuje okres późnego zlodowacenia, nieznacznie przekraczając granicę plejstocenu i obejmuje początki holocenu, zamykającym się w przedziale czasowym pomiędzy 14 tysiącleciem p.n.e. do 8 -7 tysiąclecia p.n.e.. Pozostałościami bytności ludów penetrujących te ziemie są charakterystyczne zabytki krzemienne służące do wyrobu grotów strzał i narzędzi do obróbki skór. Pobyt łowców i zbieraczy z tego okresu, ze względu na charakter gospodarki – sezonowe obozowiska - był krótkotrwały i dlatego znaleziska należą do nielicznych i ubogich.

Na wymienionym wyżej obozowisku w Borowej, gdzie stwierdzono zabytki kultury świderskiej natrafiono na materiały, które datowane są na mezolit, oraz na stanowisku w Nosalewicach odkryto ślady osadnictwa ludności mezolitycznej. Okres mezolitu, nazywany środkową epoką kamienia, na ziemiach polskich datuje się na czas od około 8300 do około 4000 lat p.n.e. . Jest to okres ocieplenia klimatu, w którym panowały sprzyjające warunki dla

osadnictwa. Tereny w okolicach większych rzek i ich dopływów, z licznymi piaszczystymi pagórkami, były typowymi miejscami obozowisk mezolitycznych myśliwych i rybaków. Jedynymi pozostałościami po ludności mezolitycznej są materiały krzemienne, głównie są to odpadki powstałe podczas wytwarzania narzędzi krzemiennych lub napraw narzędzi krzemiennych. Nielicznie znajdowane gotowe wyroby krzemienne to najczęściej zbrojniki strzał, z reguły takie, które zostały porzucone lub zniszczone w trakcie użytkowania. Ludność w okresie mezolitu reprezentowała typ gospodarki zbieracko-łowieckiej, co wymuszało przemieszczanie się z miejsca na miejsce w poszukiwaniu terenów obfitujących w pożywienie, często podążając za stadami zwierząt, na które polowano. Charakter gospodarki przyswajającej „dobra” natury rzutował z pewnością na strukturę społeczną i model osadniczy grup ludzkich.

Neolit – młodsza epoka kamienna (4000 – 1800 pne)

Najstarszymi kolonizatorami ziem Polskich w okresie neolitu była ludność pochodzenia południowego tzw. kręgu kultur naddunajskich, których śladów na terenie Gminy Przedbórz jak do tej pory nie stwierdzono. Na terenie Gminy natrafiono na ślady kolonizatorów z okresu neolitu na stanowisku w Górach Mokrych, bez przypisania do konkretnej kultury archeologicznej znanej z terenów Polski. W okresie neolitu wylesiano ogromne obszary by prowadzić na ich uprawy i hodowlę. Wprowadzono orkę sprzężaną. Najczęściej występującą kulturą archeologiczną w okresie neolitu na ziemiach Polski jest kultura pucharów lejkowatych, która trwała na naszych ziemiach od około 3900 lat p.n.e. do około 1900 lat p.n.e.

Jak do tej pory nie natrafiono, lub może nie rozpoznano wśród dotychczasowych znalezisk na ślady bytności kolejnej kultury neolitycznej - kultury amfor kulistych. Badacze przyjmują, że kultura ta powstała na podłożu kultury pucharów lejkowatych. Nasza wiedza o ludności tej kultury pochodzi przede wszystkim z nielicznych znalezisk grobów, w których wyposażeniu znajdowano gładzone krzemienne siekiery z krzemienia pasiastego. Groby ludności tej kultury z reguły występują na wyniosłościach, bardzo często są to pojedyncze groby, bardzo rzadko więcej niż trzy. Zmarli chowani byli w pozycji skurczonej, podczas gdy ludność kultury pucharów lejkowatych grzebała swoich zmarłych w pozycji wyprostowanej. Ponieważ zdarzało się, że wraz z ludźmi grzebano także bydło i inne zwierzęta domowe, wysnuto wniosek, że hodowla odgrywała dużą rolę u ludności tej kultury.

Epoka brązu (1800 – ok. 700 p.n.e.)

Pierwszą kulturą z okresu epoki brązu, pozostałości której prawdopodobnie odkryto na stanowisku w Chałupach (badacz określił znalezisko jako należące do „k. trzcienieckiej lub łużyckiej) należy do **kultury trzcienieckiej** (około 1900 -1000 p.n.e). Ludność tej kultury posiadała umiejętność wytopu metali, w szczególności brązu i wytwarzała z niego zarówno narzędzia, broń jak i ozdoby. Nie odstąpiła jednak od wytwórczości krzemieniarskiej i właściwie przez cały okres jej trwania posługiwała się wyrobami krzemiennymi. Ludność tej kultury prowadziła raczej osiadły tryb życia trudniąc się głównie rolnictwem, to jest uprawą roli oraz głównie hodowlą. Nie gardzono także tradycyjnymi sposobami zdobywania pożywienia, to jest łowiectwem i zbieractwem. W obrządku pogrzebowym ludności kultury trzcienieckiej obok grobów szkieletowych, wśród których nie stosowano zasad ułożenia w grobie, stosowano ciałopalenie. Spalone kości składano bądź to bezpośrednio do jam ziemnych (groby ciałopalne jamowe) jak i do popielnic (groby popielnicowe). Niektórzy badacze utożsamiali ją z ludnością prasłowiańską i do dziś toczą się spory o jej przynależność etniczną.

W III okresie epoki brązu (1200-1000 p.n.e.) na terenie całej Europy następują istotne przemiany związane ekspansją ludów indoeuropejskich, które to doprowadziły do ujednoczenia kulturowego i z kręgu kultur pól popielnicowych wyodrębnia się kultura łużycka. Z terenu

gminy Przedbórz posiadamy liczne znaleziska związane z tą kulturą: z Chałupach, Faliszewa, Nosalewic, Przedborzu, Przyłanek, Tarasu, Woli Przedborskiej i Żeleźnicy. Znaleziska zabytków przypisywanych ludności tej kultury powszechnie występują na terenie Polski i Europy i datowane są od epoki brązu do epoki żelaza. Mieszczą się więc w dość rozległym przedziale chronologiczno-kulturowym, zarówno w środkowej jak i młodszej epoce brązu do epoki żelaza (od 1700-1500 p.n.e, faza środkowa do 700-400 p.n.e, faza późna sięgająca do epoki żelaza - tzw. Halsztat D). Kultura łużycka należy do tzw. Kręgu kultur pól popielnicowych do którego zaliczana jest głównie ze względu na formę pochówków ciałopalnych, w których zwęglone szczątki umieszczano w urnach i zakopywano w ziemi. Na cmentarzyskach znajdowane są liczne urny, często z bogatym wyposażeniem. Ludność tej kultury opanowała w wysokim stopniu umiejętność wytopu metali kolorowych, a w późnej fazie swojego rozwoju, także żelaza. Charakteryzowała się bogatym zdobnictwem wytwarzanych przedmiotów i naczyń. Zamieszkiwała zamknięte osady, nierzadko mające charakter obronny oraz budowała trudno dostępne warownie. Z terenu Polski znane są także grodziska tej kultury. Ludność kultury łużyckiej tej kultury na przełomie epoki brązu i żelaza (ok. 700 p.n.e.) obok osad otwartych, po raz pierwszy w historii Ziemi Polski, buduje grody obronne. Rozwijają się rzemiosła związane z obróbką brązu, rogu, kości i drewna oraz garncarstwo i tkactwo. Ludność tej kultury opanowała w wysokim stopniu umiejętność wytopu metali kolorowych, a w późnej fazie swojego rozwoju, także żelaza.

Okres Wpływów Rzymskich i Wędrówek Ludów.

Stanowiska archeologiczne z okresu wpływów rzymskich należą do licznych na terenie gminy Przedbórz znaleziska z tego okresu pochodzą ze stanowisk z miejscowości: Chałupy, Taras, Wola Przedborska, Wygwizdów i wszystkie zostały przypisane ludności kultury przeworskiej.

Znany niewiele osad ludności tej kultury, zaś wiedzę czerpano głównie z badań obiektów sepulkralnych, to jest cmentarzysk. Geneza tej kultury jest nie jednoznaczna. Powstała prawdopodobnie na bazie kultury pomorskiej okresu lateńskiego. Tworzyły ją plemiona zaliczane przez starożytnych autorów do, między innymi ludów germańskich. Dla terenów Polskich mieli to być Wandalowie. Nie brak jednak teorii o miejscowym - autochtonicznym pochodzeniu ludności, pozostającej pod wpływem starożytnego Rzymu i ludów migrujących przez jego prowincje. Liczni badacze sugerują że, ludność zamieszkująca w tym czasie tereny w dorzeczu Wisły mogła stanowić element protosłowiański. Znaleziska przedmiotów kultury materialnej manifestują się elementami uzbrojenia, są to miecze, „umba” tarcz, noże, groty włóczni i strzał, oraz bogatym zdobnictwem przedmiotów metalowych, zarówno z metali szlachetnych, jak i brązu, miedzi. Są to głównie różnego rodzaju zapinki (fibule), guzy, pierścienie itp. Często spotykane są rzymskie denary zarówno z okresu Republiki jak i cesarstwa.

Wczesne średniowiecze i średniowiecze

Okres wczesnośredniowieczny (VI - XII w.) rozpoczyna nowy etap dziejów - czasy historyczne, dla których dysponujemy zarówno zabytkami pochodzącymi z wykopalisk, jak i źródłami pisanyymi. Niestety wszystkie znaleziska z terenu gminy Przedbórz nie uzyskały dokładniejszego datowania, poza bardzo ogólnym „wczesne średniowiecze”, czyli okres od VI do końca XIII w. Okres ten jest nierozdzielnie związany z żywiołem słowiańskim i początkami Państwowości Polskiej. Wiemy, że okresie tym zmarłych chowano na cmentarzyskach płaskich i kurhanowych w obrządku pierwotnie ciałopalnym, a następnie - pod wpływem m. in. chrześcijaństwa - szkieletowym. Podstawą utrzymania było rolnictwo i hodowla, ze znaczącym udziałem rybołówstwa i myślistwa. Następową specjalizacją produkcji i powstawały

wyspecjalizowane warsztaty produkcyjne. Od VIII w. upowszechniło się koło garncarskie, ułatwiając wyrób naczyń glinianych. W okresie wczesnego średniowiecza i średniowiecza nastąpił rozwój osadnictwa grodowego

Ślady archeologiczne w postaci fragmentów ceramiki związane z późniejszym osadnictwem po XV w. zarejestrowane na licznych stanowiska z terenu gminy być może związane są już z rycerskimi nadaniami, które z czasem przechodzą w większe jednostki tworzące majątki szlacheckie zaliczane już do okresu Staropolskiego. Z okresu tego dysponujemy już źródłami pisanymi, z których pochodzą wzmianki o najstarszych miejscowościach w gminie.

Dla porządku poniższe informacje dotyczące najstarszych wzmianek o miejscowościach w gminie podajemy w porządku alfabetycznym a dane skąd je zaczerpnięto pochodzą z następujących źródeł: *Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany*, pod red. Kazimierza Rymuta; Wikipedia (<https://pl.wikipedia.org/>) o

Borowa	pierwsza wzmianka 1880 r.: „wieś i folwark w pow. Końskim, gm. Górymokre, par. Przedbórz, przy tracie pocztowym do Przedborza, ziemi dworskiej 3345, włósc. 143 mieszkańców, 12 domów. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, tom I s. 318
Brzostek	po raz pierwszy w źródłach 1921 r. jako <i>Policzek-Brzostek</i> . Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1924, t. III, s. 49.
Budy Nosalewickie	po raz pierwszy w źródłach 1921 r. jako <i>Nosalewickie-Budy</i> . Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1924, t. III, s. 49;
Faliszew	po raz pierwszy w źródłach w 1398: de <i>Ffalisewo</i> , 1397-1413: de <i>Ffalissouicz</i> , de <i>Falisow</i> , 1438: in <i>Ffalischzow</i> , 1789: <i>Faliszew</i> , 1827: <i>Faliszów</i> .
Gaj	pierwsza wzmianka 1877: I. Zinberg, Skorowidz Królestwa Polskiego czyli Spis alfabetyczny miast, wsi, folwarków... I s. 152, Warszawa 1877; 1880: Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, tom IX s. 134
Gaj Zuzowski	pierwsza wzmianka 1881: Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, tom II s. 438
Góry Mokre	pierwsza wzmianka 1511-1523: <i>Mokre Gorry</i> , 1540: <i>Mokre Gory</i> , 1573: <i>Mokre Gori</i> , 1789: <i>Góry Mokre</i> ;
Góry Suche	pierwsza wzmianka 1508: <i>Suchegory</i> , 1540: <i>Suche Gory</i> , 1573: <i>Suche Gori</i> , 1789: <i>dóbr Gór Mokrych i Suchych</i>
Grobla	pierwsza wzmianka 1839: <i>Grobela</i> , Topograficzna karta Królestwa Polskiego. (Warszawa) 1839.

- Jabłonna** pierwsza wzmianka 1933: *Jabłonna*, Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej z oznaczeniem terytorialnie ich właściwych władz i urzędów oraz urządzeń komunikacyjnych. Pod red. T. Bystrzyckiego. Przemyśl-Warszawa 1933.
- Józefów** dziś Józefów i Stary Józefów, dwie wsie; pierwsza wzmianka 1877: I. Zinberg, Skorowidz Królestwa Polskiego czyli Spis alfabetyczny miast, wsi, folwarków... I s. 232; 1882: Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, tom III s. 611
- Kajetanów** pierwsza wzmianka 1877: I. Zinberg, Skorowidz Królestwa Polskiego czyli Spis alfabetyczny miast, wsi, folwarków... I s. 239; 1882: Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, tom III s. 671
- Kaleń** 1881: Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, tom II s. 726
- Ludwików** pierwsza wzmianka 1933: *Ludwików*, Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej z oznaczeniem terytorialnie ich właściwych władz i urzędów oraz urządzeń komunikacyjnych. Pod red. T. Bystrzyckiego. Przemyśl-Warszawa 1933
- Policzko** pierwsza wzmianka 1399: *Policzso*, 1420: *Policzko*, 1511-23: *Policyczko*, *Policzsko*, 1528: *ville Polyczko*
- Przedbórz** pierwsza wzmianka w 1145 (z tzw. falsyfikatu Trzemeszeńskiego) : Predbor i 1239: *in Przedborz*, 1242: *Predborij*. Nazwa pochodzi od wyrażenia przyimkowego „przed borem” w związku z położeniem miasta przed wielkimi borami. Prawa miejskie w 1405 r. nadał król Władysław Jagiełło. Archeolodzy badający nawarstwienia kulturowe, na które natrafili podczas badań na terenie obecnego miasta, wysuwają sugestię, że doszło do translokacji najwcześniejszej osady miejskiej i pierwotny Przedbórz można by identyfikować ze Starą Wsią, znaną z XVI w. przekazu. Materiał zabytkowy, na który natrafiono podczas w miarę licznych badań wykopaliskowych na terenie obecnego Przedborza nie był wcześniejszy niż XVI w. Pierwsza faza rozwojowa Przedborza związana byłaby z curią Kazimierza Wielkiego z zabudową w postaci domu mieszkalnego i czworobocznej wieży, zlokalizowanych na wzgórzu oddzielnym parowami od miasta. W kolejnej fazie, datowanej na czasy Władysława Jagiełły wzniesiono mury obwodowe z przejazdem bramnym w ich wschodnim odcinku oraz wprowadzono zabudowę drewnianą w obręb murów. Dwie ostatnie fazy to zabudowa nowożytna, związana z odbudową po pożogach w 1550 i 1638 r.

- Przyłanki** po raz pierwszy w źródłach 1921 r. jako *Nosalewice-Przyłanki*. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1924, t. III, s. 49. Nazwa *Przyłanki* po raz pierwszy w źródłach w 1952 r. Wykaz gromad Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej według stanu z dnia 1 VII 1952. Warszawa 1952.
- Stara Wieś** po raz pierwszy w źródłach 1783-84: *Stara Wioska*.
- Zuzowcy** na początku XVI w. łany kmiecy dawały dziesięcinę kościołowi w Przedborzu, w 1540 r. wieś królewska miała 8 łanów kmiecych, 2 łany sołtysie, zagajniki, sadzawkę i młyn, w 1765 r. wchodziła w skład starostwa przedborskiego
- Żeleźnica** po raz pierwszy w źródłach 1359: król polski Kazimierz, wymienia wieś królewską Piekary w ziemi sieradzkiej na Żelazne Nogi w ziemi sandomierskiej należąca dotąd do klasztoru norbertanów w Witowie. Dokument z 1511 roku kopalnia żelaza we wsi Żelazne Nogi została oddana Andrzejowi z Chocimowa, cześnikowi sieradzkiemu wraz ze swobodnym wyrębem w lasach królewskich za opłatą 8 grzywien rocznie oraz dostawą dla dworu w Przedborzu ośmiu wozów rudy żelaznej. Kronika Jana z Czarnkowa przytacza opis wypadku króla Kazimierza Wielkiego: *Roku Pańskiego 1370, miesiąca września, dnia ósmego, który był dniem Narodzenia Najświętszej Marii Panny, gdy tak często wzmiankowany najjaśniejszy król Kazimierz bawił na dworze Przedbórz, przezeń na nowo razem z miastem założonym, a przepięknie i zbyt kownie urządzonym, chciał, jak to było w jego zwyczajach, iść na łowy jeleni. Gdy już jego wóz królewski był przygotowany i król chciał wsiadać do niego, niektórzy z wiernych radzili mu, aby ten dzień jechania na łowy zaniechał. Zgadając się na to, król zamierzał już był pozostać, atoli któryś niecnota podszeptał mu parę słów o jakiejś – ja podobnie do prawdy sądzą – zabawie, wskutek czego król, nie zważając na rozsądną radę, wsiadł na wóz i pospieszył do lasu na łowy. Tam nazajutrz goniąc jelenia, gdy się koń pod nim przewrócił, spadł z niego i otrzymał niemalą ranę w lewą goleń.*

Pierwsza historyczna wzmianka o Przedborzu pochodzi z 1145 roku z tzw. Falsyfikatu Trzemeszeńskiego i w tłumaczeniu brzmi: *"Kościół św. Idziego w Inowłodzu z dwoma wsiami z karczmami, komorami celnymi przez tę rzekę [Pilicę] w **Przedborzu** i Sulejowie oraz w tymże [Inowłodzu]. Dokument, zwany Falsyfikatem Trzemeszeńskim został napisany ok. roku 1233 w trzemeszeńskim klasztorze, sporządzono go na cele toczących się postępowań sądowych. Dokument ten należy rozumieć w taki sposób, że książę Mieszko III potwierdza, że jego ojciec Bolesław Krzywousty przekazał wymienione trzy miejscowości z komorami celnymi, i oczywiście z dochodami z komór celnych, klasztorowi w Trzemesznie. Należy sądzić, że Przedbórz, zwany *villa* – wieś, istniał przed 1138 rokiem. W roku 1239 wymieniany jest tutejszy gród warowny, który w połowie XIV w. Kazimierz Wielki rozbudował do postaci zamku obronnego. Częstym gościem na polowaniach w okolicznych lasach bywał król Kazimierz*

Wielki, który w 1370 roku nadał miejscowości prawa miejskie. Bardzo często bywał na tutejszym zamku także król Władysław Jagiełło. Pierwszy raz był w Przedborzu 1 maja 1388 roku, a podczas drugiej wizyty 2 kwietnia 1405 roku odnowił miastu prawa miejskie. Król przebywał w zamku w Przedborzu ponownie w latach 1406, 1409, 1418, 1419, 1420, 1425, 1436, 1428, 1430, 1433. W Przedborzu, w dniu 29 lipca 1423 roku Władysław Jagiełło nadał prawa miejskie wsi Łodzia (obecnie – Łódź). W latach 20. XV wieku. Przedbórz był miejscem, w którym odbywały się sesje wyjazdowe opoczyńskiego sądu grodzkiego. W okresie późnego średniowiecza powiat był przede wszystkim okręgiem sądowym dla szlachty. Nie było związku pomiędzy organizacją skarbowości a powiatem, ponieważ poborem podatków zajmowali się poborcy mianowani przez panującego.

W 1512 roku w mieście istniała szkoła a sam Przedbórz był dużym ośrodkiem piwowarstwa. Rozwój gospodarczy miasta i jego znaczenie w ówczesnej Polsce związane było ze strategicznym położeniem na szlaku handlowym między Śląskiem i Rusią. W 1638 r. miasto zniszczył pożar. Koniec pomyślnego okresu w dziejach miasta przypieczętował potop szwedzki, który w 1655 przyniósł zniszczenia miastu i zamkowi.

W lipcu 1793 roku poważny pożar strawił w Przedborzu kilkadziesiąt domostw i kościół.

W wyniku rozbiorów Rzeczypospolitej od 1793 na Pilicy przebiegała wschodnia granica Królestwa Prus; w 1795 rzeka stała się granicą prusko-austriacką. W 1807 i 1809 tereny po obu stronach rzeki zostały włączone do Księstwa Warszawskiego; od 1815 Przedbórz leżał w Królestwie Polskim, w województwie sandomierskim, w powiecie koneckim.

Wiek XIX przyniósł rozwój przemysłu. W 1823 roku Jan Lange (Jan Fryderyk Albert Wojciech Lange) utworzył spółkę z Johnem Cockerillem – brytyjskim przemysłowcem, działającym w Belgii i wielu innych krajach kontynentu w różnych dziedzinach przemysłu, m.in. w warszawskiej wytwórni sukna „Poland”. Spółka doprowadziła do powstania kolejnej fabryki sukna w Przedborzu. Cockerill wniósł do niej m.in. maszyny parowe ze swoich belgijskich zakładów. Wybudowano kompleks fabryczny, osiedle robotnicze, zatrudniono zagranicznych fachowców. Cockerill, w którego działalności rządowi kontrolerzy dostrzegali liczne niejasności finansowe, był współwłaścicielem fabryki do swojej śmierci w 1840 roku.

W latach 1838–1840 w Przedborzu zbudowano ratusz. Wraz z szybkim rozwojem miasta wzrosła liczba ludności z 2017 w 1827 r. do 4738 w roku 1863.

W czasie powstania styczniowego 15 stycznia 1863 r. do miasteczka wkroczyły oddziały Antoniego Jeziorańskiego, a 27 czerwca 1863 roku oddział Józefa Oxińskiego stoczył bitwę z wojskami rosyjskimi. Carskie restrykcje po powstaniu styczniowym z lat 1869-1870 nie dotknęły Przedborza, w tym czasie bardzo wiele miast polskich zostało pozbawionych praw miejskich.

Z historią miasta nierozzerwalnie związana jest historia mieszkających tutaj od pokoleń Żydów. Prawdopodobnie pierwsi Żydzi osiedlili się w Przedborzu na przełomie XV i XVI wieku. W 1634 r. na pewno w mieście istniała już synagoga oraz cmentarz, o których mowa w przywileju króla Władysława IV. W 1745 roku Żydzi otrzymali kolejne przywileje od króla Augusta III, a w listopadzie 1765 roku zostały one potwierdzone przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. W grudniu 1765 roku król nadał przedborskim żydom sześciomiesięczne moratorium na spłacanie wierzytelności.

W 1827 roku w Przedbórz liczył 2170 mieszkańców, a w 1863 4738, w mieście były 292 domy. Były to głównie domy parterowe, przeważała zabudowa z cegły i kamienia. W 1834 roku kolejny pożar zniszczył większość drewnianej zabudowy miasta. W 1910 roku Przedbórz liczył 8043 mieszkańców.

Podczas I wojny światowej miasto znalazło się pod bardziej liberalną okupacją austriacką, ufundowano wówczas w parku pomnik Tadeusza Kościuszki.

W latach 1916–1919 w mieście i okolicy wystąpiła epidemia tyfusu plamistego. w 1921 ludność miasta liczyła- 5885, a w 1931 – 6787 mieszkańców. Podczas sporządzania spisu w 1921 roku w mieście mieszkało 2128 Polaków i 3749 Żydów. W okresie międzywojennym Przedbórz był centrum handlu i usług. W 1936 roku w Przedborzu były łącznie 403 warsztaty rękodzielnicze, w tym 121 skórzanych, 86 tekstylnych, 66 drzewnych i 21 metalowych. Przemysł był niewielki: wiatrak, młyn, tartak, fabryka noży, garbarnia, produkty zbożowe, kamieniołom należący do gminy. Na przełomie lat 1937-1938 w Przedborzu żyło 7000 ludzi, z czego 4500 osób to byli Żydzi. Mieszkali głównie w rejonie starego miasta, tj. w rynku oraz kilku przyległych ulicach.

W okresie międzywojennym miasto było ośrodkiem handlu dla okolicznych wsi. Wydawany był „Głos Przedborza”. W mieście, podobnie jak w wielu innych miastach w centrum i na wschodzie kraju, zamieszkiwała ludność żydowska.

We wrześniu 1939 r. w Przedborzu doszło do walk polskich oddziałów z niemiecką armią, wskutek których miasto zostało poważnie zniszczone, spłonęła między innymi synagoga. W styczniu 1940 r. Niemcy utworzyli w Przedborzu getto, w którym zgromadzili około 4,6 tys. Żydów. W październiku 1942 r. Niemcy przeprowadzili akcję likwidacji getta. Wszyscy Żydzi poprzez getto w Radomsku, trafiło do obozu zagłady w Treblince.

W 1958 miasto było areną protestu przeciwko usunięciu krzyży z miejscowej szkoły, co przeszło do historii pod nazwą Wrzenia Przedborskiego. Protest mieszkańców Przedborza przeciwko usunięciu przez władze komunistyczne krzyży z sal lekcyjnych miejscowej szkoły, który odbył się we wrześniu 1958.

Protest miał miejsce po rozpoczęciu roku szkolnego 1958/1959, w ówczesnej przedborskiej szkole podstawowej, która mieściła się wówczas w budynku obecnego ratusza (ul. Mostowa 29). Po zakończeniu poprzedniego roku szkolnego, w trakcie wakacji, szkoła została wyremontowana, ale przy tej okazji władze komunistyczne usunęły z sal lekcyjnych wiszące tam uprzednio krzyże. Rodzice uczniów przywrócili krzyże do szkoły we własnym zakresie, wbrew woli władz. Spontanicznie powstały protest rodziców i uczniów zgromadził w szczytowym momencie zdarzeń około sto osób. Do akcji pacyfikacyjnej zaangażowano funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej. Mieszkańcom nie udało się osiągnąć swojego celu - krzyży do klas nie przywrócono. Krzyż był przynoszony jedynie przez księdza na lekcje religii. Uczestników protestu władze komunistyczne ukarały aresztem i karami finansowymi.

We wrześniu 2012 wmurowano w ścianę ratusza tablicę upamiętniającą wydarzenia. W uroczystości udział wzięły m.in. osoby represjonowane przez komunistów w 1958

5.2.3. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne jest źródłem tożsamości i ciągłości różnych grup społecznych na danym terenie. Termin ten został przyjęty przez organizację UNESCO w październiku 2003 r. w Paryżu w Konwencji o ochronie dziedzictwa niematerialnego.

Zgodnie z treścią artykułu 2 Konwencji dziedzictwem niematerialnym są: „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedza i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturowa - które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez

wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe, zgodne z definicją podaną powyżej, przejawia się w następujących dziedzinach:

- tradycje i przekazy ustne, których nośnikiem jest język: bajki, legendy, przysłowia, zagadki, pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, modlitwy, śpiewy, lamentsy pogrzebowe, zawołania, zaklęcia;
- sztuki widowiskowe;
- zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne: rytuały i zwyczaje doroczne, sytuacyjne, rodzinne, chrzciny, wesela, pogrzeby, ceremonie lokalne, zwyczaje odpustowe, pielgrzymki, gry i zabawy, folklor dziecięcy, sposoby świętowania, praktyki nawiązywania kontaktów międzyludzkich, gwarę;
- umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym;
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata: tradycyjne sposoby leczenia, zamawiania medyczne, meteorologia ludowa, wiedza o wszechświecie.

Dziedzictwo niematerialne na terenie kultywowane jest głównie poprzez zachowanie obrzędowości zwyczajów dorocznych – na przykład doroczne dożynki, tradycje związanych ze świętami kościelnymi, silną tradycję patriotyczną, najczęściej manifestowaną poprzez oprawę religijno-patriotyczną uroczystości i imprez. Obrzędowość kościelna to także dbałość o miejsca kultu: kościoły, cmentarze, kapliczki i krzyże przydrożne.

Tradycje kulinarne to także część dziedzictwa niematerialnego będąc także istotną częścią tożsamości kulturowej, a pielęgnowanie dziedzictwa kulinarnego w oparciu o produkty tradycyjne i regionalne jest kluczem do rozwoju regionu i szansą dla jego mieszkańców. Produkty tradycyjne, dzięki niezmiennej od lat recepturze wytwarzania, gwarantują wyjątkowe cechy i właściwości wyrobu. Wielokulturowe tradycje Przedborza znajdują odzwierciedlenie również w kuchni regionalnej. W Przedborzu przyrządza się kugiel, typową potrawę dla kuchni żydowskiej. Kugiel z Przedborza – produkt wpisany na listę produktów tradycyjnych w dniu 18.05.2009 w kategorii Gotowe dania i potrawy w województwie łódzkim. W. Zawadzki, „Przedborski wrzesień. Obrona i zniszczenie miasta przez Niemców w 1939 r.” tak opisuje przedborski kugiel: „W każdym domu musi być niezastąpiony przysmak – kugiel. Robi się go w sobotę z tartych kartofli, kawałków tłustego mięsa wieprzowego (Żydzi kładą kawałki gęsiny), jaj, utartej bułki, przypieczonej cebuli, pieprzu i soli. To wszystko wymieszane wkłada się do garnka, nakrywa i umieszcza w piecu chlebowym lub piecyku kuchennym. W niedzielę rano lekko odgrzany jest znakomity. Można go jeść na śniadanie, na obiad i na kolację (...).” W Przedborzu pieczenie kugla ma już kilkudziesięcioletnią tradycję. Na stołach w czasie wszystkich świąt, imprez lokalnych, okolicznościowych, rodzinnych zawsze króluje kugiel. „Co najmniej trzy razy do roku, na Boże Narodzenie, Wielkanoc i Święto Zmarłych każdy przedborszak powinien zjeść solidną porcję kugla. Wielu przygotowuje go, co tydzień, w sobotę i wcale im się nie nudzi” (W. Klusek, Kurier Lubelski, „Kugiel po polsku”, 21.11.2003 r., Lublin).

Równie ważnym elementem spójności obszaru są wspólne doświadczenia historyczne, świadczące o zaangażowaniu mieszkańców w walkę o odzyskanie niepodległości. Gmina Przedbórz posiada także bogaty kalendarz imprez, które organizowane w różnych miejscowościach Gminy, a w których uczestniczy nie tylko społeczność lokalna. Wśród nich należy wymienić:

- spływy kajakowe Pilicą, na przykład cykliczna impreza Wiosenny Cross Maraton Pilica
  - Dni Przedborza,
  - Pikniki sportowo-rekreacyjne nad zalewem w Przedborzu,
  - Imprezy sportowe w ramach Memoriału Grzegorza Kamińskiego i Grzegorza Lizińczyka,
  - Dożynki Gminno-Parafialne w Przedborzu
  - Bieg Przedborska Dycha, pod patronatem Burmistrza Przedborza
  - Turniej piłki plażowej nad przedborskim zalewem
  - Wielkie Łowy Króla Kazimierza – impreza plenerowa z udziałem grup rekonstrukcyjnych
  - Bieg Niepodległości – celem uczczenia rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości
  - Przedborski Jarmark Bożonarodzeniowy – kontynuowanie rozpoczętej w 2021 r. imprezy
- Wydarzenia kulturalne odbywają się także w poszczególnych sołectwach Gminy i z reguły są to plenerowe, a także w świetlicach wiejskich, wydarzenia adresowane do rodzin.

5.2.4. Instytucje kultury

Na terenie gminy Przedbórz zadania w zakresie kultury realizują następujące placówki:

- Miejski Dom Kultury,
- Muzeum Ludowe Ziemi Przedborskiej,

Miejski Dom Kultury

Znaczna część wydarzeń kulturalnych skupia się wokół Miejskiego Domu Kultury. W jego ofercie są zajęcia kulturalno-edukacyjne dla dzieci, imprezy artystyczno-rozrywkowe, imprezy popularyzujące wiedzę o dziedzictwie kulturowym regionu, edukacja kulturalna oraz wychowanie przez sztukę. Na terenie MDK działa Orkiestra Dęta, Towarzystwo im. Marii Konopnickiej repertuarowej są liczne imprezy, spektakle, koncerty, wernisaże i festiwale. Stałe i uznane miejsca wśród wydarzeń kulturalnych Przedborza zajmuje Światowy Festiwal Poezji Marii Konopnickiej, kilkudniowa impreza skierowana do Polaków mieszkających poza granicami. W festiwalu brali udział przedstawiciele Polonii m. in. z Ukrainy, Rosji, Czech, Szwecji, Chorwacji, Albanii, USA, Chin, Wietnamu, Australii. Renomą cieszy się także Ogólnopolski Przegląd Piosenki i Przyśpiewki Ludowej, który gromadzi wykonawców z całego kraju.

Miejska Biblioteka Publiczna im. Marii Konopnickiej w Przedborzu

Mieści się w Ratuszu Urzędu Miejskiego w Przedborzu przy ulicy Mostowej 29. Do niedawna uważano, że powstała w 1927 roku, jednak w wyniku poszukiwań i dotarcia do nowych materiałów, należy przyjąć rok 1925. Obecnie posiada jedną filię w Górach Mokrych.

Do najważniejszych imprez organizowanych i współorganizowanych przez MDK i Miejską Bibliotekę Publiczną w Przedborzu należą:

- Ogólnopolskie Spotkania z Poezją Marii Konopnickiej,
- Polonijne Warsztaty Artystyczne,
- Ogólnopolski Przegląd Piosenki i Przyśpiewki Ludowej,
- Światowy Festiwal Poezji Marii Konopnickiej,
- Ogólnopolski Konkurs Piosenki Turystyczno-Przyrodniczej,
- Ogólnopolski Festiwal Piosenki i Pieśni o Mojej Ojczyźnie

Muzeum Ludowe Ziemi Przedborskiej w Przedborzu

Placówka jest gminną jednostką organizacyjną i mieści się w budynku karczmy z XVIII wieku, przebudowanej w 1898 roku. W ramach muzealnych wystaw prezentowane eksponaty związane z kulturą ludową Przedborza i okolic (m.in. podwórze wiejskie, kuźnia, warsztat bednarski, izba ludowa w stylu XIX-wiecznym, młyn wodny typu żarnowego) oraz zanikającymi rzemiosłami (rymarstwo, szewstwo, plecionkarstwo, ciesielstwo, siciarstwo, garncarstwo). Placówka posiada zbiór ok. 200 obrazów o tematyce sakralnej. Oprócz tego w muzeum znajduje się ekspozycja historyczna, związana z historią miasta i okolicy oraz tutejszą społecznością żydowską. Część muzeum nazwana Znachorówką prezentuje eksponaty związane z medycyną ludową i tradycjami znachorskim.

Zbiory Muzeum prezentowane są w ramach stałych ekspozycji:

- podwórze wiejskie z wystawą dawnych narzędzi rolniczych, wozem z wasągami, kapliczką, studnią z żurawiem oraz z ekspozycją młyna wodnego i olejarnią,
- kącik z macewami po przedborskich Żydach, plenerowymi rzeźbami ludowymi i ruchomą rzeźbą traczy oraz ekspozycją przedstawiającą bogactwo lokalnej przyrody,
- kuźnia, warsztat bednarski, kołodziejski, wyposażone w tradycyjne narzędzia, ekspozycja XIX w. fabryczki noży, scyzoryków i kozików,
- sień z kłodą na kapustę, żarnami, stępą, skrzynią z XVIII wieku,
- izba ludowa urządzona w XIX-wiecznym stylu, a w niej komin, piec z zapiekiem, czynne krosno, dawne sprzęty i meble charakterystyczne dla Ziemi Przedborskiej,
- sala upamiętniająca zanikające rzemiosło: rymarstwo, szewstwo wraz trepiarstwem, ciesielstwo, plecionkarstwo, siciarstwo i garncarstwo,
- sala z wyrobami tkactwa przedborskiego, a w niej zestaw narzędzi do obróbki wełny i lnu oraz regionalne stroje ludowe,
- sala prezentująca bogatą historię Przedborza i okolicznych wiosek z dużą kolekcją ludowych rzeźb, fotografii z chat wiejskich ze strzechami słomianymi oraz unikalnych dokumentów i interesująca wystawa przyrodnicza,
- bunkier partyzancki,
- sala dziejów Żydów przedborskich z judaikami, gdzie znajduje się szynkwasy, nawiązujący do czasów zajazdów i karczm, których w dawnym Przedborzu było 19 oraz wiele unikalnych eksponatów związanych z kulturą żydowską,
- sala zasłużonych dla Ziemi Przedborskiej.

Organizacje pozarządowe prowadzące oraz działalność pożytku publicznego

Miarą aktywności społecznej Mieszkańców danego obszaru jest przede wszystkim liczba aktywnie działających organizacji pozarządowych na tym terenie. Gmina Przedbórz posiada relatywnie duży potencjał kapitału społecznego i rozwija się też dzięki działalności grupy sprawdzonych i doświadczonych organizacji pozarządowych.

Gmina Przedbórz realizuje zadania ze sfery publicznej we współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na podstawie podejmowanych corocznych Uchwał Rady Miejskiej Przedborza w sprawie uchwalenia rocznego programu współpracy Gminy Przedbórz z organizacjami pozarządowymi oraz innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego. W momencie tworzenia niniejszego Programu Opieki nad Zabytkami trwały konsultacje w sprawie projektu uchwały Rady Miejskiej w Przedborzu w sprawie przyjęcia Programu współpracy Gminy Przedbórz z

organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na rok 2023.

W projekcie Uchwały za priorytetowe zadania publiczne do realizacji w 2023 uznano między innymi w zakresie kultury, sztuki i ochrony dziedzictwa narodowego:

- upowszechniania kultury,
- wspierania działań i inicjatyw kulturalnych promujących gminę;
- organizacja zajęć kulturalnych dla dzieci i młodzieży oraz innych mieszkańców Gminy;
- organizacja imprez masowych;
- aktywizacja intelektualna i kulturalna mieszkańców Gminy;
- upamiętnianie miejsc i wydarzeń historycznych oraz osób zasłużonych dla środowiska lokalnego;
- podtrzymywanie tradycji i dziedzictwa narodowego.

Koła Gospodyń Wiejskich:

- „Górzanka” w Górach Mokrych
- KGW z Brzostka
- KGW z Nosalewic
- KGW Klub Kobiet Kreatywnych w Brzostku i Gaju

Turystyka

Gmina Przedbórz dzięki walorom przyrody, licznym zabytkom odznacza się bardzo wysokim potencjałem turystycznym.

Oznakowane szlaki rowerowe:

- Szlak rowerowy „Biały Brzeg” długości 3,7 km,
- Szlak rowerowy „Góry Przedborskie” długości 29,0 km,
- Szlak rowerowy „Taras” długości 24,4 km,
- Szlak rowerowy „Miejskie Pola” długości 5,9 km.

Szlaki Pieszce:

- Szlak Przedborskiego Parku Krajobrazowego (czerwony) - długość trasy: 37,5 km,
- Szlak Królewskich łowów Kazimierza Wielkiego (niebieski) - długość trasy: 44 km,
- Szlak zielony: Rączki - Wojciechów, długość trasy 25 km
- Szlak żółty: szlak Pasma Przedborsko-Małogoskiego – długość trasy 64 km (przez Park 30 km)
- Szlak Partyzancki — długość trasy 201 km
- Ścieżka przyrodniczo-historyczna w Przedborzu

Szlaki kajakowe:

- Spływ na trasie Maluszyn – Przedbórz, długość trasy 25 km.

Szlak konny:

- Łódzki Szlak Konny Szlak jest najdłuższą trasą w Europie przeznaczoną do uprawiania turystyki konnej. Powstał w ramach projektu „Turystyka w siodle — infrastruktura innowacyjnego i unikatowego produktu turystycznego”

Ponadto Szlak Doliny Pilicy, który może być wykorzystywany jako pieszy, rowerowy, konny lub narciarstwa biegowego, który przebiega przez miejscowości: Przedbórz – Chałupy – Biały Brzeg – Błota – Stoczyska - Gęsiarnia – Krzętów – Bobrowniki – Ciemiętniki – Pracza – Kluczewsko – długość szlaku to 31 km.

W Przedborzu atrakcją jest zalew - miejsce odpoczynku dla mieszkańców i turystów. Piaszczysta plaża i kąpielisko są zaopatrzone w zjeżdżalnie do wody, ścianki wspinaczkowe, siłownię na wolnym powietrzu, pole do minigolfa, boisko dla siatkarzy, pole namiotowe z infrastrukturą (parking, WC, prysznic, itp.), miejsce na grilla i na ognisko. W pobliżu zalewu znajduje się Bar, gdzie można zjeść na przykład „przedborski kugiel”.

Europejskie Centrum Budo – Dojo Stara Wieś

W Starej Wsi znajduje się otwarty w 2009 r. największy na świecie ośrodek przeznaczony do specjalistycznego treningu dalekowschodnich sztuk i sportów walki. Europejskie Centrum Budo – Dojo Stara Wieś to 20 budynków, ogrody japońskie, sztuczne jezioro, kompleks boisk, parking, alejki. Sercem tego miejsca jest budynek na samym szczycie wzgórza, gdzie przeprowadzane są treningi oraz zawody. 16 domków to tzw. domki japońskie, w których może nocować ponad 100 osób. Są tam też sale konferencyjne, jadalnia. Kompleks nie służy tylko sportowcom, może tam wypoczywać każdy.

5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

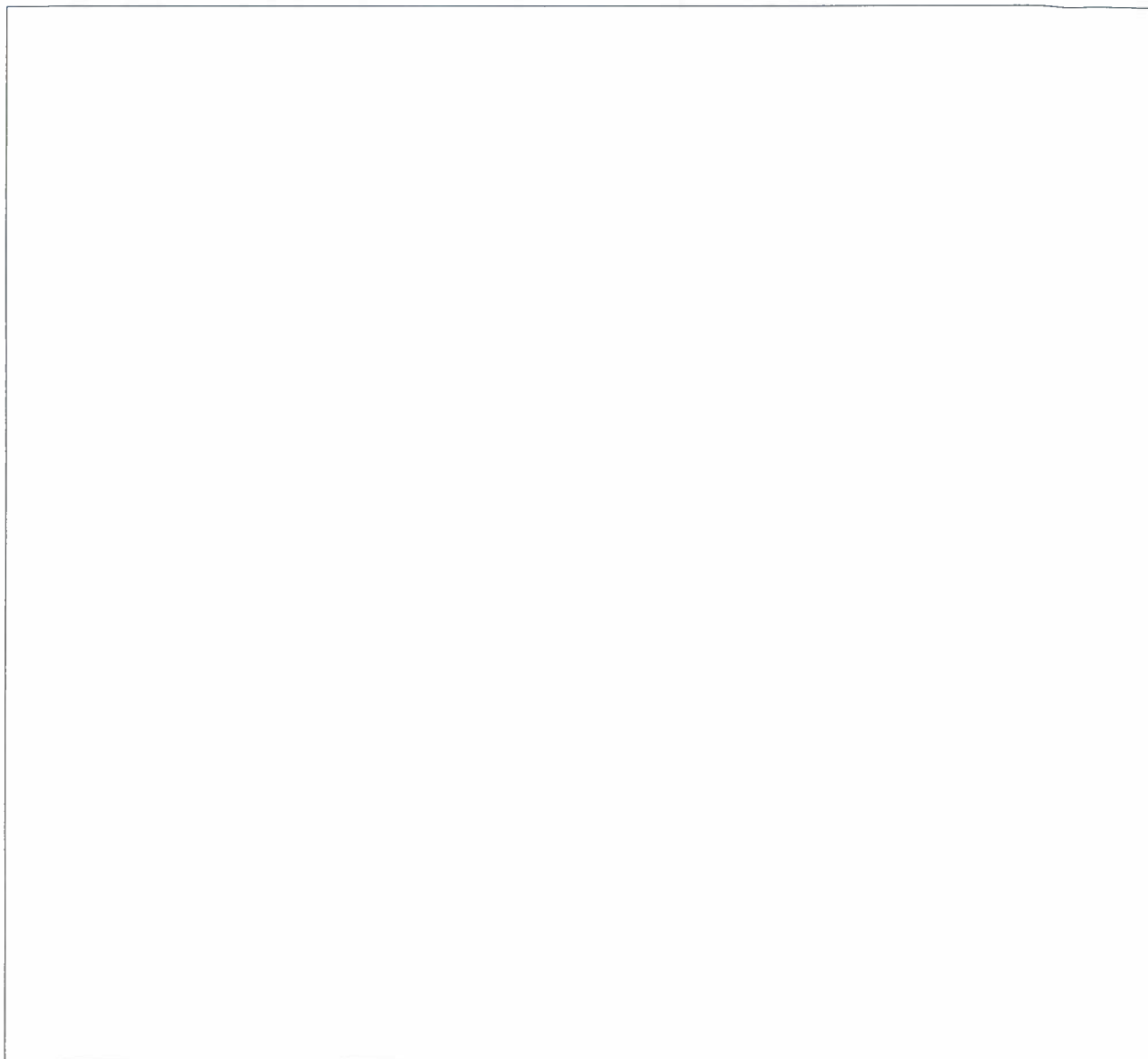
Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. *Dz. U. z 2020 r. poz. 282*), formami ochrony zabytków są:

- ✓ wpis do rejestru zabytków;
- ✓ uznanie za pomnik historii;
- ✓ utworzenie parku kulturowego;
- ✓ ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Przedbórz funkcjonują wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Ustawa wymienia kolejno: prowadzenie robót budowlanych w otoczeniu zabytku, prowadzenie badań konserwatorskich i architektonicznych. Należy uzyskać zgodę konserwatora również na przemieszczanie zabytku nieruchomego, trwałe przeniesienie zabytku ruchomego, dokonywanie podziału zabytku nieruchomego oraz zmianę jego przeznaczenia i sposobu korzystania z tego zabytku, a także na umieszczanie urządzeń technicznych i reklamowych oraz podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku. W przypadku archeologii niezbędne jest uzyskanie pozwolenia na badania archeologiczne oraz na poszukiwania prowadzone przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania. Pozwolenie WKZ ma formę decyzji administracyjnej, tak więc w toku postępowania mają zastosowanie przepisy Kodeksu postępowania administracyjnego.

Tryb wydawania pozwoleń reguluje *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków*. Rozporządzenie to precyzuje zakres wniosku i załączników dla każdego typu działań przy zabytku.

5.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Przedbórz znajduje się pięć zabytków i zespołów zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Wszystkie zostały wymienione w tabeli nr 1 poniżej.

Są to tym samym najcenniejsze elementy krajobrazu kulturowego na terenie gminy podlegające ścisłej ochronie konserwatorskiej, wynikającej z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

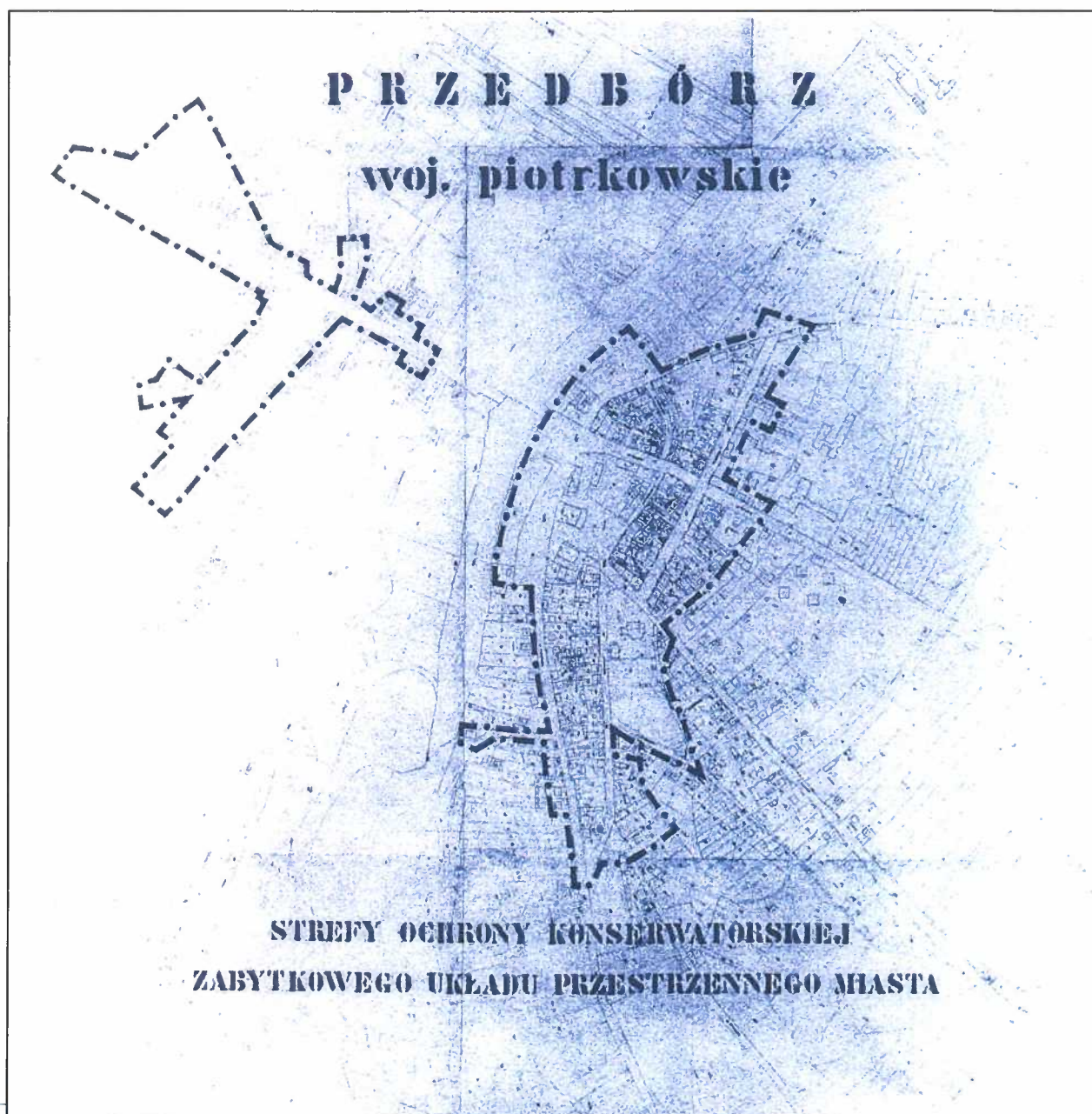
Tabela nr 1: Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków w Gminie Przedbórz

LP	Miejscowość	Ulica/nr	Przedmiot wpisu do rejestru zabytków	Data powstania	Uwagi (nr rejestru, Data wpisu)
----	-------------	----------	--------------------------------------	----------------	---------------------------------

1	Przedbórz	Mostowa 29	ratusz	1820 r.	769 z 30.05.1972
2	Przedbórz	Trytwa	park	XVII w.	722/ 20.12.1957
3	Przedbórz	Róg ul. Kielecka 7/ul. Pocztowa 7	karczma, ob. muzeum	XVIII w, 1898h .	A-437 z 13.06.1994
4	Przedbórz	Kościelna 1	kościół par. pw. Św. Mikołaja	1341 r.	447 z 27.02.1957; 306 z 28.02.1967
5	Przedbórz	Warszawska 8 i 10 (nr działki 78)	dom	XVIII w.	643 z 14.01.1972
6	Przedbórz	fragmenty miasta: zasięg zgodnie z ilustracją poniżej na stronie 67 Programu	układ urbanistyczny miasta Przedborza i zespół budowlany wraz z podziemną, archeologiczną warstwą kulturową	1145 r.	403/ 02.06.1989

Plan miasta z naniesionymi strefami ochrony konserwatorskiej – kopia z Decyzji w prawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków z 02.06.1989 r, nr rejestru 403, przedmiot wpisu: układ urbanistyczny miasta Przedborza i zespół budowlany wraz z podziemną, archeologiczną warstwą kulturową

5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Z przyczyn bezpieczeństwa zgromadzonych zabytków w programie opieki nad zabytkami nie podaje się szczegółów dotyczących zabytków ruchomych.

5.3.3. Zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Ewidencja prowadzona jest przez wojewódzkiego konserwatora zabytków zgodnie z art. 22 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2022 poz. 840). Stanowi ona zbiór kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa, sporządzanych zgodnie z przepisami Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2011 r. nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021. poz. 56).

Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku. Zgoda właściciela zabytku nie jest wymagana w wypadku kart ewidencyjnych zabytków nieruchomych.

Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków, składającą się z kart ewidencyjnych, zawierających następujące informacje: nazwa, materiał, technika, miejscowość, adres i miejsce przechowywania, przynależność administracyjna, właściciel i jego adres, forma ochrony, opracowanie karty ewidencyjnej, styl, czas powstania, autor, szkoła, warsztat, wymiary, liczba obiektów; fotografia, opis, znaki, sygnatury, napisy; historia, stan zachowania i najpilniejsze postulaty konserwatorskie, akta archiwalne, źródła ikonograficzne, adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach, uwagi. Wpis do wojewódzkiej ewidencji zabytków nie wywołuje skutków prawnych. Sporządzenie karty ewidencyjnej stanowi formę dokumentacji i rozpoznania zasobu zabytków ruchomych na terenie województwa. Rodzi jednak pewne obowiązki informacyjne (zob. art. 28 u.o.z.o.z.). Do zabytków nieruchomych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków zastosowanie będzie miał również art. 31 ust. 1a u.o.z.o.z., zgodnie z którym osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować:

1. Roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania

przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo

2. Roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.

jest obowiązana, z zastrzeżeniem art. 82 a ust. 1, pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków.

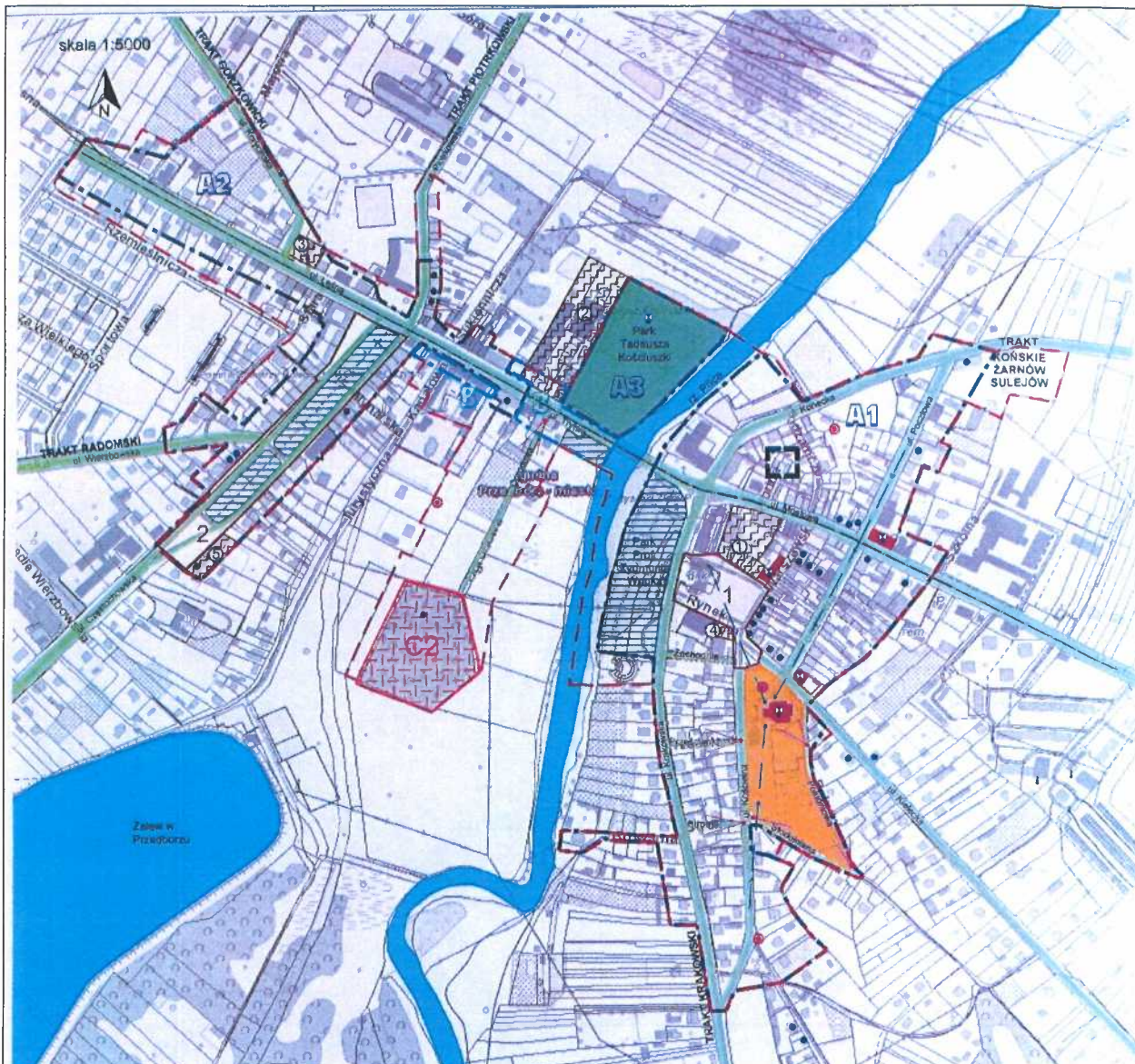
Dzięki wojewódzkiej ewidencji zabytków, która odzwierciedlać powinna cały zasób zabytkowy na danym terenie, można umiejscowić dany obiekt we właściwym miejscu w hierarchii wartości obiektów historycznych. Skutkiem wpisu do wojewódzkiej ewidencji zabytków, prowadzonej niezależnie od rejestru przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, jest obowiązek informacyjny. Zgodnie z art. 28 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5 nin. ustawy, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

1. Uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
2. Zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
3. Zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
4. Zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Listę obiektów zabytkowych ujętych w prowadzonej przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Łodzi przedstawiono w tabeli nr 2 – są to zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Przedbórz. Nie wszystkie obiekty zabytkowe ujęte w ewidencji wojewódzkiej posiadają karty ewidencyjne zabytku nieruchomego.

Robocza wersja wykazu obiektów z terenów województwa łódzkiego, ujętych w rejestrze zabytków oraz w wojewódzkiej ewidencji zabytków znajduje się na stronie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi pod adresem (dostęp 13.02.2023): https://www.wuoz-lodz.pl/Rejestr_i_wojewodzka_ewidencja_zabytkow_z_podzialem_na_powiaty,109.

Legenda

- STREFA HISTORYCZNEGO UKŁADU URBANISTYCZNEGO PRZEDBORZA obejmuje strefy: - Strefę ochrony układu urbanistycznego miasta (granica orientacyjna) Strefa A1 - prawobrzeżna część - miasto średniowieczne z okrusu lokacji Strefa A2 - lewobrzeżna część - średniowieczna osada targowa - Strefę ochrony Parku im. Tadeusza Kościuszki - Postulowaną strefę ochrony układu ul. Trytwa NAJWAŻNIEJSZE ELEMENTY STRUKTURY PRZESTRZENNEJ 1 Rynek miejski - centralna część strefy "A" 2 Dawny plac targowy - centralna część strefy "B" - Orientacyjna lokalizacja dawnego zamku przedborskiego - Teren wokół kościoła p.w. Św. Aleksego, z plebanią, domem modlitewnym, parkim i ogrodem - Cmentarz Żydowski - postulowana strefa ochrony konserwatorskiej Cmentarza C2	- Główna oś układu urbanistycznego - wykształcona w trakcie rozwoju przestrzennego miasta - Tereny zieleni urządzonej - Obiekty wpisane do rejestru zabytków - Obiekty wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków - Najważniejsze obiekty architektury - Kapliczki słupkowe tzw. "choleryczne" z XVII/XVIII w. - Zachowany historyczny układ dróg, który stanowiły szkielet rozwoju miasta wraz z nazwami historycznych traktów (wielodrożnicowy układ przestrzenny) - Osie widokowe - Wgłazy w zachowane wąskie uliczki - OBSZARY DYSHARMONIJNE W PRZESTRZENI MIASTA 1 - bloki mieszkalne / brak północnej pierzei rynku 2 - centrum handlowe z parkingiem 3 - stacja paliw - prak pierzei 4 - substandardowe "kioski" na osi widokowej na kościół św. Aleksego 5 - budynki w stanie ruiny przy ul. Częstochowskiej 45 i 47a

HISTORYCZNY UKŁAD URBANISTYCZNY PRZEDBORZA
STREFY OCHRONY HISTORYCZNEGO UKŁADU URBANISTYCZNEGO PRZEDBORZA
 (dokumentacja graficzna: Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi)

5.3.4. Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dokumenty te zostały szczegółowo omówione w rozdziale poświęconym relacji gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Gminna ewidencja zabytków formalnie nie stanowi formy ochrony zabytków wymienionych w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2022 poz. 840). Pomimo to, w piśmiennictwie prawniczym, w związku z zapisami art. 7 pkt 4 i art. 19 ust. 1 i 1 a u.o.z.o.z.) ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami pojawił i funkcjonuje termin „nienazwanych form ochrony zabytków” w odniesieniu do gminnej ewidencji zabytków, w związku z przypisanymi tej ewidencji skutkami prawnymi (wspomniany wyżej art. 19 ust. 1 i 1 a u.o.z.o.z.). Pomimo nieujęcia gminnej ewidencji zabytków w art. 7 u.o.z.o.z. to może być ona kwalifikowana jako forma ochrony zabytków. Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami.

Zgodnie z art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez burmistrza (prezydenta miasta, wójta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granice niezgodnie z prawem (Dz. U. Nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz. U. z 2021 poz. 56) określają zakres informacji, który powinna zawierać karta adresowa zabytku nieruchomego. Znowelizowane w 2019 roku rozporządzenie nakłada na wojewódzkich konserwatorów zabytków obowiązek poinformowania o zamiarze włączenia karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty - wojewódzki konserwator zabytków zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, a także wójta (burmistrza, prezydenta miasta) o włączeniu karty ewidencyjnej, wraz z odpowiednio potwierdzoną kopią takiej karty. Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty ewidencyjnej zabytku, o sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków umieszcza

się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty ewidencyjnej zabytku, o włączeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz. U. z 2021 poz. 56) nałożyło na wójta (burmistrza, prezydenta miasta) obowiązek niezwłocznego zawiadomienia właściciela lub posiadacza zabytku o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem. Zawiadomienia o zamiarze włączenia do gminnej ewidencji zabytków, o zamiarze wyłączenia z gminnej ewidencji zabytków oraz o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych lub nieruchomością o nieuregulowanym stanie prawnym, dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej.

Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw znacząco wzmocniła rangę gminnej ewidencji zabytków nakładając obowiązek uzyskania pozwolenia na budowę lub rozbiórkę w stosunku do obiektów budowlanych i obszarów niewpisanych do rejestru ale ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Włączenie zabytku do gminnej ewidencji zabytków skutkuje ich ochroną (obiekty i obszary) i ujęcie w gminnej ewidencji zabytków uwzględnia się w:

- miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy - Wojewódzki Konserwator Zabytków może wyznaczyć nakazy i zakazy dotyczące obszarów bądź budynków;
- studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin i innych dokumentach planistycznych - Wojewódzki Konserwator Zabytków może wyznaczyć nakazy i zakazy dotyczące obszarów bądź budynków;
- decyzji o warunkach zabudowy - Gmina przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków;
- decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego - Gmina przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków;
- decyzji o realizacji inwestycji drogowej, lokalizacji linii kolejowej lub realizacji inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego - wojewoda lub starosta przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków;
- prawie budowlanym – pozwolenia na budowę lub rozbiórkę uzgadniane są z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W art. 24 ustawy o ochronie zabytków opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2022 poz. 840) ustawodawca nałożył na Ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określenie, w drodze rozporządzenia, przesłanek, od których spełnienia jest uzależnione wyłączenie kart ewidencyjnych i adresowych z ewidencji. Wobec niezrealizowania tego obowiązku należy domniemywać, że wyłączenie zabytku z gminnej ewidencji zabytków jest możliwe w odniesieniu do zabytku, który utracił wartości, na podstawie których został

włączony do ewidencji albo jego wartość nie zostanie potwierdzona w nowych ustaleniach. O wyłączeniu z gminnej ewidencji zabytków, które zostały ujęte w gminnej ewidencji zabytków na wniosek wójta (burmistrza, prezydenta miasta) decyduje wójt z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku – w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. W przypadku zabytków ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków, zabytek może zostać wyłączony z gminnej ewidencji zabytków po uprzednim wyłączeniu zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków.

W przypadku wyłączenia zabytku z gminnej ewidencji zabytków na wójtce spoczywa obowiązek poinformowania właściciela lub posiadacza zabytku, zgodnie z Rozporządzeniem z dnia 10 września 2019 r. (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

5.4.1. Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Przedbórz

Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Zgodnie z art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w gminnej ewidencji zabytków mogą być ujęte inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków).

Gmina Przedbórz posiada aktualną Gminną Ewidencję Zabytków, przyjętą Zarządzeniem Nr 0050.57.2022 Burmistrza Przedborza z dnia 1 czerwca 2022, zaktualizowaną Zarządzeniem nr 0050.88.2022 Burmistrza Przedborza z 11 sierpnia 2022, wykreślającym zabytek z gminnej ewidencji zabytków. Lista zabytków prezentowana w tabeli nr 2 uwzględnia wykreślenie zabytku zarządzeniem nr 0050.88.2022.

Tabela nr 2: Zabytki nieruchome w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Przedbórz – w zestawieniu ujęto także obiekty wpisane do rejestru zabytków. Stanowiska archeologiczne zostały ujęte w tabeli nr 3.

LP	Miejscowość	Ulica/nr	Rodzaj budynku	Data powstania	Uwagi (nr rejestru/ Data wpisu)
1	Przedbórz	Częstochowska 19	dom	k. XIX w.	
2	Przedbórz	Częstochowska 34	dom	k. XIX w.	
3	Przedbórz	Częstochowska 32	dom	k. XIX w.	
4	Przedbórz	Mostowa 29	ratusz	1820 r.	769/ 30.05.1972
5	Przedbórz	Trytwa	park	XVII w.	722/ 20.12.1957
6	Przedbórz	Róg ul. Kielecka 7/ul. Poczтовая 7	muzeum	XVIII w.	437/ 13.06.1994
7	Przedbórz	Kościelna 1	kościół	1341 r.	306/ 28.02.1967
8	Przedbórz	Kościelna 1	plebania	Ok.1950	
9	Przedbórz	Kościelna 1	cmentarz przykościelny	1341 r.	
10	Przedbórz	przy ul. Cmentarnej	cmentarz rzym -kat	XIX w.	
11	Przedbórz	Ul. Ogrodowa	cmentarz żydowski	XVIII w.	
12	Przedbórz	przy Częstochowskiej 107	cmentarz ewangelicki	I poł XIXw.	
13	Przedbórz	przy ul. Podzamecze	ruiny zamku	XIV w.	
14	Przedbórz	Warszawska 8 i 10	dom	XVIII w.	643/

		(nr działki 78)			14.01.1972
15	Przedbórz	Częstochowska 47a	dom	k. XIX w.	
16	Przedbórz	Warszawska 17	dom	XVIII/XIX w.	
17	Przedbórz	Warszawska 5	dom	XVIII/XIX w.	
18	Przedbórz	Warszawska 11-15	dom	XVIII/XIX w.	
19	Przedbórz	Warszawska 6/8/10	kamienica	XIX w.	
21	Przedbórz	Rynek 2, 2a, 3 (nr działek 99/52, 283, 293	kamienica	XVIII/XIX w.	
22	Przedbórz	Rynek 4	kamienica	XVIII/ XIX w.	
23	Przedbórz	Rynek 5	kamienica	XVIII w. / XIX w.	
24	Przedbórz	Rynek 6	kamienica	XVIII/XIX w.	
25	Przedbórz	Rynek 7	kamienica	XVIII/XIX w.	
26	Przedbórz	Rynek 8	kamienica	XVIII/XIX w.	
27	Przedbórz	Kielecka 1	kamienica	1775-1825	
28	Przedbórz	Kielecka 5	kamienica	XIX w.	
29	Przedbórz	Pocztowa 1	kamienica	XIX w.	
30	Przedbórz	Cmentarna 4	dom	p. XX w.	
31	Przedbórz	Stodolniana	kapliczka rzym – kat przydrożna, słupowa	XVII w.	
32	Przedbórz	Kielecka 12	kamienica	XIX/XX w.	
33	Przedbórz	Kielecka 17	dom mieszkalny	XIX w.	
34	Przedbórz	Spółdzielcza 3,5	dom	XIX w.	
35	Przedbórz	Kościelna	kapliczka pw Św. Floriana	XVII w.	
36	Przedbórz	Spółdzielcza 7	kamienica	k. XIX w.	
37	Przedbórz	Trytwa 5	dom	XIX w.	
38	Przedbórz	Pocztowa 36	dom	p. XX w.	
39	Przedbórz	Rynek 2	dom	XVIII w.	
40	Przedbórz	Piotrkowska 8	dom	k. XIX w.	
41	Przedbórz	Piotrkowska 6	dom	k. XIX w.	
42	Przedbórz	Piotrkowska 10 i 12	dom	XVIII/IX w.	
43	Przedbórz	Wybrane fragmenty miasta	układ przestrzenny	1145 r.	403/ 02.06.1989
44	Przedbórz	Mostowa 23	kamienica	XIX w.	
45	Przedbórz	Mostowa 25	dom	XVIII w.	
46	Przedbórz	Mostowa 20	dom	1925-1926	
47	Przedbórz	Mostowa 16	dom	XIX w.	
48	Przedbórz	Mostowa 27 / Pocztowa	dom	XVIII/XIX w.	
49	Przedbórz	Mostowa 31	dom	XIX w.	
50	Przedbórz	Pocztowa 44 / Konecka	dom	p. XIX w.	
51	Przedbórz	Pocztowa 4	dom	XVIII/XIX w.	
52	Przedbórz	Pocztowa 6	dom	XVIII/XIX w.	

53	Przedbórz	Pocztowa 8	dom	XIX w.	
54	Przedbórz	Pocztowa 14	dom	poł.XIXw.	
55	Przedbórz	Pocztowa 17	dom	I poł. XIX	
56	Przedbórz	Pocztowa 20	dom	XIX w.	
57	Przedbórz	Podzamcze	kapliczka rzym - kat	XVII w.	
58	Przedbórz	Konecka 40 a	kapliczka rzym - kat	XVIII w.	
59	Przedbórz	przy ul. Turystycznej	kapliczka rzym - kat	XVII w.	
60	Przedbórz	Trytwa 24	dom	XVIII w.XIX w.	
61	Przedbórz	Konecka 41	dom	p. XX w.	
62	Przedbórz	Cegielniana 1	dom	p. XX w.	
63	Przedbórz	Konecka 22 /Pocztowa 44	dom	XVII w. / XVIII w.	
64	Przedbórz	przy ul. Kościelnej	kapliczka rzym - kat	XVII w.	
65	Przedbórz	przy ul. Kieleckiej	kapliczka rzym - kat	XVII w.	
66	Brzostek	przy posesji nr 1	kapliczka przydrożna	1912 r.	
67	Chałupy	w środku lasu, w drugiej części wsi	kapliczka rzym - kat	XIX/XX w.	
68	Góry Mokre	przydrożna	kapliczka rzym - kat	XIX/XX w.	
69	Góry Mokre	przydrożna, na skrzyżowaniu dróg	kapliczka rzym – kat pw. Św. Floriana	ok. 1900 r.	
70	Góry Mokre	Góry Mokre 110	dom	ok. 1930 r	
71	Góry Mokre	Góry Mokre 15	dom	1945 r.	
72	Góry Mokre	Góry Mokre 30	chałupa	przed 1939 r.	
73	Jabłonna	na posesji nr 23	kapliczka rzym – kat, słupowa	1916 r.	
74	Nosalewice	na przeciwko posesji 24	kapliczka przydrożna	1920 r.	
75	Nosalewice	W lesie przy wsi Zuzowy (na drodze Nosalewice-Zuzowy)	kapliczka przydrożna	XX w.	
76	Nosalewice	Nosalewice 1	młyn wodny	1800-1900	
77	Kaleń	Kaleń 13	chałupa z oborą	ok. 1947 r.	
78	Wygwizdów	Wygwizdów – po zachodniej stronie drogi, naprzeciw posesji nr 24a	kuźnia	1920 r.	
79	Żeleźnica	Żeleźnica, 97-570 Przedbórz	cmentarz rzym - kat	2 poł. XIX w.	
80	Żeleźnica	Żeleźnica 25, 25a, 25b	zespół kościelny Kościoła p. w. Św. Mikołaja	2 poł. XIX w.	
81	Żeleźnica	Żeleźnica 25 b	kościół p.w. św. Mikołaja	1869-1870	
82	Żeleźnica	Żeleźnica 25	spichlerz w zespole kościelnym	2 poł.XIX w.	
83	Żeleźnica	Żeleźnica 25	obora w zespole	2 poł.XIX w.	

			kościelnym		
84	Żeleźnica	Żeleźnica 25	dom-plebania w zespole kościelnym	1932 r.	
85	Żeleźnica	przydrożna przy nr 23	kapliczka rzym - kat	przed 1939 r.	
86	Żeleźnica	Żeleźnica 18	dom	k. XIX w.- I poł.XX	
87	Żeleźnica	Żeleźnica 6	dom	k.XIX-I poł.XX	
88	Gaj	przy drodze na Policzko	kapliczka rzym - kat	1911 r.	
89	Gaj	Gaj 20, 97-570 Przedbórz	dom	po 1945 r.	
90	Policzko	Policzko 8	dom	1937 r.	
91	Policzko	Policzko 22, 97-570 Przedbórz	dom	po 1939 r.	
92	Józefów	Józefów 12	chałupa	przed 1939 r.	
93	Józefów	Józefów 11	chałupa	1930 r.	
94	Przyłanki	przydrożna	kapliczka rzym - kat	p. XX w.	
95	Przyłanki	Przyłanki 3	dom	1947 r.	
96	Przyłanki	Przyłanki 8	dom	1940 r.	
97	Przyłanki	Przyłanki 12	dom	ok. 1940 r.	
98	Ludwików	przydrożna nieopodal posesji nr. 2	kapliczka rzym - kat	przed 1939 r.	
99	Ludwików	Ludwików 1	obora w zagrodzie	przed 1939 r.	
100	Ludwików	Ludwików 2	dom	ok. 1940 r.	
101	Ludwików	Ludwików 10	dom	przed 1939 r.	
102	Ludwików	Ludwików 24	dom	przed 1939 r.	
103	Stara Wieś	przydrożna	kapliczka rzym - kat	ok. 1871 r.	
104	Stara Wieś	Stara Wieś 29	dom	k.XIX-I poł. XX	
105	Stara Wieś	Stara Wieś 30	dom	1938 r.	
106	Piskorzaniec	przydrożna naprzeciw posesji nr. 37	kapliczka-krzyż	1900 r.	
107	Piskorzaniec	Piskorzaniec 8	chałupa	ok. 1915 r.	
108	Piskorzaniec	Piskorzaniec 37	dom	po 1939 r.	
109	Piskorzaniec	Piskorzaniec 44	dom	k. XIX-poł.XX w.	
110	Piskorzaniec	Piskorzaniec 46	dom i budynki gospodarcze	1930 r.	
111	Żeleźnica	Żeleźnica 24	dom	1928 r.	
112	Żeleźnica		układ przestrzenny	XVIII /XIX w.	
113	Faliszew	Faliszew 23, 97-570 Przedbórz	dom	k. XIX - I poł.XX	
114	Faliszew	Faliszew przy drodze powiatowej na Taras	kapliczka rzym - kat	XIX /XX w.	
115	Józefów Stary	Józefów Stary 1a , 97-570 Przedbórz	dom	ok. 1920 r.	
116	Józefów Stary	Józefów Stary 8, 97-570 Przedbórz	dom	ok. 1940 r.	

117	Józefów Stary	Józefów Stary 28, 97-570 Przedbórz	dom	przed 1939 r.	
118	Józefów Stary	Józefów Stary 31, 97-570 Przedbórz	dom	po 1939 r.	
119	Józefów Stary	Józefów Stary 33, 97-570 Przedbórz	dom	XIX /XX w.	
120	Józefów Stary	Józefów Stary 36, 97-570 Przedbórz	dom	k. XIX -I poł.XX	
121	Reczków Stary	Droga gminna	kapliczka rzym – kat, przydrożna	ok. 1900r.	
122	Reczków Stary	Józefów Stary 36, 97-570 Przedbórz	budynek leśniczówka	1910 r.	
123	Reczków Stary	Reczków Stary, 97- 570 Przedbórz	Zespół podworski	XVI w.	
124	Reczków Stary	Reczków Stary 3, 97- 570 Przedbórz	dom – czworak podworski	1910 r.	
125	Reczków Stary	Reczków Stary 4, 97-570 Przedbórz	dom - czworak podworski	1910 r.	
126	Reczków Stary	Reczków Stary 97-570 Przedbórz	park dworski	XIX w.	
127	Reczków Stary	Reczków Stary 5, 97-570 Przedbórz	dwór - dom	1910 r.	
128	Reczków Stary	Reczków Stary 5, 97-570 Przedbórz	obora administradora	Ok.1920 r.	
129	Reczków Stary	Reczków Stary 5 , 97-570 Przedbórz	piwnica	1910 r.	
130	Reczków Stary	Reczków Stary 5 , 97-570 Przedbórz	budynek gospodarczy administradora	1910 r.	
131	Reczków Stary	Reczków Stary 97-570 Przedbórz	budynek- chlewnia czworaków	1910 r.	
132	Taras	Naprzeciw posesji 27	kapliczka rzym – kat, przydrożna	1938 r.- 1939 r.	
133	Taras	Taras 20A 97-570 Przedbórz	dawna szkoła, budynek	k. XIX -p. XX w.	
134	Taras	Taras 1 , 97-570 Przedbórz	dom	k. XIX - I poł.XX .	
135	Taras	Taras 5 , 97-570 Przedbórz	dom	k. XIX - I poł. XX	
136	Taras	Taras 21 , 97-570 Przedbórz	dom	k. XIX - I poł. XX	
137	Taras	Taras 35 , 97-570 Przedbórz	dom	k. XIX - I poł. XX	
138	Wierzchlas	Wierzchlas 4	dom	1946-1949	
139	Wierzchlas	Wierzchlas 9	dom	po 1939 r.	
140	Kajetanów	Przydrożna	kapliczka rzym.- kat.	1918 r.	
141	Kajetanów	Przydrożna na końcu wsi	kapliczka rzym. – kat. Św.Jana Nepomucena i św. Floriana	kon. XIX	
142	Mojżeszów	Mojżeszów 1	dom	1945-1946	
143	Wymysłów	Wymysłów	kapliczka rzym.-	ok. 1900	

			kat.		
144	Wymysłów	W lesie przy drodze w kierunku Włoszczowa	kapliczka rzym. – kat.	1920 r.	

5.4.2 Stanowiska archeologiczne ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Przedbórz

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny to „zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”. Są to więc pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany oraz relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Zabytki archeologiczne stanowią szczególną grupę zabytków, ponieważ są to obiekty rozproszone i występują także z dala od terenów współcześnie zamieszkałych. Zgodnie z prawem każdy obiekt archeologiczny, niezależnie od własności gruntu, na którym został odnaleziony, jest własnością państwa. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego uznaje zabytki archeologiczne za źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”.

Podstawą do ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest prowadzony od 1978 r. ogólnopolski program badawczo – konserwatorski Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Program ten systematyzuje zasób wiedzy o terenie poprzez terenową prospekcję archeologiczną z uwzględnieniem informacji o wcześniejszych badaniach, zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach naukowo badawczych oraz publikacjach naukowych i popularno-naukowych. Dokumentacja AZP, na którą składają się karty ewidencyjne reprezentujące ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania kraju. Do zbioru włączane są nowe karty ewidencyjne, które zgodnie z nowym rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (t.j. Dz. U. 2021 poz. 56) noszą nazwy „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego lądowego”; „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego podwodnego śródlądowego”; „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego podwodnego morskiego”. Karty ewidencyjne zabytków archeologicznych są włączane w zasób wojewódzkiej ewidencji zabytków i dokumentacja stanowisk archeologicznych w ewidencji wojewódzkiej jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie i musi być odzwierciedlana w prowadzonych przez gminy Gminnych Ewidencjach Zabytków.

Prowadzona przez Gminy ewidencja zabytków archeologicznych ma za zadanie informowanie o obecności w danym miejscu nieruchomego zabytku archeologicznego. Zgodnie z przepisami prawa, każdy kto zamierza realizować roboty ziemne na terenie, gdzie znajdują się zabytki archeologiczne, prowadzić roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub ewidencji zabytków objętym ochroną na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, planuje zmiany charakteru dotychczasowego przeznaczenia terenu, które mogą doprowadzić do przekształcenia lub uszkodzenia zabytku archeologicznego (stanowiska archeologicznego), jest zobowiązany przeprowadzić (czyli sfinansować) badania archeologiczne w zakresie ustalonym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Badania archeologiczne prowadzone na stanowiskach mogą mieć charakter inwazyjny (niszczący) oraz badania nieinwazyjne z wykorzystaniem metod geofizycznych, teledetekcyjnych. Obie metody

badan daja mozhliwosc poznania poszczegolnych stanowisk, zabytkow czy problemow zwiazanych z szeroko rozumiana przeszloscia, w tym zwlaszcza w sytuacjach zagrozenia zniszczeniem lub uszkodzeniem substancji zabytkowej (nawarstwien, obiektow, materialow i ich kontekstow).

Obowiazek przeprowadzenia badan archeologicznych reguluje art. 31 ustawy o ochronie zabytkow, w mysl ktorego osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, ktora zamierza realizowac roboty ziemne lub dokonac zmiany charakteru dotychczasowej dzialalnosci na terenie, na ktorym znajduja sie zabytki archeologiczne, co doprowadzic moze do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego, jest obowiazana pokryc koszty badan archeologicznych oraz ich dokumentacji, jezeli przeprowadzenie tych badan jest niezbedne w celu ochrony tych zabytkow. Zgodnie z art. 31 ust. 2 ustawy o ochronie zabytkow zakres i rodzaj niezbednych badan archeologicznych ustala wojewodzki konserwator zabytkow w drodze decyzji wylaczenie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej dzialalnosci na terenie, na ktorym znajduja sie zabytki archeologiczne, zniszcza lub uszkodza zabytek archeologiczny. Zatem obowiazek przeprowadzenia prac archeologicznych istnieje tylko w owczas, kiedy wystepuje ryzyko przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego i o ile przeprowadzenie badan jest niezbedne w celu ochrony zabytkow.

Na terenie gminy Przedbórz znajduje sie 120 stanowisk archeologicznych, ktore zostaly uje w wojewodzkiej ewidencji zabytkow prowadzonej przez Wojewodzki Urzad Ochrony Zabytkow w Warszawie, z ktorych 112 stanowisk posiada dokladna lokalizacje w terenie, pozostale 8 stanowisk znane sa z danych archiwalnych ale ich lokalizacja nie zostala potwierdzona w terenie. Wszystkie stanowiska uje w GEZ Gminy Przedbórz zostaly zweryfikowane pod katem zgodnosci z aktualnymi danymi adresowymi, to jest aktualna nazwa miejscowosci (obrębu geodezyjnego). Prezentowane w tabeli nr 3 lista 120 stanowisk zawiera wszystkie stanowiska wystepujace w Wojewodzkiej Ewidencji Zabytkow laczenie ze stanowiskami znanymi z relacji archiwalnych, czyli wczesniejszych odkryc, ktore podczas badan Archeologicznego Zdjecia Polski nie zostaly zlokalizowane w terenie.

Zdecydowana wikszość ze stanowisk archeologicznych uje w gminnej ewidencji zabytkow Gminy Przedbórz to stanowiska nowoodkryte podczas badan powierzchniowych, przeprowadzonych w latach 1988-1996 w ramach Archeologicznego Zdjecia Polski (AZP). Na czesci obszarow badania powierzchniowe, nie w ramach metodologii AZP byly wczesniej prowadzone przez Katedre Archeologii UŁ, Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi, Muzeum Okregowe w Piotrkowie, przez Muzeum Narodowe lub urzad konserwatorski w Kielcach.

Archeologiczne Zdjecie Polski to ogolnopolski program badawczo-ewidencyjny opracowany w Ośrodku Dokumentacji Zabytkow i wdrozony do realizacji w 1978 r. Jego celem jest rozpoznanie, metoda badan powierzchniowych i poprzez kwerende zrodlowa, stanowisk archeologicznych na terenie calogo kraju oraz budowa archiwum informacji o stanowiskach archeologicznych rozpoznanych ta metoda. Na potrzeby realizacji programu obszar kraju podzielono na tzw. arkusze i tereny gminy Przedbórz znajduja sie na nastepujacych arkuszach AZP – w nawiasach podano rok, w ktorym przeprowadzono badania powierzchniowe oraz badania powierzchniowe AZP oraz liczbe zarejestrowanych stanowisk z terenu gminy Przedbórz: 79-56 (1989, 11 stanowisk), 80-55 (1993, 2 stanowiska), 80-56 (1989, 36 stanowisk), 81-55 (1988, 10 stanowisk), 81-56 (1988, 34 stanowiska), 81-57 (1990, 5 stanowisk), 82-56 (1988, 7 stanowisk), 82-57 (1992, 9 stanowisk) oraz 83-57 (1996, 6 stanowisk). Na terenie

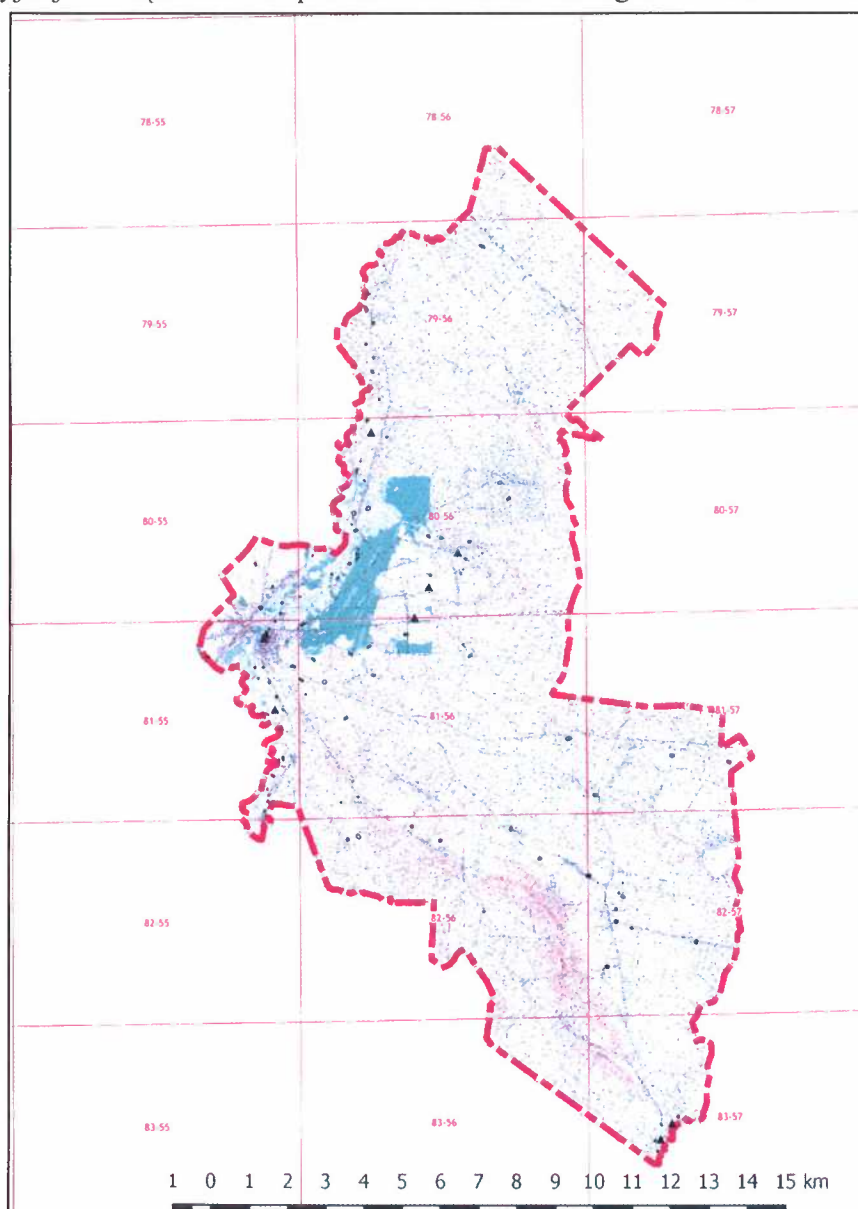
Przedborza pierwsze badania wykopaliskowe na terenie rynku zostały przeprowadzone w 1978 r.

przez Tadeusza Poklewskiego, a ich celem było rozpoznanie reliktyw zabudowy w części

północno-wschodniej pierzei rynkowej. Odkryto wtedy zabudowę powstałą po pożarze miasta w 1638 i szwedzkim „potopie”. Ruchome zabytki w postaci fragmentów cerami, ułamki kafli piecowych były datowane nie wcześniej niż na XVIII w. Odkryte fragmenty zabudowy charakteryzowały się domami stojącymi szczytami do rynku z narożną kamieniczką z podcienie. Układ zabudowy stanowił według T. Poklewskiego „: j *piękne dzieło klasycysty, podobne w skali do dzieł łódzkich z tego okresu*”, stanowiąc być może dzieło Henryka Marconiego. W 1991 r. Jerzy Augustyniak przeprowadził badania na północ od obszaru historycznego miasta, pomiędzy obecnymi ulicami : Mostową, Podzamecze i Konecką, gdzie w zakolu Pilicy, na łagodnym cyplu znajdował się przedborski zamek. Kolejny etap badań wykopaliskowych na terenie Przedborza związany był z projektowaną zabudową u zbiegu ulic Mostowej i Krakowskiej i został przeprowadzony w 1996 r. przez Aleksandra Andrzejewskiego. Podobnie jak w przypadku badań w 1978 r. najstarsze zabytki archeologiczne jak i relikty zabudowy związane były z okresem po pożarze miasta 1638 r. i wojny ze Szwedami w latach 1655-1656. W 1997 r. podczas budowy kanalizacji na ulicy Podzamecze nadzory archeologiczne prowadził Jerzy Augustyniak. Ten sam badacz nadzorował w 1999 r. prace ziemne związane z kładzeniem linii telekomunikacyjnej w sąsiedztwie plebanii kościoła farnego. W 2002 r. Janusz Pietrzak

przeprowadził badania wykopaliskowe w zachodniej części rynku, w okolicach gdzie funkcjonowała jeszcze w okresie powojennym studnia. Także w tym przypadku materiał archeologiczny pozwalał na twierdzenie, że intensywna zabudowa terenu przypada na okres od drugiej połowy XVI w. Podobnie nadzory archeologiczne z 2008 r. prowadzone przez Krzysztofa Błaszczaka w trakcie inwestycji w rejonie ulicy Koneckiej nie dostarczyły materiału archeologicznego starszego niż XVIII-XIX w.

Dokumentacje z badań AZP na wymienionych obszarach zawierają rzetelną kwerendę materiałów archiwalnych, a materiał kartograficzny w nich zawarty odpowiada standardom dokumentacji AZP tworzonym w danym okresie i jest z reguły wystarczająca dla dokładnej lokalizacji poszczególnych punktów osadniczych.

Jak wspomniano w efekcie wymienionych badań zarówno terenowych jak przeprowadzonej kwerendy źródeł archiwalnych na terenie gminy ujawniono 120 stanowisk archeologicznych, co jest dużą liczbą mając na uwadze, że część powierzchni terenu gminy była niedostępna prospekcji terenowej z uwagi na działalność rolniczą, pokrywą leśną, łąki oraz tereny zabudowane – z reguły dokładna prospekcja terenowej była przeprowadzana na 1/3 obszarów. Odkryte stanowiska dostarczały najczęściej materiału zabytkowego, który pozwalał na datowanie jedynie w ramach okresów archeologii Polski, rzadko materiał zabytkowy udawało się przypisać konkretnym kulturom archeologicznym. Najliczniej na stanowiska archeologicznych na terenie gminy występował materiał zabytkowy datowany na okres nowożytny oraz późnego średniowiecza, epokę brązu, żelaza, a także neolit. Niewiele stanowisk datowanych jest na okres wczesnego średniowiecza.

W tabeli poniżej ujęte są wszystkie stanowiska archeologiczne z terenu gminy Przedbórz, zarówno te, które posiadają lokalizację w terenie jak i stanowiska znane z danych archiwalnych, najczęściej z wcześniejszych badań powierzchniowych. Na stanowisku w Przedborzu badania wykopaliskowe z ramienia Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk w Łodzi prowadził Tadeusz Poklewski.

Tabela 4 : Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gminnej ewidencji zabytków. Cieniowaniem wyróżniono te stanowiska, których lokalizacja nie została potwierdzona podczas badań Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP)

	Aktualnie obowiązująca nazwa miejscowości	Nazwa miejscowości w ewidencji wojewódzk.	Nr st. w m..	Nr ob. AZP	Nr st. na ob.	
1.	BOROWA	Borowa „Dawidów”	1	81-57	1	osada – okres nowożytny
2.	BOROWA	Borowa	2	81-57	8	obozowisko – paleolit (kultura świderska?) obozowisko - mezolit
3.	BRZOSTEK	Brzostek	1	81-56	4	osada – okres nowożytny
4.	BRZOSTEK	Brzostek	2	81-56	5	osada – okres nowożytny
5.	BRZOSTEK	Chalupy	2	81-56	7	osada – okres nowożytny
6.	CHALUPY	Chalupy	1	81-56	6	osada – okres nowożytny
7.	CHALUPY	Chalupy	3	81-56	8	osada – epoka brązu?
8.	CHALUPY	Chalupy	4	81-56	9	osada – epoka brązu (k. trzciniecka lub łużycka)
9.	CHALUPY	Chalupy	5	81-56	10	osada – wczesne średniowiecze
10.	CHALUPY	Chalupy	6	81-56	11	osada – wczesna epoka żelaza (k. przeworska?)
11.	CHALUPY	Chalupy	7	81-56	12	ślad osadnictwa – epoka kamienia lub wczesny okres epoki brązu osada – epoka brązu?
12.	CHALUPY	Chalupy	8	81-56	13	ślad osadnictwa – epoka kamienia lub wczesny okres epoki brązu osada – epoka brązu? (k. łużycka)

13.	CHALUPY	Przedbórz	15	81-56	30	obozowisko – epoka kamienia (paleolit?)
14.	FALISZEW	Faliszew	1	79-56	10	śląd osadnictwa – nieokreślony osada – późne średniowiecze
15.	FALISZEW	Faliszew	2	79-56	11	osada – okres nowożytny (XVI/XVII? w.)
16.	FALISZEW	Faliszew	3	79-56	32	osada – okres nowożytny
17.	FALISZEW	Faliszew	4	79-56	33	osada? – okres halsztacki (k. łużycka)
18.	FALISZEW	Faliszew	5	79-56	34	osada – okres nowożytny
19.	FALISZEW	Faliszew	6	79-56	35	śląd osadnictwa – I (wczesny) okres epoki brązu?
20.	GAJ	Gaj	1	82-56	34	punkt osadniczy – okres nowożytny
21.	GÓRY MOKRE	Góry Mokre	4	82-57	18	osada – neolit osada – okres halsztacki - wczesny okres lateński
22.	GÓRY MOKRE	Góry Mokre	5	82-57	19	osada – okres nowożytny
23.	GÓRY MOKRE	Góry Mokre	6	82-57	20	osada – okres nowożytny
24.	GÓRY MOKRE	Góry Mokre	7	82-57	21	śląd osadnictwa – epoka kamienia śląd osadnictwa – okres nowożytny
25.	GÓRY MOKRE	Góry Mokre	8	82-57	22	osada – okres nowożytny
26.	GÓRY MOKRE	Góry Mokre	9	82-57	23	osada – wczesne średniowiecze osada – późne średniowiecze osada – okres nowożytny
27.	GÓRY MOKRE	Góry Mokre	10	82-57	24	osada – wczesne średniowiecze osada – późne średniowiecze osada – okres nowożytny
28.	GÓRY MOKRE	Kaleń	1	82-56	32	punkt osadniczy – okres nowożytny
29.	JABLONNA	Jablonna	1	81-56	14	osada – okres nowożytny
30.	JABLONNA	Jablonna	2	81-56	15	osada – późne średniowiecze / okres nowożytny
31.	JABLONNA	Jablonna	3	81-56	16	osada – okres nowożytny
32.	JÓZEFÓW	Józefów	1	82-56	31	punkt osadniczy – okres nowożytny
33.	JÓZEFÓW STARY	Józefów	1	79-56	36	osada – okres nowożytny
34.	KALEŃ	Kaleń	2	82-56	33	punkt osadniczy – późne średniowiecze / okres nowożytny
35.	MIEJSKIE POLA	Miejskie Pola	1	81-56	17	osada – okres nowożytny
36.	MIEJSKIE POLA	Miejskie Pola	2	81-56	18	osada – okres nowożytny
37.	MIEJSKIE POLA	Miejskie Pola	3	81-56	19	osada – późne średniowiecze / okres nowożytny
38.	MIEJSKIE POLA	Miejskie Pola	4	81-56	20	osada – okres nowożytny
39.	MIEJSKIE POLA	Miejskie Pola	5	81-56	21	osada – okres nowożytny
40.	MIEJSKIE POLA	Miejskie Pola	6	81-56	22	osada – okres nowożytny
41.	MOJŻESZÓW	Mojżeszów	1	82-57	17	śląd osadnictwa – epoka kamienia
42.	NOSALEWICE	Nosalewice	1	80-56	6	osada? – epoka brązu? okres halsztacki?; (k. łużycka) osada? – wczesne średniowiecze
43.	NOSALEWICE	Nosalewice	2	80-56	21	osada – okres nowożytny
44.	NOSALEWICE	Nosalewice	3	80-56	22	osada – okres nowożytny
45.	NOSALEWICE	Nosalewice	4	80-56	23	osada – okres nowożytny
46.	NOSALEWICE	Nosalewice	5	80-56	24	śląd osadnictwa – mezolit
47.	NOSALEWICE	Nosalewice	6	80-56	25	osada? – epoka brązu?
48.	PISKORZENIEC	Piskorzanie c	1	81-57	2	osada – okres nowożytny
49.	PISKORZENIEC	Piskorzanie c	2	81-57	3	osada – okres nowożytny
50.	POLICZKO	Gaj	2	82-56	35	punkt osadniczy – późne średniowiecze/okres nowożytny
51.	PRZEDBÓRZ	Przedbórz „Cegielnia”	22	80-56	26	osada – okres nowożytny
52.	PRZEDBÓRZ	Przedbórz	3	81-55	5	zamek – późne średniowiecze

53.	PRZEDBÓRZ	Przedbórz	4	81-55	6	ślad osadnictwa – paleolit
54.	PRZEDBÓRZ	Przedbórz	5	81-55	7	ślad osadnictwa – późna epoka brązu/okres halsztacki (kultura łużycka)
55.	PRZEDBÓRZ	Przedbórz	6	81-55	8	ślad osadnictwa – wczesne średniowiecze
56.	PRZEDBÓRZ	Przedbórz	2	81-56	2	skarb – III okres epoki brązu (kultura łużycka)
57.	PRZEDBÓRZ	Przedbórz	7	81-55	9	osada miejska – okres nowożytny
58.	PRZEDBÓRZ	Przedbórz	17	81-55	44	osada – wczesne średniowiecze / późne średniowiecze
59.	PRZEDBÓRZ	Przedbórz	18	81-55	45	osada – późne średniowiecze / okres nowożytny
60.	PRZEDBÓRZ	Przedbórz	19	81-55	46	osada – późne średniowiecze
61.	PRZEDBÓRZ	Przedbórz	20	81-55	47	osada – późne średniowiecze
62.	PRZEDBÓRZ	Przedbórz	21	81-55	48	osada – okres nowożytny
63.	PRZEDBÓRZ	Przedbórz	1	81-56	1	osada? – IV, V okres epoki brązu / okres halsztacki?; (k. łużycka) osada – wczesne średniowiecze
64.	PRZEDBÓRZ	Przedbórz	8	81-56	23	osada – okres nowożytny
65.	PRZEDBÓRZ	Przedbórz	9	81-56	24	osada – okres nowożytny
66.	PRZEDBÓRZ	Przedbórz	10	81-56	25	osada – okres nowożytny
67.	PRZEDBÓRZ	Przedbórz	11	81-56	26	osada – okres nowożytny
68.	PRZEDBÓRZ	Przedbórz	12	81-56	27	osada – okres nowożytny
69.	PRZEDBÓRZ	Przedbórz	13	81-56	28	osada – III-V okres epoki brązu (k. łużycka)
70.	PRZEDBÓRZ	Przedbórz	14	81-56	29	osada – późny okres epoki brązu (k. łużycka)
71.	PRZEDBÓRZ	Przedbórz	16	81-56	31	osada – wczesne średniowiecze
72.	PRZYŁANKI	Przyłanki	1	81-56	3	osada – późne średniowiecze
73.	PRZYŁANKI	Przyłanki	2	81-56	32	osada – okres nowożytny
74.	PRZYŁANKI	Ludwików	1	80-56	5	osada? – epoka brązu-okres halsztacki? (k. łużycka) osada? – średniowiecze
75.	TARAS	Taras	9	79-56	23	osada – okres nowożytny (XVI-XVII w. do pocz. XVIII w.?)
76.	TARAS	Taras	19	79-56	63	osada – okres nowożytny
77.	TARAS	Taras	20	79-56	64	osada – okres nowożytny
78.	TARAS	Taras	21	79-56	65	ślad osadnictwa – epoka brązu?
79.	TARAS	Taras	1	80-56	7	osada – epoka brązu
80.	TARAS	Taras	2	80-56	8	ślad osadnictwa – okres wpływów rzymskich (k. przeworska) osada – okres nowożytny (XVI-XVII w.)
81.	TARAS	Taras	3	80-56	9	ślad osadnictwa – IV okres epoki brązu (k. łużycka)
82.	TARAS	Taras	4	80-56	10	osada – okres nowożytny (XVI w.)
83.	TARAS	Taras	5	80-56	11	ślad osadnictwa – okres halsztacki C (k. łużycka)
84.	TARAS	Taras	6	80-56	12	osada – późne średniowiecze-okres nowożytny (XV-XVII w.)
85.	TARAS	Taras „Trupień”	7	80-56	13	ślad osadnictwa – okres wpływów rzymskich? (k. przeworska?) osada – późne średniowiecze-okres nowożytny (k. XV w. - k. XVI w.)
86.	TARAS	Taras „Trupień”	8	80-56	14	osada – późne średniowiecze - okres nowożytny (II poł. XV w. – XVI w.)
87.	TARAS	Taras	10	80-56	27	ślad osadnictwa – III-IV okres epoki brązu (k. łużycka) ślad osadnictwa – okres wpływów rzymskich? (k. przeworska?)
88.	TARAS	Taras „Trupień”	11	80-56	28	osada – okres nowożytny
89.	TARAS	Taras „Trupień”	12	80-56	29	ślad osadnictwa – późne średniowiecze?
90.	TARAS	Taras „Grobla”	13	80-56	30	osada – późna epoka brązu?, okres halsztacki?, (k. łużycka)
91.	TARAS	Taras „Grobla”	14	80-56	31	osada – późna epoka brązu-okres halsztacki (k. łużycka)
92.	TARAS	Taras „Grobla”	15	80-56	32	osada? – okres halsztacki (k. łużycka)
93.	TARAS	Taras „Grobla”	16	80-56	33	osada – środkowy okres epoki brązu (k. łużycka)
94.	TARAS	Taras	17	80-56	34	osada – epoka brązu?

		„Grobla”				
95.	TARAS	Taras „Grobla”	18	80-56	35	osada – środkowy okres epoki brązu? (k. łużycka?)
96.	WOJCIECHÓW	Wojciechów	1	81-57	7	osada – okres nowożytny
97.	WOLA PRZEDBORSKA	Wola Przedborska	1	80-56	2	cmentarzysko – środkowy okres epoki brązu (kultura łużycka)
98.	WOLA PRZEDBORSKA	Wola Przedborska	2	80-56	3	osada – okres wpływów rzymskich (kultura przeworska)
99.	WOLA PRZEDBORSKA	Wola Przedborska	3	80-56	4	śląd osadnictwa – epoka brązu?, okres halsztacki? (kultura łużycka)
100.	WOLA PRZEDBORSKA	Wola Przedborska	6	80-55	48	śląd osadnictwa – okres wpływów rzymskich (k. przeworska) śląd osadnictwa – późne średniowiecze
101.	WOLA PRZEDBORSKA	Wola Przedborska	4	80-56	36	osada – późne średniowiecze
102.	WOLA PRZEDBORSKA	Wola Przedborska „Pohulanka ”	5	80-56	37	śląd osadnictwa – schyłkowy neolit- wczesny okres epoki brązu osada? – późny okres lateński? (k. przeworska?)
103.	WOLA PRZEDBORSKA	Wola Przedborska	7	80-56	43	osada – epoka kamienia osada – okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
104.	WOLA PRZEDBORSKA	Przedbórz	22	80-55	47	osada – okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
105.	WYGWIZDÓW	Wygwizdów	1	80-56	38	śląd osadnictwa – epoka kamienia
106.	WYGWIZDÓW	Wygwizdów	2	80-56	39	śląd osadnictwa – okres wpływów rzymskich? (k. przeworska?) osada – okres nowożytny
107.	WYGWIZDÓW	Wygwizdów	3	80-56	40	osada – okres nowożytny
108.	WYGWIZDÓW	Wierzchlas	1	81-56	33	śląd osadnictwa – późny neolit- wczesny okres epoki brązu?
109.	WYGWIZDÓW	Wierzchlas	2	81-56	34	osada – okres nowożytny
110.	WYMYŚLÓW	Wymysłów	1	82-56	36	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze punkt osadniczy – późne średniowiecze / okres nowożytny
111.	WYMYŚLÓW	Wymysłów	2	82-56	37	punkt osadniczy – późne średniowiecze / okres nowożytny
112.	ZAGACIE	Zagacie	1	82-57	16	osada – okres nowożytny
113.	ZUZOWY	Zuzowy	1	80-56	41	osada – późne średniowiecze-okres nowożytny
114.	ZUZOWY	Zuzowy	2	80-56	42	osada – późne średniowiecze-okres nowożytny
115.	ŻELEŹNICA	Żeleźnica	1	83-57	11	osada – późne średniowiecze
116.	ŻELEŹNICA	Żeleźnica	2	83-57	12	osada – późne średniowiecze osada – okres nowożytny
117.	ŻELEŹNICA	Żeleźnica	3	83-57	29	osada – okres nowożytny (XVIII-XIX w.)
118.	ŻELEŹNICA	Żeleźnica „Błota”	4	83-57	30	osada – okres nowożytny (XVIII-XIX w.)
119.	ŻELEŹNICA	Żeleźnica	5	83-57	31	śląd osadnictwa – epoka brązu (k. łużycka?) osada – okres nowożytny (XVII-XVIII w.)
120.	ŻELEŹNICA	Żeleźnica	6	83-57	32	śląd osadnictwa – późne średniowiecze? osada – okres nowożytny (XVIII-XIX w.)

5.5 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Krajobraz kulturowy Gminy Przedbórz jest spuścizną materialną bardzo bogatej historii tych terenów. Przetrwale w różnym stopniu zachowania jego elementy podkreślają walory gminy i czynią ją potencjalnie niezwykle atrakcyjną turystycznie, pod warunkiem czynienia wysiłków przez całą społeczność gminną dla ich zachowania a następnie przywrócenia przynajmniej części dawnej świetności.

Niewątpliwie do najcenniejszych zabytków na terenie należą obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków.

Przedbórz, układ urbanistyczny – wpis do rejestru zabytków nr 403 decyzją z 02.06.1989

Układ urbanistyczny miasta Przedborza powstał na założeniu tzw. "Owalnicy Śląskiej", której podstawą był Rynek, układ ulic wylotowych z Rynku oraz Kościół, usytuowany na przekątnej Rynku, układ głównych dróg dojazdowych: wzdłuż Pilicy ul. Konecka i ul. Krakowska, ul. Kielecka, ul. Mostowa. Znajdują się przy nim kamienice z kompleksem piwnic kolebkowych z XVII i XVIII w. Przy jednej z kamienic pozostały fragmenty sukienic. Wcześniej podcienia występowały w większej liczbie, ale tylko ta jedna budowla pozostała w tej postaci po pożarze z 1939 r. II wojna światowa zniszczyła rynek doszczętnie. Rynek był niegdyś brukowany. Dzisiaj rynek został odremontowany, nadal jednak możemy oglądać na nim pozostałości bruku. Po środku znajduje się odremontowana studnia.

Z rynku na południe prowadzi ul. Kościelna, przy której znajduje się kościół pw. św. Aleksego.

Przedbórz, ratusz – wpis do rejestru zabytków nr 769 decyzją z 30.05.1972

O poprzednim ratuszu wspomina lustracja z 1789 roku, że spłonął: „*przez ogień od Żydów wszczęty spaliło się domów i z ratuszem 22*”. Siedziba władz oraz areszt mieściły się w wynajmowanych pomieszczeniach, m. in. w budynku austriackiej komory celnej za które trzeba było płacić czynsz, stąd podjęto decyzję w 1833 roku o budowie ratusza. Po wojnie w budynku mieściła się m. in. szkoła podstawowa, siedziba MRN, obecnie mieści się siedziba burmistrza miasta Przedborza, sekretariat i Urząd Stanu Cywilnego - na parterze, na piętrze zaś znajduje się Miejska Biblioteka Publiczna im. Marii Konopnickiej wraz z czytelnią oraz sala obrad rady miejskiej.

Budynek ratusza zaprojektowali: Jakub Molke i Augustyn Kurella (zaprojektował także jatki przedborskie). Ratusz w Przedborzu, wybudowany został w latach 1838-1840, według dokumentacji ewidencyjnej w WUOZ w Łodzi w latach 1820-1830, lub 1826-1830.

Budynek murowany, w stylu późnoklasycystycznym. Budynek założony na rzucie prostokąta, z dwutraktowym układem wnętrza. Bryła nieprzekształcona, dwukondygnacyjna, zamknięta dachem czterospadowym z tympanonem w elewacji frontowej. W osi fasady płytki, trzyosiowy ryzalit rozczłonkowany pilastrami. Elewacje akcentowane gzymsem kordonowym oraz kroksztynowym gzymsem wieńczącym

Przedbórz, kościół św. Aleksego – wpis do rejestru zabytków nr 306 z 28.02.1967 r.

Fundatorem kościoła był Bolesław Wstydlivy, a budowniczym Jacek Aleksy Sadykierz. Kościół był wielokrotnie przebudowywany. Pierwotna świątynia została zbudowana jako kaplica zapewne na polecenie św. Kingi, żony Bolesława V Wstydliviego przez Jacka Aleksego Sadykierza, i została poświęcona św. Aleksemu, patronowi jej dziadka cesarza Aleksego Komnena. Kaplica powstała zapewne około 1278 roku. Po wielkim pożarze w 1341 roku Kazimierz III Wielki dobudował do kaplicy wieżę z czerwonego piaskowca. W 1683 roku świątynia została spalona. W latach 1683-1695 kościół został odbudowany i powiększony o kaplicę św. Mikołaja dzięki staraniom Mikołaja Siemieńskiego. Na skutek kolejnych pożarów wieża z czasów Kazimierza III Wielkiego została obniżona. Budowla została zniszczona w 1834 roku przez pożar i odbudowany kosztem rządu. Po I wojnie światowej świątynia była odbudowywana dzięki staraniom księdza Antoniego Ręczajskiego. Ostatnio świątynia była remontowana w latach 1974-1978 dzięki staraniom księdza Józefa Oktobrowicza. W latach 1994-1997 budowla została pokryta blachą miedzianą dzięki staraniom księdza Stanisława Szczypiora. Świątynia została

wzniesiona w stylu gotyckim, jednak w ciągu wieków była wielokrotnie przebudowywana, w związku z tym w większości reprezentuje styl barokowy. Jest to kościół orientowany, wybudowany z kamienia i cegły z cudownym obrazem Matki Boskiej Serdecznej z 1618 roku w barokowym ołtarzu z I poł. XVII w. W kaplicy pñ. znajduje się barokowy ołtarz z XVII w. z obrazem Pana Jezusa, w kaplicy pñd. ołtarz również barokowy z obrazem św. Antoniego. Zachowała się kazimierzowska wieża gotycka o charakterze obronnym z 1340 roku.

Przedbórz, pozostałości zamku:

Za fundatora zamku Jan Długosz podaje Kazimierza Wielkiego. W roku 1991 pozostałości warowni zostały przebadane przez J. Augustyniaka. Warownia wznosiła się przy przeprawie przez Pilicę na północ od miasta. Obecnie po zamku pozostała jedynie przypora wykonana z miejscowego piaskowca, pierwotnie wspierająca mur obwodowy w północno-wschodniej części założenia, natomiast wzgórze zamkowe zabudowane jest współczesnymi budynkami mieszkalnymi. W późnym średniowieczu zamek pełnił funkcję rezydencji królewskiej natomiast w czasach nowożytnych w jego murach ulokowano siedzibę starostów. Zamek był wówczas dzierżawiony. Zamek budowany był w czterech fazach jednak obecny stan badań uniemożliwia pełne rozpoznanie przekształceń założenia. W trzeciej ćwierci XIV wieku powstał czworoboczny dom mieszkalny posadowiony na planie prostokąta (13/31 m) oraz czworoboczna wieża (4,7/5,2 m). W XV wieku nastąpiła rozbudowa wiązana w Władysławem Jagiełłą. Powstał wówczas czworoboczny obwód murów obronnych oraz drewniana zabudowa wewnętrzna. Dwie kolejne rozbudowy mające swój czas już w epoce nowożytnej zostały unicestwione przez wojska szwedzkie w trakcie potopu. Po tym fakcie zamek został opuszczony i rozebrany.

Przedbórz, cmentarz ewangelicki i żydowski:

W przypadku cmentarzy w Przedborzu: żydowskiego oraz ewangelickiego niezwykle istotnym jest przywrócenie należnego im miejsca w świadomości społecznej jako miejsca spoczynku dawnych mieszkańców tych ziem bez względu na charakter wyznaniowy cmentarza, czy podziały narodowościowe i społeczne. Do połowy XIX w. cmentarze wiejskie lokalizowane były przy kościołach. W późniejszym okresie, z przyczyn sanitarnych ich teren wytyczano poza obszarem zwartej zabudowy. W krajobrazie tworzyły one kępę zieleni wysokiej, często z nasadzeniami alejowymi. Najprostszą formą opieki nad cmentarzami jest dbałość i opieka poprzez: wycinkę dziko rosnącej roślinności, traw a także ogrodzenie i odpowiednie oznakowanie.

Cmentarz ewangelicki w Przedborzu

Ludność niemiecka pojawiła się w Przedborzu na przełomie XVIII i XIX w. i cmentarz pochodzi najpewniej z początku XIX w. Na cmentarzu znajdują się nieczytelne groby z I wojny światowej, w których pochowani są żołnierze austriaccy i niemieccy, którzy polegli w walkach o Przedbórz w 1914 r. Jeszcze w latach 60-tych ubiegłego wieku groby wojenne odznaczały się żeliwnymi odlewami. Ostatnie pochówki na cmentarzu pochodzą z przełomu 1944/1945 r. W Muzeum Ludowym w Przedborzu znajduje się krzyż z żeliwnym odlewem Chrystusa z połowy XIX w., który znajdował się w centralnym miejscu cmentarza ewangelickiego.

Cmentarz żydowski w Przedborzu

Żydzi na ziemi przedborskiej pojawili się prawdopodobnie za czasów króla Stefana Batorego, choć być może prawo do zamieszkiwania w Przedborzu uzyskali za króla Kazimierza Wielkiego, którego na zamku w Przedborzu miała odwiedzać Esterka. Cmentarz został zdewastowany

podczas II wojny światowej. Część macew została użyta przez Niemców do utwardzenia placu przed budynkiem ówczesnej siedziby żandarmerii. Po remoncie placu szkolnego macewy zostały ponownie umieszczone na cmentarzu żydowskim.

OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROZEŃ

Dla oceny stanu i perspektyw dziedzictwa kulturowego gminy Przedbórz oraz możliwości gminy w tym zakresie, przeprowadzono analizę SWOT (Strength – siła, Weakness - słabość, Opportunity - szansa, Threat – zagrożenie).

Po stronie słabych stron i zagrożeń uwzględniono także zagrożenia systemowe, których występowanie wynika ze słabości stanowionego prawa, niewystarczającej presji ze strony aparatu Państwa a nie jest spowodowane działaniem, bądź zaniechaniem działania ze strony administracji lokalnej czy też właścicieli lub użytkowników obiektów zabytkowych.

MOCNE STRONY Gminy Przedbórz	SŁABE STRONY Gminy Przedbórz
<ul style="list-style-type: none"> • wielokulturowość i różnorodność kulturowa ludności zamieszkującej teren gminy • niezwykle wysoki potencjał przyrodniczy terenów Gminy – praktycznie teren całej gminy znajduje się w obrębie prawnie chronionej przyrody, dużymi kompleksami leśnymi w połączeniu z dużą liczbą wartościowych zabytków korzystnie wpływają na potencjał turystyczny gminy • obecność zalewu w Przedborzu oraz rzeka Pilica bardzo atrakcyjna dla spływów kajakowych (niewielka głębokość, spokojny bieg) • niezwykle wysokie walory Przedborza, jako krajobraz małomiateczkowy z dobrze zachowanym średniowiecznym układem przestrzennym • bardzo wysoka lesistość – ponad połowa terenów gminy pokryta lasami (około 55%) • istniejąca infrastruktura oznakowanych szlaków turystyki pieszej, rowerowej, konnej i kajakowej przebiegające przez atrakcyjne przyrodniczo i historycznie tereny gminy, • zespoły kościelne (Przedbórz, Żeleźnica), zespoły zabudowy podworskiej (Reczków Stary), cmentarze 	<ul style="list-style-type: none"> • niewykorzystany potencjał rozwoju turystyki – w tym agroturystyki; • niewystarczająco rozwinięta infrastruktura turystyczna: noclegowa i gastronomiczna • wysoki koszt rewaloryzacji i rewitalizacji obiektów zabytkowych • niewłaściwe materiały budowlane stosowane przy pracach remontowo-budowlanych przy zabytkach • niewystarczające wykorzystanie zasobów środowiska kulturowego gminy • brak nowoczesnej informacji turystycznej – nieatrakcyjna oferta edukacyjna dla młodzieży i dorosłych: brak folderów, ulotek, „gadżetów” promujących dziedzictwo kulturowe gminy • niewystarczające wykorzystanie zasobów środowiska kulturowego gminy oraz sąsiadujących gmin w ramach Stowarzyszenia „Dolina Pilicy”, brak wypracowanej i popularyzowanej marki regionu, brak promocji i informacji na temat obszaru, • brak skutecznego systemu zachęt ze strony państwa do podejmowania prac adaptacyjnych, konserwatorskich w obiektach zabytkowych • sezonowość ruchu turystycznego • brak dostępu do obiektów zabytkowych w rejestrze zabytków, które są w posiadaniu prywatnym

<p>protestanckie (Przedbórz), żydowski (Przedbórz), , wojenny (Przedbórz), parki których obecność uatrakcyjnia szlaki turystyki pieszej i rowerowej</p> <ul style="list-style-type: none"> • potencjał rozwoju infrastruktury turystycznej na bazie istniejących obiektów, na przykład pofolwarcznych, • dobry i bardzo dobry stan zabytków w rękach kościoła katolickiego • posiadanie lokalnego, rozpoznawalnego szeroko produktu kulinarnego jakim jest Kugiel z Przedborza - dobrze rozpoznawalny poza terenem gminy • Możliwość rozwoju turystyki kulinarnej na bazie ogólnie rozpoznawanego lokalnego produktu kulinarnego jakim jest Kugiel z Przedborza • Muzeum Ludowe w Przedborzu, samorządowa placówka muzealna z ciekawymi ekspozycjami uatrakcyjnia turystyczną ofertę • Działalność Centrum Japońskich Sportów i Sztuk Walki „Dojo-Stara Wieś”, • Możliwość prowadzenia lekcji muzealnych w Muzeum Ludowym w Przedborzu, skoncentrowanych na lokalnym dziedzictwie kulturowym dla uczniów szkół – o zasięgu przekraczającym gminę Przedbórz • LGD „Dolina Pilicy” jako animator i organizator pasm turystycznych na terenie gminy Przedbórz i gmin sąsiadujących • prężnie działające samorządowe instytucje kultury: Miejski Dom Kultury, Miejska Biblioteka Publiczna, Muzeum Ludowe Ziemi Przedborskiej, mające na celu rozwijanie świadomości kulturowej mieszkańców, wzmocnienia więzi z miejscem zamieszkania • aktywna i zaangażowana społeczność lokalna udzielająca się w lokalnych stowarzyszeniach (np. w Kołach Gospodyń Wiejskich) • aktywność i zaangażowanie mieszkańców udzielających się w organizacjach pozarządowych 	<ul style="list-style-type: none"> • bardzo niewielkie pokrycie powierzchni gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego oraz brak w istniejących zapisów ochronnych uniemożliwia skuteczną ochronę planistyczną dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (na przykład zabytkowych układów przestrzennych wsi) • niewystarczająca skuteczność ochrony najcenniejszych form dziedzictwa kulturowego wskutek niedostatecznego wykorzystania narzędzi jak np ustaleń ochronnych w planach zagospodarowania, braku zintegrowanego systemu informacji, niedostateczna świadomość społeczna znaczenia zachowania walorów środowiska kulturowego • niewiedza właścicieli obiektów zabytkowych o obowiązkach wynikających z figurowania obiektu w gminnej ewidencji zabytków, • niewystarczające środki finansowe w budżecie na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • polityka finansowa rządu, której skutkiem jest deficyt budżetowy gmin poprzez nakładanie na samorządy nowych zadań bez dodatkowego wsparcia finansowego na ich realizację • niewystarczające wykorzystanie potencjału krajobrazowego gminy dla rozwoju turystyki i rekreacji • brak zainteresowania wśród młodego pokolenia tradycją i folklorem • zanikanie dawnej zabudowy wiejskiej i niszczenie układów ruralistycznych wskutek braku zapisów ochronnych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego • kształtowanie nowej zabudowy mieszkalnej na terenie gminy, bez uwzględniania tradycji budowlanej terenów Gminy; • obowiązek opieki nad zabytkami a zasady dofinansowania obiektów zabytkowych pozostających w ewidencji zabytków (nie wpisanych do rejestru) przerzucający koszty utrzymania obiektów na właścicieli
---	--

<ul style="list-style-type: none"> • dobre warunki edukacyjne w gminie • kalendarz imprez cyklicznych organizowanych i współorganizowanych przez Gminę z wydarzeniami o randze wojewódzkiej i krajowej: Ogólnopolski Konkurs Piosenki i i Przyśpiewki Ludowej, Ogólnopolskie Spotkania z Poezją Marii Konopnickiej, Ogólnopolski Festiwal Piosenki i Pieśni o Mojej Ojczyźnie, Ogólnopolski Konkurs Piosenki Turystyczno-Przyrodniczej, • ciekawe najdawniejsze dzieje terenów Gminy z materialnym pozostałościami z różnych okresów, • dobra baza oświatowa z infrastrukturą sportową, • potencjał wytyczenia nowych szlaków pieszych, rowerowych w oparciu o tereny przyrodnicze, zabytki gminy oraz miejsca historycznych wydarzeń • aktualna gminna ewidencja zabytków • korzystna struktura własności obiektów zabytkowych: zabytki najcenniejsze we władaniu władz samorządowych oraz kościoła katolickiego dbających o swoją własność • niezwykle ciekawa historia terenów gminy mająca duży potencjał dla inicjatyw popularyzatorskich historii gminy • obiekty w Gminnej Ewidencji Zabytków których obecność uatrakcyjnia szlaki turystyki pieszej i rowerowej • brak uciążliwego przemysłu; 	
<p>SZANSE</p>	<p>ZAGROŻENIA</p>
<ul style="list-style-type: none"> • integracja europejska i możliwość pozyskania funduszy unijnych w ramach perspektywy finansowej 2021-2027 na dalszy rozwój • rozwój agroturystyki na bazie istniejących atrakcji przyrodniczych gminy: rzeka Pilica, lasy, obszary objęte ochroną przyrody • liczne programy krajowe oraz unijne programy pomocowe służące zachowaniu i remontom obiektów stanowiącym 	<ul style="list-style-type: none"> • niewielkie pokrycie powierzchni gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego oraz brak w istniejących zapisów ochronnych uniemożliwia skuteczną ochronę planistyczną dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (na przykład zabytkowych układów przestrzennych wsi) • kształtowanie nowej zabudowy mieszkalnej na terenie gminy, bez uwzględniania tradycji budowlanej terenów Gminy;

<p>dziedzictwo narodowe</p> <ul style="list-style-type: none"> • możliwość odpisu podatkowego na zakup i remont obiektu zabytkowego wprowadzony w Polskim Ładzie • potencjał rozwoju weekendowej turystyki na łonie natury, pieszej, rowerowej, kajakowej • wzrost zainteresowania w społeczeństwie dziedzictwem kulturowym, tradycjami kulinarnymi, zwyczajami i obrzędami i udział organizacji NGO w promowaniu i poszerzaniu oferty kulturalnej, inicjatyw służących zachowaniu dziedzictwa kulturalnego • łatwość i dostępność informacji o zasobie kulturowym poprzez internet • moda na turystykę „Blisko Natury” oraz turystykę weekendową oraz moda na zdrowy i ekologiczny styl życia • atrakcyjna historia terenów gminy umożliwiająca wytyczenie ścieżek edukacyjnych po atrakcjach przyrodniczych i historycznych gminy • wykorzystanie miejsc historycznych do organizacji uroczystości o charakterze lokalnym jak i ponadregionalnym • rosnąca świadomość roli kultury w życiu społeczno-gospodarczym • wzrost atrakcyjności turystycznej i idący za tym rozwój turystyki na bazie atrakcji przyrodniczo – kulturowych gminy • wzrost popytu na usługi turystyczne i wypoczynek na obszarach wiejskich i blisko natury (turystyka kwalifikowana: rowerowa, nordic-walking, wypoczynek sobotnio-niedzielny dla mieszkańców miast • postępująca cyfryzacja mediów i zasobów dziedzictwa kulturowego ułatwiająca budowanie narracji wokół miejsc proponowanych do odwiedzenia • powszechny dostęp do informacji i zasobów sieciowych 	<ul style="list-style-type: none"> • skomplikowane procedury ubiegania się o środki unijne • brak środków finansowych na wkład własny przy korzystaniu ze środków pomocowych • ograniczone środki budżetu niepozwalające na realizację inwestycji prorozwojowych • spadek dochodów gmin i niedoinwestowanie instytucji kultury • niekorzystne zmiany demograficzne: starzenie się społeczeństwa, ujemne przyrost naturalny; • niszczenie stanowisk archeologicznych wskutek działalności inwestycyjnej • rozluźnienie się więzi rodzinnych i brak przywiązania do miejsca zamieszkania • polityka finansowa państwa – zmniejszanie subwencji • niedostosowanie oferty kulturalnej do zmieniających się wzorców spędzania czasu wolnego • niedostateczna wiedza o wartościach chronionych obiektów • niedostateczne zabezpieczenie obiektów zabytkowych • niewiedza właścicieli zabytków o obowiązkach wynikających z występowania obiektu w gminnej ewidencji zabytków • niewystarczające środki finansowe w budżecie na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • skomplikowane procedury ubiegania się o środki zewnętrzne, zwłaszcza przez osoby prywatne • zerwanie ciągłości kulturowej pomiędzy pokoleniami skutkujące zmianą systemu wartości • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych • udokumentowane złoża surowców typu piaski, gliny i wapienie, ich eksploatacja stanowi zagrożenie dla stanowisk archeologicznych
---	--

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki

Cele, kierunki działań i działania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przedbórz wynikają z dokumentów programowych wytworzonych na szczeblu krajowym, wojewódzkim, a szczególnie są zbieżne z Krajowym programem ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022, Wojewódzkim Programem opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2020–2023, Programem Opieki nad Zabytkami Powiatu Radomszczańskiego na lata 2022-2025.

W wyniku analizy stanu dziedzictwa kulturowego w gminie Przedbórz został sformułowany priorytet Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Przedbórz na lata 2023-2026:

„Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w gminie Przedbórz w celu zwiększenia potencjału kulturowego i turystycznego gminy”

W osiągnięciu zamierzenia dopomóc mają cele szczegółowe, wśród których należy wymienić:

Cel 1: Ochrona dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy oraz opieka nad nimi;

Cel 2: Kształtowanie tożsamości regionalnej;

Cel 3: Budowanie społecznej akceptacji dla ochrony dziedzictwa kulturowego gminy;

Cel 4: Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego dla funkcji edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych;

Cel 5: Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy;

Cel 6: Promocja dziedzictwa kulturowego gminy.

W związku z pandemią COVID-19 (koronawirusem) pojawiły się problemy i wyzwania, związane przede wszystkim z ochroną zdrowia i życia ludzi, ale także z ochroną dzieł sztuki i zabytków, z którymi wcześniej nie mieliśmy do czynienia. W wielu instytucjach zaistniała konieczność podejmowania akcji dezynfekcyjnych / dekontaminacyjnych. Stosowane do tego środki, mające na celu uchronienie przed zachorowaniem człowieka, są niestety nieobojętne dla dzieł sztuki. Poniżej podajemy odnośnik do strony internetowej, zawierającej informacje dotyczące rekomendacji i postępowania w przypadku dekontaminacji obiektów zabytkowych i zawierających zabytkowe obiekty.

<http://www.mng.gda.pl/wp-content/uploads/2020/04/Dekontaminacja-MNW.pdf>

7.2. Kierunki działań programu opieki oraz działania programu

Cel 1: Ochrona dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy oraz opieka nad nimi			
<i>Kierunki działań:</i>	<i>Działania:</i>	<i>Odpowiedzialni za realizację, współdziałający</i>	<i>Źródło finansowania</i>
1. Ochrona nieruchomego dziedzictwa materialnego	stałe aktualizowanie wykazu zabytków nieruchomych i stanowisk archeologicznych w dokumentach planistycznych Gminy Przedbórz pod kątem spójności z gminną ewidencją zabytków	Gmina Przedbórz,	Budżet Gminy

	przystąpienie do opracowania lokalnego programu rewitalizacji dla terenów gminy Przedbórz – zadanie wynika z zapisów obowiązującego wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie łódzkim	Gmina Przedbórz,	Budżet Gminy
	kontynuacja rewaloryzacji kościoła parafialnego św. Aleksego – zadanie wynika z zapisów obowiązującego wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie łódzkim	Gmina Przedbórz,	Budżet Gminy
	kontynuacja rewaloryzacji zakomponowanej zieleni – zadanie wynika z zapisów obowiązującego wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie łódzkim	Gmina Przedbórz,	Budżet Gminy
	prowadzenie regularnych prac pielęgnacyjnych zabytkowej zieleni będących własnością gminy oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków	Gmina Przedbórz	Budżet Gminy Dotacje ŁWKZ, MKiDN
	pozyskiwanie informacji na temat obiektów wpisanych do rejestru oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków – w cyklach najrzadziej dwuletnich - o przeprowadzonych pracach remontowych, budowlanych, pojawiających się zagrożeniach stałych i doraźnych.	Gmina Przedbórz,	Budżet Gminy
2. Monitoring wizyjny obiektów zabytkowych: nieruchomych i ruchomych	w miarę możliwości i posiadanych środków pomoc w realizacji przedsięwzięć mających na celu objęcie obiektów wpisanych do rejestru zabytków monitoringiem wizyjnym	właściciele obiektów zabytkowych	Dotacje ŁWKZ, MKiDN
3. Ochrona zabytków archeologicznych	ochrona i zachowanie stanowisk archeologicznych przed zniszczeniem wskutek gospodarczej i budowlanej działalności oraz przed ingerencją nieuprawnionych osób, na przykład „poszukiwaczy skarbów” korzystających z wykrywaczy metali poprzez akcje informacyjne na stronach internetowych gminy, w których znalazłoby się pouczenie o niszczeniu stanowisk i grożących za to sankcjach karnych;	Gmina Przedbórz,	Budżet Gminy
	objęcie nadzorem miejsc eksploatacji kopalni (piasku) poprzez akcję informacyjną skierowaną do właścicieli i użytkowników o prawnym wymogu poinformowania ŁWKZ lub burmistrza gminy o odkryciu zabytków archeologicznych i konieczności wstrzymania prac eksploatacyjnych	Gmina Przedbórz,	Budżet Gminy

	upublicznianie w lokalnych publikatorach, na stronach internetowych informacji o odkryciach archeologicznych w celu kreowania właściwych wzorów zachowań wobec materialnych pozostałości dziedzictwa kulturowego,	Gmina Przedbórz,	Budżet Gminy
4. Dokumentacja i popularyzacja zasobów dziedzictwa kulturowego	w porozumieniu z Łódzkim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków uzupełnianie GEZ o inne obiekty zabytkowe, które zostaną uznane za wartościowe, czyli inwentaryzacja tzw. małej architektury: krzyży, kapliczek przydrożnych, zachowanych na terenie Gminy,	Gmina Przedbórz, ŁWKZ	Budżet Gminy
	stałe uwzględnianie w aktualizowanych dokumentach planistycznych gminy ochrony dziedzictwa kulturowego gminy poprzez zamieszczanie aktualnego wykazu obiektów w gminnej ewidencji zabytków, w tym stanowisk archeologicznych	Gmina Przedbórz	Budżet Gminy
	digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego gminy – na przykład zainicjowanie przez Muzeum Ludowe w Przedborzu akcji skanowania zdjęć z archiwów rodzinnych, przedstawiających miejscowości gminy Przedbórz ale także mieszkańców gminy przy ich zajęciach codziennych, obchodzonych uroczystościach, świętach itp., oraz organizowanie wystaw o charakterze tematycznym w szkołach - - na przykład poprzez uruchomienie projektu Otwartego Społecznego Archiwum Cyfrowego Gminy Przedbórz w ramach portalu zbiorospoleczne.pl Centrum Archiwistyki Społecznej	Gmina Przedbórz, Muzeum Ludowe w Przeborzu	Budżet Gminy
	kontynuowanie i wspieranie imprezy plenerowej Wielkie Łowy Króla Kazimierza z udziałem grup rekonstrukcyjnych, z wioską rycerską, kontynuowanie pokazów kowalstwa (na przykład nawiązanie współpracy z Muzeum Kowalstwa w Wojciechowie w województwie lubelskim)	Gmina Przedbórz,	Budżet Gminy
5. Pielęgnacja tradycji i lokalnego folkloru	wspieranie dokumentowania w postaci rejestracji występów zespołów folklorystycznych, śpiewaczych z archiwizowaniem pozyskanych dokumentacji, zbieranie relacji, wspieranie i upowszechnianie „ginących zawodów”,	Gmina Przedbórz,	Budżet Gminy

	<p>promocja i wspieranie twórczości tradycyjnej, ludowej, zarówno materialnej jak i niematerialnej - zwyczaje całoroczne na wsi, przyśpiewki, tańce, tradycyjne wyroby kulinarne i ich promowanie na stronach internetowych Gminy,</p>	Gmina Przedbórz, Koła Gospodyń Wiejskich,	Budżet Gminy Dotacje MKiDN
	<p>promowanie na wszystkich gminnych imprezach a także regionalnych (wojewódzkich) i możliwie szerzej lokalnego produktu kulinarnego wpisanego na listę produktów tradycyjnych „Kugiel z Przedborza”</p>	Gmina Przedbórz, Koła Gospodyń Wiejskich, LGD	Budżet Gminy Dotacje ZWKZ,
<p>Cel 2: Kształtowanie tożsamości regionalnej</p>			
<p>1. Wspieranie działań edukacyjnych obejmujących historię i dziedzictwo kulturowe regionu na różnych poziomach nauczania</p>	<p>organizowanie lekcji w Muzeum Ludowym w Przedborzu poświęconych tradycji kulturalnej gminy, regionu na przykład z zapraszaniem starszych mieszkańców jako opowiadających o dawnych zwyczajach: dorocznych, świątecznych itp</p>	Gmina Przedbórz, Szkoły na terenie gminy	Budżet Gminy
	<p>inicjowanie i pomoc w tworzeniu ekspozycji o charakterze regionalnym w Muzeum Ludowe w Przedborzu, Miejski Ośrodek Kultury, Biblioteka Publiczna – np. wystawy fotografii pochodzące ze zbiorów rodzinnych które zostały zeskanowane w ramach akcji skanowania starych zdjęć w ramach wystaw tematycznych (np. pory roku w gospodarstwie, wydarzenia z przeszłości, które przybliżyłyby młodemu pokoleniu ginące zwyczaje i tradycje)</p>	Gmina Przedbórz, Łobeski Dom Kultury, Koła Gospodyń Wiejskich, Miejska Biblioteka Publiczna,	Budżet Gminy
<p>2. Kształtowanie tożsamości regionalnej w oparciu o wydarzenia historyczne, tradycje,</p>	<p>organizowanie konkursów i wystaw dotyczących dziedzictwa i tradycji związanych z historią terenów dzisiejszej gminy – na przykład zorganizowanie na stronach internetowych gminy konkursów z miejsc uwiecznionych na starych zdjęciach, zwyczajów dorocznych z wprowadzeniem zasady, że każdy uczestnik konkursu otrzymuje nagrodę</p>	Muzeum Ludowe w Przedborzu, Miejski Ośrodek Kultury, Biblioteka Publiczna,	Budżet Gminy
	<p>promowanie na wszystkich imprezach gminnych lokalnego produktu kulinarnego wpisanego na listę produktów tradycyjnych „Kugiel z Przedborza”</p>	Gmina Przedbórz	Budżet Gminy

	dalsze wspieranie organizowania Wielkich Łowów Króla Kazimierza, z udziałem grup rekonstrukcyjnych;	Gmina Przedbórz	Budżet Gminy
3. Wykorzystanie pamięci historycznej do integracji społeczności lokalnej i popularyzacji dziedzictwa kulturowego	Współorganizowanie przez Gminę Przedbórz Wielkich Łowów Króla Kazimierza, pokazów kowalstwa w Muzeum Ludowym	Gmina Przedbórz i Starostwo Powiatowe w Radomsku	Budżet Gminy Budżet powiatu ,
Cel 3: Budowanie społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego gminy			
1. Dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	opublikowanie na stronie internetowej Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami,	Gmina Przedbórz,	Budżet Gminy
	Udostępnianie stron internetowych Urzędu Gminy publikacjom poświęconym kulturze i tradycjom na terenie Gminy Przedbórz	Gmina Przedbórz,	Budżet Gminy
2. Edukacja mieszkańców w zakresie praw i obowiązków dotyczących opieki nad zabytkami	upowszechnianie wiedzy o prawach i obowiązkach właścicieli obiektów zabytkowych na stronach internetowych gminy; upowszechnianie dobrych praktyk konserwatorskich	Gmina Przedbórz, MWKZ	Budżet Gminy
3. Zaangażowanie mieszkańców w działania na rzecz kultury	wspieranie i promowanie działalności artystycznej, w tym amatorskiej, m. in. poprzez konkursy i wystawy z wprowadzeniem zasady, że każdy uczestnik dostaje nagrodę	Gmina Przedbórz,	Budżet Gminy
Cel 4: Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego dla funkcji edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych			
1. Remonty i modernizacja budynków będących siedzibami muzeów	dalsze prowadzenie prac remontowych i modernizacyjnych w Muzeum Ludowym w Przedborzu z uwzględnieniem dostępu dla osób z niepełnosprawnościami - zadanie wynika z zapisów obowiązującego wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie łódzkim	Gmina Przedbórz, MKiDN	Budżet Gminy, dotacje zewnętrzne
2. Wspieranie właścicieli posiadających obiekty zabytkowe	Przekazywanie informacji na stronie internetowej gminy na temat pozyskiwania nowych źródeł finansowania prac remontowych i konserwatorskich, np. programy ochrony zabytków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, środków pomocowych Unii Europejskiej,	Gmina Przedbórz,	

3. Stymulowanie wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju przemysłów kultury i czasu wolnego	Dygitalizacja zabytków ruchomych w Muzeum Ludowej Ziemi Przedborskiej w Przedborzu – zadanie wynika z zapisów obowiązującego wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie łódzkim	Gmina Przedbórz	Budżet Gminy
	wspieranie rozwoju turystyki kulturowej, wiejskiej, sentymentalnej, tematycznej – np. szlakiem łowów Króla Kazimierza, szlakiem Żydów - dawnych mieszkańców, – poprzez udostępnianie stron internetowych gminy organizatorom takich akcji;	Inicjatywy zewnętrzne, włączenie się Gminy Przedbórz	Finansowanie zewnętrzne, Budżet Gminy
	współpraca z organizatorami turystyki oraz zagospodarowania czasu wolnego działających lub zamierzających działać na terenie gminy	Inicjatywy zewnętrzne, włączenie się Gminy Przedbórz	Finansowanie zewnętrzne, Budżet Gminy
4. Tworzenie pasm turystyczno–kulturowych	promocja na stronach internetowych gminy szlaków turystyki kulturowej w oparciu o atrakcje gminy: szlakiem łowów Króla Kazimierza, szlakiem Żydów - dawnych mieszkańców,	Gmina Przedbórz,	
	promocja na stronach internetowych gminy ciągów wydarzeń w miejscowościach położonych na obszarach poszczególnych pasm,	Gmina Przedbórz,	
	publikacja map i planów z umiejscowieniem obiektów czy wydarzeń historycznych włączonych do pasma turystyki kulturowej; np. zaczynając od publikacji na stronach internetowych gminy,	Gmina Przedbórz,	Budżet Gminy
Cel 5: Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy			
1. Poszerzanie wiedzy o materialnym dziedzictwie kulturowym i idei jego ochrony przy użyciu nowoczesnych technologii, mediów oraz różnorodnych form edukacji społecznej	współpraca z Katedrą Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego w zakresie promocji i popularyzowania na stronach internetowych metod dokumentowania zabytków i prospekcji terenowej, np. pozyskiwania danych skaningu laserowego i ich roli dla prospekcji w lasach i innych trudno dostępnych miejscach i udostępnienie stron internetowych gminy dla ich prezentacji	Gmina Przedbórz jako inicjator	
2. Popularyzacja akcji edukacyjnych na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego do wzmacniania społecznej świadomości	szeroka prezentacja informacji na temat tradycyjnych form budownictwa regionu, jego folkloru, obrzędowości, zwyczajów dorocznych i świątecznych, publikowanie treści zapomnianych już tradycyjnych pieśni itp. na stronach internetowych gminy	Gmina Przedbórz	Budżet Gminy

	wsparcie inicjatyw zachowania i promowania dziedzictwa mniejszości na terenie gminy: na przykład dawnych mieszkańców pochodzenia żydowskiego	Gmina Przedbórz	Budżet Gminy
3. Wspieranie programów badawczych i dokumentacyjnych zmierzających do stworzenia pełnej inwentaryzacji zasobów niematerialnych dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza zagrożonego	Wspieranie wydawnictw z zakresu historii gminy, badań nad historią poszczególnych miejscowości gminy, literatury pamiętnikarskiej,	Gmina Przedbórz,	Budżet Gminy
	wsparcie młodzieży studiującej kierunku historyczne do włączenia się do programów badawczych i dokumentacyjnych, np. poprzez umożliwienie publikacji na stronach internetowych gminy – poinformowanie o takiej możliwości na stronie internetowej gminy	Gmina Przedbórz,	Budżet Gminy
Cel 6:			
Promocja dziedzictwa kulturowego gminy			
1. Rozwijanie nowoczesnych form promocji gminy wykorzystującej bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy	Prezentacja na sprofilowanych stronach internetowych gminy informacji na temat obrzędowości, zwyczajów dorocznych i świątecznych, tradycyjnych form budownictwa	Gmina Przedbórz	Budżet Gminy
2. Współpraca z sąsiednimi gminami należącymi do LGD „Dolina Pilicy” w zakresie wspólnej promocji regionu	na bazie przynależności do LGD „Dolina Pilicy” nawiązanie współpracy z gminami należącymi do LGD w celu wypracowania wspólnych przedsięwzięć promujących region	Gmina Przedbórz, współpraca z gminami należącymi do LGD „Dolina Pilicy”	Budżet Gminy

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Podstawę instrumentarium realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przedbórz stanowi obowiązujące prawo oraz zawarte w nim regulacje. Zakłada się, że określone w Programie kierunki i działania byłyby wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

1) instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych

- aktualizacja miejscowych dokumentów planistycznych,
- tworzenie parków kulturowych,
- wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy,
- wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;

2) instrumentów finansowych

- m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy,
- finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków,

- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;

3) instrumentów koordynacji

- m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp.,
- współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi;

4) instrumentów społecznych

- działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi,

5) instrumentów kontrolnych

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Monitorowanie Programu powinno być stałym i ciągłym procesem obserwacji zmian ilościowych i jakościowych wybranych wskaźników, dającym w efekcie informacje co do skuteczności i słuszności podjętych działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego w gminie Przedbórz.

Monitoring obejmował będzie następujące działania:

- systematyczne zbieranie danych liczbowych oraz informacji dotyczących realizacji celów i kierunków działań;
- ocenę osiągniętych rezultatów, stopnia wykonania przyjętych celów oraz oszacowanie kluczowych efektów Programu;
- planowanie zmian, które zostaną zaproponowane w kolejnym Programie na lata 2027-2030.

Obowiązek sprawozdawczy z wykonania programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*Dz. U. z 2020 r. poz. 282*):

Art. 87:

- 5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.*

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Od roku podatkowego 2021 obowiązuje tak zwany Polski Ład, to jest plan odbudowy polskiej gospodarki po pandemii COVID-19, w którym wprowadzono korzystne rozwiązania podatkowe dla osób inwestujących w zakup oraz remont obiektów zabytkowych.

Ulga jest skierowana do podatników PIT opłacających podatek według skali podatkowej, podatek liniowy lub ryczałt od przychodów ewidencjonowanych. Z ulgi będą mogli skorzystać podatnicy PIT będący właścicielami lub współwłaścicielami zabytków nieruchomości, którzy ponieśli wydatki na:

- wpłaty na fundusz remontowy wspólnoty mieszkaniowej lub spółdzielni mieszkaniowej utworzony, zgodnie z odrębnymi przepisami, dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub znajdującego się w ewidencji zabytków,
- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane w zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w ewidencji zabytków,
- odpłatne nabycie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub udziału w takim zabytku, pod warunkiem, że podatnik na nabytą nieruchomość poniósł wydatek o charakterze remontowo-konserwatorskim.

Podatnik nie może skorzystać z ulgi jeśli wydatki te zostały mu w jakikolwiek sposób zwrócone

Właściciel lub posiadacz zabytku, jeżeli posiada tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu lub stosunku zobowiązaniowego na okres nie krótszy niż 10 lat może ubiegać się o dotację celową na prace przy zabytku pod warunkiem, że obiekt posiada odrębną decyzję o wpisie obiektu do rejestru zabytków lub wyszczególniony jest w decyzji wpisującej zespół obiektów (ruchomych lub nieruchomych) do rejestru zabytków województwa łódzkiego. Wnioskodawca może ubiegać się o udzielenie dotacji na następujące prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;

15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;

16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7-15;

17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej, przeciwpożarowej i odgromowej.

ŁWKZ zajmuje się wyłącznie dystrybuowaniem środków z budżetu RP przyznanych mu przez Wojewodę Łódzkiego.

Dotacja może być udzielona również przez:

- ❖ Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
- ❖ Samorząd Województwa Łódzkiego.
- ❖ Miejskiego Konserwatora Zabytków.
- ❖ Samorządy Gmin.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, lub
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru realizowane ze środków w dyspozycji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, realizowane są głównie w ramach programu „Dziedzictwo kulturowe” priorytet „Ochrona zabytków”.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego corocznie ogłasza (od 2005 r.). Programy, w ramach których są finansowane zadania z zakresu kultury. Ochronie i opiece nad zabytkami przeznaczone są:

Program „Dziedzictwo kulturowe”:

priorytet „Ochrona zabytków”, w ramach którego są dofinansowywane prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków,

priorytet „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą”, w ramach którego można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań realizowanych poza granicami i na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:

- rewaloryzacji oraz prac remontowych i konserwatorskich w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju;
- rewaloryzacji, konserwacji, ochrony i zachowania zabytkowych cmentarzy i miejsc pamięci narodowej poza granicami kraju;
- dokumentowania utraconego i rozproszonego polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, w tym badań naukowych, kwerend bibliotecznych, archiwalnych i inwentaryzacji;

- publikacji oraz promocji badań naukowych nad dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
- upamiętniania wybitnych osób lub zdarzeń historycznych związanych z dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
- pomocy instytucjom stowarzyszonym w Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich poza Krajem oraz innym instytucjom emigracyjnym i organizacjom polonijnym, prowadzącym działalność w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego.

priorytet „Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego, w ramach którego można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego uwzględniająca przeprowadzenie niezbędnych prac konserwatorskich;
- udostępnianie cyfrowych zasobów za pośrednictwem urzędów multimedialnych lub/ oraz sieci rozległych (Internetu) poprzez portale internetowe;
- przechowywanie zasobów cyfrowych z zapewnieniem trwałości i bezpieczeństwa danych cyfrowych.

priorytet „Ochrona zabytków archeologicznych, w ramach którego dofinansowywane są następujące rodzaje zadań:

- ewidencja i inwentaryzacja zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych;
- nieinwazyjne badania archeologiczne, nie związane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;
- opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

Poza trybem określonym w Programach, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizuje również **dotacje na badania archeologiczne**, jeżeli ich przeprowadzenie jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku:

- prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo,
- prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić, może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.

Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań. Zasady udzielania określone są w art. 82a i 82b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

Zgodnie z art. 83 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki, minister właściwy do spraw nauki

może również przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy obiektach zabytkowych.

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Należy jednak zaznaczyć, że bieżące programy w ramach środków pochodzących z Unii Europejskiej ulegają zakończeniu wraz z końcem 2020 roku, należy więc oczekiwać na informacje dotyczące ich kontynuacji bądź powstaniu nowych programów w ramach nowej perspektywy budżetowej Unii na lata 2021-2027.

Finansowanie z Funduszu Kościelnego (dla prac przy obiektach sakralnych, nie obejmujących konserwacji ruchomego wyposażenia kościołów)

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej.

Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję budżetu państwa, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych – obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji.

W projekcie ustawy budżetowej na rok 2023 zaplanowano 11.000.000,00 zł. Maksymalna kwota udzielonej dotacji z Funduszu Kościelnego w roku 2023 będzie wynosić 200.000,00 zł. W uzasadnionych przypadkach, uwzględniających ważny interes społeczny, Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji może udzielić wyższej dotacji niż 200.000,00 zł.

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą być finansowane z Funduszy Unii Europejskiej, m.in.: Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), którego działalność koncentruje się na różnych dziedzinach m.in. rozwój turystyki oraz inwestycje w dziedzinie kultury.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.

Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2022 poz. 559) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tych zabytkach, których właścicielem jest gmina jest zadaniem własnym gminy. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu Gminy na prace

konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytku określa odpowiednia uchwała, podjęta przez Radę Gminy. Dotacje na prace przy obiektach włączonych do gminnej ewidencji zabytków mogą udzielać organy administracji samorządowej (wójt / burmistrz / prezydent / starosta / marszałek) na podstawie stosownej uchwały. Wojewódzki Konserwator Zabytków nie może udzielać dotacji na prace przy tych obiektach.

11. Bibliografia

1. **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r**
(Dz. U. nr 78 poz. 483, oraz z 2006 r. nr 200 poz. 1471 oraz z 2009 r. nr 114 poz. 946) <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483>
2. **Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej**
(Dz. U. z 2020 r. poz. 1220 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19971410943>
3. **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami**
(Dz.U. 2022 poz. 840), wraz z aktami wykonawczymi do ustawy
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20031621568>
4. **Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym**
(Dz. U. z 2020 r. poz. 713 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19900160095>
5. **Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym**
(Dz. U. z 2020 r. poz. 293 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20030800717>
6. **Ustawa z dnia 7 lipca 1994r. Prawo budowlane**
(Dz. U. z 2020 r. poz. 1333 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19940890414>
7. **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska**
(Dz. U. z 2020 r. poz. 1219 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20010620627>
8. **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody**
(Dz. U. z 2020 r. poz. 55 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20040920880>
9. **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami**
(Dz. U. z 2020 r. poz. 1990 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19971150741>
10. **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej**
(Dz. U. z 2020 r. poz. 194 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19911140493>
11. **Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach**
(Dz. U. z 2020 r. poz. 902)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970050024>
12. **Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach**
(Dz. U. z 2019 r. poz. 1479)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970850539>
13. **Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych**

- (Dz. U. z 2018 r. poz. 2337 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19330390311>
14. **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie**
(Dz. U. z 2020 r. poz. 1057)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20030960873>
15. **Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych**
(Dz. U. z 2019 r. poz. 1170 oraz z 2021 r. poz. 401)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19910090031>
16. **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022**
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20190000808>
17. **Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030**
<https://sip.lex.pl/akty-prawne/mp-monitor-polski/przyjecie-koncepcji-przestrzennego-zagospodarowania-kraju-2030-17877587>
18. **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 oraz Uzupełnienie strategii na lata 2004-2020**
http://bip.mkidn.gov.pl/media/docs/Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury.pdf
<http://bip.mkidn.gov.pl/media/docs/050617nsrk-uzupelnienie.pdf>
19. **Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”**
http://kigeit.org.pl/FTP/PRCIP/Literatura/002_Strategia_DSRK_PL2030_RM.pdf
20. **Strategia Rozwoju Kraju 2020.**
<http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/7938232EA0AAD4F2C1257AD00052A8F6/%24File/972.pdf>
21. **Założenia do Narodowego Planu Rewitalizacji 2022**
https://rpo.slaskie.pl/dokument/narodowy_plan_rewitalizacji_2022_zalozenia
22. **Ochrona Dziedzictwa Niematerialnego**
https://www.nid.pl/pl/Dla_wlascieli_i_zaradcow/opieka-nad-zabytkami/niematerialne-dziedzictwo-kulturowe-unesco/
23. **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020**
http://ks.mkidn.gov.pl/media/download_gallery/20130520SRKS_na_stronie_internetowej.pdf
24. **Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030**
<https://strategia.lodzkie.pl/strategia-rozwoju-wl-2030/>
25. **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego**
<https://bip.lodzkie.pl/urząd-marszałkowski/programy/item/7929-nowy-plan-zagospodarowania-przestrzennego-wojew%C3%B3dztwa>
26. **Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2020–2023**
https://www.lodzkie.pl/files/WPOnZ_2020-2023.pdf
27. **Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Radomszczańskiego na lata 2022-2025**
<http://dziennik.lodzkie.eu/legalact/2022/5943/>
28. **Stowarzyszenie „Dolina Pilicy”**
<https://dolinapilicy.pl/>

29. Gmina Przedbórz – strona internetowa
<http://www.bip.przedborz.pl/>